

Oud Veenendaal

Maart 2010

The background of the entire page is a painting of a Dutch canal scene. On the left, a group of people in traditional Dutch clothing are gathered on a grassy bank. In the center, a small wooden bridge crosses the canal. On the right, a long, low building with a thatched roof stands on a grassy bank, with several people standing in front of it. The canal reflects the scene, and the trees lining the banks are lush and green.

25 jaar
1985 - 2010

- 25^e jaargang, nummer 1
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
A. Aalbers
W. Brands
G.M. Muller
C.J. Slok
info@oudveenendaal.nl

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, Eekwal 3,
3904 DL Veenendaal, telefoon 0318 511066

Ledenadministratie:

H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Financiële administratie:

Berry Henzen, MacBridestraat 51,
3902 KK Veenendaal, telefoon 0318 527491 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

W. Brands, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Bank:

Rabobank nr. 395110106, t.n.v. Historische
Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 17,50 per jaar.

Losse nummers van dit blad € 5,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp en druk: Henzen ontwerp & communicatie vof,
Veenendaal.

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

2	Om te beginnen De redactie
3	Terugblik op de oorlogsjaren 1940-1945 D. Valkenburg
9	Honderdjarigen in Veenendaal (16) W.C. van Elst
12	Uitgelezen G.C. Groenleer
13	Berichten uit Het Kleine Veenloo Het museumbestuur
14	Veenendaal in vogelvlucht G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
15	Boekaankondiging H. van 't Veld
16	Wie, wat, waar en wanneer? G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
18	In en rond het huis D.Th. Thoomes
22	Jaarverslag 2009 G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
24	Financieel verslag 2009 R. Ottens
26	Voortgang van het documentatiecentrum H. Henzen
28	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

In het eerste nummer van het niet meer zo nieuwe jaar maken we oudergewoonte en soms ook letterlijk de balans op. We kijken echter ook weer vooruit en tussendoor hebben we dan nog het een en ander recht te zetten.

DOOR DE REDACTIE

Verzetsman Dick Valkenburg neemt ons in het openingsartikel mee terug naar de oorlogsjaren 1940-1945. Een nog grijzer verleden betreden we met een honderdjarige van Wim van Elst. En heeft u wel eens heimwee naar de jaren vijftig? Dan moet u niet vergeten het artikel van Daan Thoomes te lezen. Hij herinnert ons aan de kolenboer, het vel op de melk, de griesmeelpap en de pet van de postbode. En waar waren we zonder boeken? Er wordt een boek besproken en een boek aangekondigd. Het museum haalt schatten uit het depot, de secretaris en de penningmeester van de vereniging doen verslag over 2009, Hennie Henzen maakt ons warm voor het documentatiecentrum, Ineke van Schuppen vliegt boven Veenendaal en onderbreekt de fotorubriek en het bestuur attendeert ons op de zonnewijzers van Wim van Heteren. Neem, lees en kijk.

Maar een kleinigheid hou je toch. Neem nu het decembernummer van 2009. Volgens mevrouw Van Roekel van het Ruisseveen is het armenblok aan de Haspel omstreeks 1957 gesloopt en toen weer opgebouwd op de oude fundering. Rond 1980 is het definitief afgebroken (p. 86). Peter Will zegt dat de Nieuwewegschool tegenover De Nieuwe Molen stond (p. 87) en Gijs van den Brink meent dat de foto op pagina 91 is genomen ter hoogte van de Hollandia Tricotagefabriek. Diverse kijkers wezen ons op de verwisseling van de foto's op pagina 106 en 110. Jan van Oeveren heeft vier opmerkingen: de glazen diligence tussen De Klomp en Rhenen was van hetzelfde type als die van de familie Schimmel in Scherpenzeel, de gemeente Veenendaal wilde dat Veenendaal-Dorp een halte genoemd werd, op station Veenendaal Centrum kun je alleen geen kaartje meer kopen aan het loket en de ketel is gefotografeerd bij

station Veenendaal (p. 112 en 113). Het lijkt de waslijst van de familie Thoomes wel. Blijft u ons toch maar corrigeren. Uw opmerkingen houden de redactie scherp en komen de kwaliteit van het blad ten goede.

We geven ook twee nagekomen correcties door. In het juninummer van vorig jaar staan op pagina 32, 34 en 38 foto's uit de collectie van mevrouw A.W. de Haas-de Kleuver. Dit moet zijn mevrouw A.W. De Kleuver-de Haas. De heer T. Hasselaar laat weten dat 'iemand' op pagina 61 van het septembernummer (Ties?) Anbeek is. Anbeek voorkwam in mei 1940 dat de Ritmeester Sigarenfabriek moest wijken voor een vrij schootveld. U treft in dit nummer een ledenwerffolder aan. Doe uw best en geef de folder aan iemand die, net als u, geïnteresseerd is in de geschiedenis van Veenendaal. Als ieder van u één nieuw lid aanbrengt...

Dit jaar is het zeventig jaar geleden dat de oorlog begon en vieren we voor de vijfenzestigste keer de bevrijding. In de bibliotheek kunt u op 26 april een lezing bijwonen van de verzetsvrouw Loek Caspers en in de hal van het gemeentehuis is van 26 april tot en met 7 mei een kleine bevrijdingstentoonstelling te zien. Het zijn initiatieven van de Geschiedenispartners bibliotheek, museum, historische vereniging en gemeentearchief. Voor de lezing van mevrouw Caspers zijn vanaf 30 maart kaarten te koop à € 3,- per stuk in de bibliotheek en het museum. Op 5 mei organiseert de HVOV een wandeling langs oorlogsgraven op de begraafplaats aan de Munnikenweg.

Veel plezier gewenst met deze aflevering. Opmerkingen zien wij onder meer weer tegemoet via de mail: redactie@oudveenendaal.nl.

Een hartelijke groet.

Terugblik op de oorlogsjaren 1940-1945

Het was mei 1940 toen wij werden overvallen door moderne en tot de tanden gewapende, goed getrainde Duitse legereenheden. Ons leger, slecht bewapend en nauwelijks getraind, had niets in te brengen en moest zich na vier dagen overgeven. Ik ervoer dat als een persoonlijke vernedering en zon verbitterd op wraak. Hoe? Geen idee, maar mij door de Duitsers, die zich aanvankelijk poeslief opstelden, laten inpakken... nooit!

DOOR DICK VALKENBURG

Na zo'n anderhalf à twee jaar lieten de bezetters meer en meer hun ware gezicht zien en trokken zij de touwtjes strakker aan. We kregen te maken met Jodenvervolging, Arbeitseinsatz, avondklok, razzia's. Ter illustratie: met wijlen mijn vriend Jaap Budding, met wie ik een hecht duo vormde, liep ik op de Kerkewijk. Plotseling beroering. Duitsers met pantserwagens hielden een soort razzia, fouilleerden burgers en traden provocerend op. Een pantserwagen kwam op ons af, een Grüne Polizei greep mij en ranselde mij af. Waarom? Ik droeg een klein speldje van Veilig Verkeer met een randje rood-wit-blauw. Vanaf toen besloten wij ons metterdaad te gaan verzetten.

Leve Irene Oranje boven

Maar hoe doe je dat? Als eerste actie verstoorden wij een vergadering van NSB'ers met rookbommen. Dat ging goed. Vervolgens verzonnen wij een actie om de ons inziens te lijdelijk reagerende Veense bevolking wat op te peppen. Met oranje menie waarin suiker was opgelost schilderden wij, in de maanverlichte nacht, op de blinde muur van de Scheepjeswolfabriek LEVE IRENE ORANJE BOVEN. Dit was op 5 augustus 1942, de verjaardag van Irene. Terwijl we met de laatste letter bezig waren, kregen wij vuur van twee uit het donker opduikende politiemanen. Een van hen struikelde in zijn ijver over zijn

sabel. Wij ontkwamen met achterlating van verf en kwasten. Er werd niemand gewond. De menie was geleverd door drogist wijlen Henny Jansen, broer van mijn vriend Jan, en de letters waren zo in de stenen uitgekristalliseerd dat ze later nooit meer helemaal verwijderd konden worden.

De bewuste muur van de Scheepjeswolfabriek (collectie D. Valkenburg)

Dit waren twee relatief kleine acties, zeg maar vingeroefeningen, uitgevoerd op eigen initiatief. Er was tenminste voor ons een begin van verzet. Mede door deze acties kregen wij contact met de regionale KP (Knokploeg) die onder leiding stond van Daan, een ondergedoken schietmeester van de mijnen en communist tot op het bot. Zo werden wij langzamerhand geconfronteerd met het grotere werk, waarbij valt te denken aan overvallen op distributiekantoren, aanslagen op spoorlijnen, kortom, aan alles wat de Duitsers kon storen.

Het verzet leek zo op het oog een strakke en gedisciplineerde organisatie te zijn. Enerzijds was dat ook wel zo, maar anderzijds was het een moeilijk en weinig doorzichtig gebeuren. Er moest worden gewerkt met schuilnamen en wisselende onderduikadressen. Het beste was dat je niet te veel wist, zelfs niet van de mensen waar je dagelijks mee te maken had. De bedoeling was dat, als iemand gepakt en gemarteld werd, hij niet meer zou loslaten dan hij echt wist. Dit was de beoogde ideale toestand. In de praktijk liet het systeem nogal eens te wensen over. Zo kon het gebeuren dat mijn Bep, bij ons ingedeeld als koerierster, op een nacht op haar onderduikadres werd gearresteerd, met anderen in een bus werd gestopt en door de Sichterheidspolizei werd afgevoerd naar de gevangenis op het Wolvenplein in Utrecht. Dit gebeurde enige dagen nadat ik door de linies naar het Zuiden was gegaan. Dagelijks werd zij verhoord en wilde men mijn verblijfplaats weten. Gelukkig werd er geen overmatig geweld toegepast en was zij na een dag of tien als door een wonder weer vrij.

Distributiebonnen

Het was rond augustus 1944 toen bij ons het bericht binnenkwam dat in Amerongen op het distributiekantoor bij de normale hoeveelheid bonkaarten een aanzienlijke hoeveelheid benzinbonnen werd verwacht en daar zaten wij nou net dringend om verlegen. Dagelijks reisden enkele distributieambtenaren van het districtskantoor Doorn per tram naar Amerongen, het plaatselijke distributiekantoor, en sjouwden de bonnenvoorraad heen en terug in blikken koffers met zich mee. Het kantoor stond op het

Kerkplein naast de villa van de Ortskommandant. Als zij 's morgens om negen uur uit de tram stapten, liepen zij als ganzen achter elkaar door een poortje in de achterste tuinmuur van de Ortskommandant. De ganzenmars werd steevast geopend en gesloten door een politieagent. Zij liepen dan de tuin door, langs het huis naar het plein, waar het kantoor was gevestigd.

Wij arriveerden iets over achten. De afspraak was dat Henny en ik even vóór negen uur de tuin van de Ortskommandant aan de voorkant zouden ingaan, terzijde van het woonhuis. Wij zouden,

zo was gepland, de distributieploeg midden in de tuin tegenkomen en de eerste helft van de rij voor onze rekening nemen. De tweede helft kwam voor rekening van twee KP'ers, die achter de ganzencolonne zouden aansluiten en aldus via het poortje de tuin zouden binnenkomen.

Legitimatiebewijs van de Luchtbeschermingsdienst voor D. Valkenburg
(collectie D. Valkenburg)

Bij het verdere verloop van de oorlog werden de Duitsers steeds genadelozer en fanatieker. Bijna elke actie van het verzet werd beantwoord met een tegenactie, een represaille in de vorm van het doden van gijzelaars of het willekeurig van de straat halen en executeren van burgers.

George zou met lopende motor de auto gereedhouden om snel weg te kunnen rijden. Toen de Doornse invasie uit de tram was gestapt en de tuin inliep, deed de achterste agent het poortje op slot, waardoor de twee daarvoor aangewezen KP'ers zich niet konden aansluiten.

Henny en ik kwamen nu in een hachelijke situatie. Rechts achter ons bevond zich de woning van de Ortskommandant met twee autowassende Duitsers tussen het huis en de garage en voor ons bevond zich de distributieploeg zonder de twee KP'ers voor de rugaanval. Er was geen keus: Henny nam de eerste agent, ik de tweede. Ze werden snel ontwapend van twee 9 mm FN revolvers. Een van de vrouwelijke ambtenaren viel flauw en in de consternatie pikten wij de trommels met bonnen in. Met de sleutel van de agent tuinpoortje open, naar de Studebaker en als de wiedeweerga er vandoor. Missie geslaagd!

Line-crosser

Toen in september 1944 bleek dat de opmars

van de geallieerden stopte voor Arnhem en een tweede poging om door te stoten op korte termijn niet was te verwachten, trokken zij hun materieel terug op Nijmegen. Hun positie was op dat moment zeer kwetsbaar. De verbinding vanuit Nijmegen met de hoofdmacht ten zuiden van Eindhoven bestond slechts uit een smalle corridor tussen Eindhoven en Nijmegen, hier en daar nog geen vijf kilometer breed en steeds door Duitsers doorbroken. De hoogste prioriteit was het verbreden van de corridor en dus het verdrijven van de Duitsers uit Brabant. In zo'n situatie is het beschikken over zo veel mogelijk informatie omtrent de plannen en de verplaatsingen van de tegenpartij van het allergrootste belang.

Gelukkig was het de Duitsers ontgaan dat de elektriciteitsmaatschappijen over eigen telefoonlijnen beschikten, die dus bleven functioneren. Hierdoor kon door heel Nederland worden getelefoneerd over de fronten heen. Dat de diverse geallieerde inlichtingendiensten van deze mogelijkheid dankbaar gebruik maakten, zal duidelijk

(7)

STOOTTROEPEN NEDERLANDSCHE BINNENLANDSCHE STRIJDKRACHTEN

C.S. III C.I.
DISTRICT MAAS & WAAL.

Te velde, 13 Juni 1945

Ondergeteekende, J.J. de Leeuw (naam),
Districts-commandant van District Maas & Waal van C.S. III C.I., verklaart bij dezen,
~~Secr. commandant in~~
dat Dick Valkenburg (naam), P.B. Nr. 206 / , legitimatiekaart
Nr. , voor de uitoefening van dienstdoende ~~over het Maas-Waal kanaal/de Maas~~
~~resp. bij Wijken/Graven met passeerank op~~ (datum).
voor uitoefening van dienst zich boven de rivieren moet begeven.

De Cdt. vnd.,
13/6 (handtekening).

Naoorlogse verklaring van de Stoottroepen Nederlandsche Binnenlandsche Strijdkrachten voor Dick Valkenburg (collectie D. Valkenburg)

zijn. Er moesten echter wel voorzieningen worden getroffen en telefoonposten worden ingericht die de berichtenstroom konden doorgeven aan de inlichtingendiensten van de geallieerden. Zo raakte ik betrokken bij het inlichtingenwerk.

Opdracht

Ik was met een opdracht van KP-leider Daan naar het hoofdkwartier in Utrecht gestuurd. Bij mijn vertrek daar kreeg ik een gesloten envelop mee met berichten voor Daan. In Veenendaal gekomen, gaf ik Daan de envelop en na kennis te hebben genomen van de inhoud zei hij: 'Dick, mij wordt gevraagd om twee KP'ers ter beschikking te stellen van de spionagegroep Albrecht. Zij moeten zich melden bij post Max, die is gevestigd in het gebouw van Zomer & Keuning in Wageningen. Ik vraag jou om je samen met Wim Westra hiervoor beschikbaar te stellen en direct te vertrekken.' Zo gebeurde het.

Wij meldden ons bij post Max en maakten kennis met Max en Klaas. Later bleek dat dit de heren Keuning en Van Houten waren. De opdracht was om de volgende ochtend vroeg de Rijn over te steken met een envelop met documenten, bestemd voor de Intelligence Officer van het eerste het beste geallieerde onderdeel waar wij op zouden stuiten. Het wachtwoord dat wij meekregen was 'telefoon'. Alles wat wij op dat moment van de gevechtssituatie wisten, was dat langs de noordzijde van de Rijn werd gesurveilleerd door op scherp staande Duitsers. Geen wonder, het was een paar dagen na de luchtlanding in Oosterbeek. Ten zuiden van de Rijn waren de Duitsers nog de baas tot tussen Opheusden en Randwijk, oostwaarts bevond zich een niemandsland en daarna waren ergens geallieerde patrouilles al dan niet in gevecht.

De volgende ochtend vroeg bracht Klaas ons naar de Rijn in de buurt van de Blauwe Kamer, waar wij ons schuil hielden. Toen er een door Klaas geregelde roeiboot verscheen, stapten wij

daar, met onze fietsen, zo geluidloos mogelijk in. Dit was wel, dachten wij, het gevaarlijkste deel van onze tocht. Wij waren zichtbaar voor de Duitsers achter ons en voor ons waren wij, midden op de rivier, machteloos en hoogst kwetsbaar. Wij drukten ons zo plat mogelijk op de bodem, maar de roeier, een mannetje van Klaas, had geen keus. Hij was de grootste schietschijf. Minuten kunnen dan lang duren! Eindelijk schoof het bootje aan de overkant tussen de kribben en toen klonk er plotseling een enkel schot, niet zo heel dichtbij. Er volgde geen kogelinslag en ook geen tweede schot. Snel zetten we de fietsen uit de boot en liepen we, zo veel mogelijk dekking zoekend, naar de dijk. Het eerste gevaar was voorbij. Wij waren nu gewone burgers die daar fietsten. Wel met valse papieren, maar dat kon je op het eerste gezicht niet zien.

Wachtwoord

We fietsten oostwaarts en zagen niemand tot even voorbij Opheusden. Daar zagen wij tijdig dat Duitsers in de weer waren om mannen te ronselen die met schoppen de dijk werden opgestuurd. Zij moesten kennelijk graafwerk voor hen verrichten. Door ons schuil te houden en vervolgens van richting te veranderen, konden wij zonder verdere narigheid verder naar het oosten fietsen. Bij Randwijk zagen wij, goed gecamoufleerd, rechts van ons in de berm een

Leden van de Binnenlandse Strijdkrachten trekken tijdens de bevrijding van Veenendaal door de Hoofdstraat. Ze zijn bewapend met stenguns, halfautomatische geweren voor de korte afstand (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

geallieerde militair in oorlogsoutfit achter een Bren (licht machinegeweer) liggen. Wij maakten ons bekend en hij verwees ons naar een boomgaard zo'n vijftig meter achter hem. Daar, tussen de fruitbomen, stonden drie Engelse gevechtswagens. Wij gaven ons wachtwoord en vertelden wat onze missie was. De commanderend officier nam via zijn boordradio contact op met zijn commandopost (naar later bleek in Nijmegen). Niemand bleek ons wachtwoord te kennen, ook niet toen daarnaar hogerop in de geallieerde hiërarchie was geïnformeerd.

Niettemin bleken onze verdere mededelingen voldoende interessant en werd opdracht gegeven ons met een gevechtswagen naar de commandopost in Nijmegen te brengen. Dat bleek niet eenvoudig. De weg liep door frontgebied, dus de wagen moest volledig gevechtsklaar blijven en dan was er nog maar nauwelijks ruimte voor een kleine passagier. Wim, de kleinste, ging mee en ik bleef achter in de Engelse voorpost. Er werd rondom voortdurend geschoten, maar de post waar ik verbleef hoefde niet in actie te komen.

De volgende ochtend kwam de wagen met Wim weer terug. Hij vertelde dat hij de Albrecht-documenten bij de Engelse inlichtingendienst had afgegeven en voorts dat op het verzoek van Daan om het viaduct bij het kruisspoor bij Emmikhuizen te mogen opblazen, volstrekt afwijzend was gereageerd.

Missie volbracht

Tot zover was onze missie volbracht. Per fiets gingen we terug om verslag te doen bij Daan en bij post Max. Dat was iets makkelijker nu, omdat wij geen belastende papieren bij ons hadden. Het lukte ook nu weer de zwerfende gevechtspatrouilles te ontwijken en per roeiboot de noordelijke oever van de Rijn te bereiken. Na zowel bij Daan als bij Max te hebben gerapporteerd, staken we de volgende dag, maandag, weer met aanvullende gegevens de Rijn over. Merkwaardigerwijs herinner ik mij van die tocht over de Rijn geen details meer. Wel weet ik nog dat wij na een moeilijke tocht door de Betuwe voor de Waalbrug bij Nijmegen kwamen en de brug niet over mochten. De brug was aan beide zijden zwaar bewapend en lag voortdurend onder

granaatvuur van de Duitsers, die zich vanuit de Ooipolder geducht lieten gelden. Toch kregen wij ook nu medewerking van de commanderend officier, die radiocontact opnam met de telefoonpost van de PGM-centrale. Bij aankomst konden wij onze documenten overhandigen. Zij hadden betrekking op de plaats waar en de wijze waarop de telefoonposten met de aftakkingen zouden worden ingericht.

Na het uitvoeren van deze opdracht werd ons te verstaan gegeven dat wij niet meer terug mochten naar bezet gebied. Wij wisten te veel en men wilde niet het risico lopen dat we zouden worden gepakt en doorslaan. Wij voelden er niets voor en lieten dat ook blijken. Zonder omhaal van woorden werden we vastgezet en kregen we een paar dagen om af te koelen. Er werd met ons gesproken. Wij zouden worden ingeschakeld in het telefoon- en verbindingswerk op de inlichtingenpost in een bijgebouwtje van de PGM-centrale in Nijmegen. Daar kwam de inlichtingenstroom binnen uit bezet Nederland die direct werd doorgegeven aan een afdeling van de Engelse Intelligence Service, die in hetzelfde gebouw zetelde.

Eindpunt

Toen even na de jaarwisseling het belang van de post PGM-Nijmegen wegviel en de Duitsers uit Brabant waren verdreven, meldden wij ons bij de Stoottroepen en werden ingedeeld bij de Centrale Inlichtingen Dienst (CID). Vanuit deze dienst werden wij uitgeleend aan verschillende geallieerde onderdelen voor het inwinnen en doorgeven van informatie die van belang kon zijn voor de noordwaarts oprukkende eenheden.

Voedsel

Zo werd ik in Ede gedetacheerd bij de Field Security van de Polybears. Dat was voor de geallieerden wat vechten betreft een eindpunt. Er werd een demarcatieline vastgesteld die liep vanaf de Grebbeberg noordwaarts door de Gelderse Vallei tot het IJsselmeer. In die periode, ik meen een dag of tien, werden de onderhandelingen gevoerd over de overgave van de Duitse legers in hotel De Wereld in Wageningen. Ook werden in de Randstad voedseldroppingen uitgevoerd.

De geallieerden voerden voedsel aan in kisten en blikken voor het hongerende Westen. Die immense voorraden werden opgestapeld in de Nude aan weerszijden van de weg. De stapels, soms wel drie meter breed, reikten tot in de kruinen van de bomen. Het was toen dat ik mijn vriend Jan weer tegenkwam.

Dick Valkenburg (links) met Rooie Wim (collectie D. Valkenburg)

Mijn collega-crosser Rooie Wim, die met een dienstopdracht over een andere route terugging dan ik, werd door een Duitse Schnellbot gepakt, gevangen gezet en zonder veel omhaal ter dood veroordeeld. Hij zou op 5 mei worden geëxecuteerd. Op die dag gaven de Duitsers zich over en dat heeft Wim het leven gered. De terechtstelling ging niet door. Zo werd het dus 5 mei 1945. Met de groep van de Field Security, waar ook vriend Jan intussen al was ingeburgerd, vierden wij het einde van de oorlog. Kapitein Young, die geheelonthouder was, zette voor onze groep van

veertien man vijftien flessen whisky, gin en rum op tafel, overgehouden uit de eigen rantsoenen. Wij hoefden immers toch die avond niet meer naar huis.

Een laatste anekdote

De hoofdtelefoonpost van de groep Albrecht was dus gesitueerd in een bijgebouwtje van de PGM-centrale in Nijmegen. Van daaruit werden verbindingen onderhouden met Wageningen, Den Bosch, Breda, Geertruidenberg en andere plaatsen. Die posten werden gevoed met berichten die zij weer via de hoofdpst doorgaven aan het commando van de Engelse Field Security, eveneens gevestigd op het terrein van de PGM. Op een avond had ik telefoondienst op de lijn Wageningen. Aan de lijn was Klaas (mr K. van Houten) van post Max. Ik nam de stroom berichten op tot Klaas er plotseling een dringend bericht tussendoor gooid: 'Dick, geef snel door dat de Duitsers 500 meter ten oosten van mijn woning, ten zuiden van de straatweg, zes stukken geschut in stelling hebben gebracht, gericht op Nijmegen.' Ik gaf het bericht met voorrang door. De commandant van de Engelse artillerie wilde de Duitsers voor zijn en enige minuten later hoorde ik al het eerste salvo vertrekken. Klaas, aan de andere kant van de lijn, hoorde het gebulder ook.

Al vrij spoedig meldde hij: 'Dick, het vuur ligt verkeerd, namelijk precies op de helft tussen mijn huis en de Duitse stelling. Zorg dat het 250 meter oostwaarts wordt verlegd.' Ik gaf het letterlijk zo door. Inmiddels gingen Klaas en ik door met ons werk. Toen... tweemaal een harde schreeuw: 'Stop! Stop!' En toen niets meer. Doodse stilte. Verbinding verbroken. Een paar dagen later, toen de verbinding was hersteld en overgebracht naar een andere locatie, bleek dat het huis van Klaas een voltreffer en enige neventreffers had gekregen. Het vuur bleek wel 250 meter verlegd te zijn, maar westwaarts in plaats van naar het oosten. Het huis van de heer Van Houten was zo vernield dat de familie er pas in november 1946 weer in kon wonen. Bijna komisch, zeker als je mag vaststellen dat er althans geen doden of gewonden te betreuren waren.

Honderdjarigen in Veenendaal (16)

Het zal duidelijk zijn dat zelfstandig wonen voor het merendeel van de Veenendaalse honderdjarigen niet meer tot de mogelijkheden behoort. Slechts van een enkeling kon dit in de vorige afleveringen worden gezegd. Doorgaans brengen zij de laatste jaren van hun leven door in een verpleeghuis of zorgcentrum hier ter plaatse. Tot deze categorie behoorde ook mevrouw Jantje Maria van de Craats-Elbertsen, die van 1978 tot haar overlijden in 1988 in De Meent verbleef. Aan haar willen we in deze rubriek graag enige aandacht schenken.

DOOR WIM VAN ELST

Het verpleeghuis De Meent is in onze gemeente een begrip geworden en niet meer weg te denken als voorziening voor het 'verplegen, behandelen en verzorgen van mensen met psychische en/of somatische stoornissen, zowel binnen als buiten de instelling'.

Ruim dertig jaar geleden werd door de plaatselijke protestants-christelijke kerken het initiatief genomen om te komen tot de bouw van een dergelijk interkerkelijk verpleeghuis en dit onder te brengen in de Interkerkelijke Stichting Verpleeghuizen voor Veenendaal en Omstreken. De voorbereidingen verliepen succesvol en op 5 april 1978 kon De Meent als psychogeriatrisch verpleeghuis aan de Grote Beer 10 te Veenendaal worden geopend en konden de eerste bewoners worden opgenomen. Een van hen was mevrouw Jantje Maria van de Craats-Elbertsen, die daar haar honderdste verjaardag mocht vieren.

Onbekend

Veel mensen uit ons dorp (of moet ik tegenwoordig stad zeggen?) zullen mevrouw Van de Craats niet hebben gekend. Zij werd immers op 3 juli 1888 in Otterlo (gemeente Ede) geboren en werd pas in juni 1978 als inwonster van Veenendaal ingeschreven toen zij volgens haar naaste familie 'soms wat in de war was' en deze het wenselijk vond haar te laten opnemen in verpleeghuis De Meent. Volgens haar schoondochter G. van de Craats uit Wekerom, zo vermeldt *De Rijnpost* van

Verpleeghuis De Meent (foto W.C. van Elst, 2009)

1 juli 1988, had men er destijds goede berichten over gehoord en men heeft in de loop der jaren ook zelf deze ervaring mogen opdoen. Mevrouw Van de Craats was hier op haar plaats en had het naar haar zin.

Op 3 juli 1988 kwam wethouder J. de Ruiter haar namens het gemeentebestuur hartelijk feliciteren met haar honderdste verjaardag. Hij verving burgemeester G. Wiechers, die helaas door verblijf elders verstek moest laten gaan. Haar enige nog in leven zijnde dochter, mevrouw Geertje van Beek-van de Craats van de Harskamperweg 74 in Otterlo, vertelde mij in juni van het vorig jaar dat directie en personeel van De Meent zich ook niet onbetuigd lieten en haar een prachtig boeket met 100 rode rozen cadeau deden. Zij vond dit een duidelijk bewijs dat ook deze het goed met haar

moeder konden vinden.

Tijdens de receptie, die in verpleeghuis De Meent werd gehouden van 14.00 tot 17.00 uur was er voor iedereen gelegenheid Jantje Maria van de Craats-Elbertsen geluk te wensen met deze bijzondere dag van gedenken. Een maand later, op 1 augustus 1988, overleed onze eeuweling. Na een rouwdienst in gebouw 't Anker (achter de Nederlandse Hervormde Kerk) te Harskamp vond de begrafenis plaats op de algemene begraafplaats te Otterlo, afdeling Oud, vak N, nummer 11-12.

Jeugd

Jantje Maria Elbertsen werd op dinsdagmiddag 3 juli 1888 om half vier in Otterlo geboren als tweede kind van houtzager Cornelis Elbertsen (geboren op 1 januari 1863 te Ede) en Gerritje van den Brink (geboren op 18 februari 1868 te Ede). De aangifte vond daags daarna plaats ten overstaan van raadslid Anthonie van de Craats, fungerend als ambtenaar van de burgerlijke stand en de getuigen Karel Hendrik Monsjou, commies ter secretarie en gemeentebode Hendrik van Raaij.

Een opmerking tussendoor. Anthonie van de Craats blijkt in Ede een bekend figuur te zijn geweest. Bij foto GA 16966 uit de fotocollectie van de gemeente Ede (www.ede.nl) wordt vermeld dat hij op de Molenstraat woonde en daar als postkantoorhouder het postkantoor aan huis had. Heel leuk is groepsfoto GA 10090, waarop hij en de heer Van Raaij voorkomen met hun mederaadsleden uit het jaar 1885. Hij was lid van de Edese Schietvereniging Piet Joubert (zie foto GA 13722 uit 1900). Ook de hierboven genoemde heer Monsjou bleek trouwens tot zijn schuttersvrienden te behoren. Gezien foto GA 10179 uit 1928 is Anthonie van de Craats waarschijnlijk ook secretaris van de vereniging Het Groene Kruis in Ede geweest.

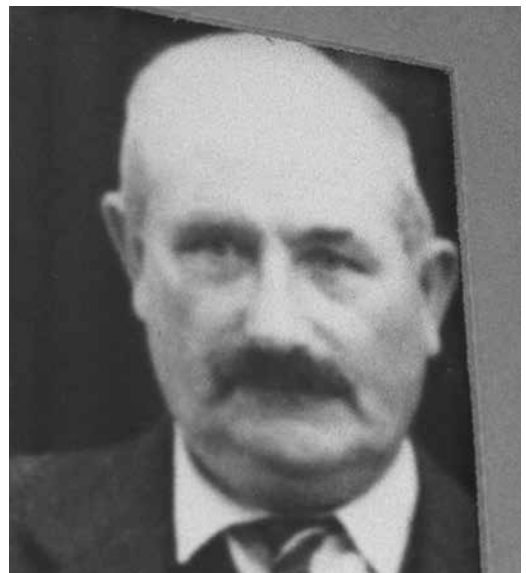
Na dit korte uitstapje pakken we de draad van het verhaal weer op. Het oudste kind in het gezin Elbertsen was Hendrik (1886). Na Hendrik en Jantje Maria werden nog veertien kinderen geboren, te weten Janna Willemina (1891), Evert Jan (1892-1892), Martinus Gijsbertus (1892), Evertje (1894-1895), Cornelis (1895), Gerritje (1897-1898), Gerritje (1899-1918), Evert Jan (1900), Steven (1902), Aaltje (1903), Hendrika Wilhelmina (1905), Willem (1906), Marretje (1909) en Geertje

(1911). Drie van hen overleden toen ze pas enkele maanden oud waren en een bereikte slechts de leeftijd van negentien jaar. Met gemengde gevoelens zal vader Elbertsen vaak de weg naar het gemeentehuis van Ede hebben gemaakt.

En laten we ook onze hoofdpersoon Jantje Maria Elbertsen niet vergeten. Het zal voor haar een zware belasting zijn geweest om als oudste dochter te moeten opgroeien in zo'n groot gezin. Denk je eens in dat haar jongste zusje nog geen jaar oud was op het moment dat zij zelf ging trouwen. Overigens zal het een goede voorbereiding zijn geweest voor de opvoeding van haar eigen kinderen. Maar liefst een twaalfal werd aan haar zorgen toevertrouwd. Een gemakkelijke jeugd heeft Jantje Maria Elbertsen waarschijnlijk niet gehad.

Eigen gezin

Op 16 september 1911 voltrok de al eerder genoemde Karel Hendrik Monsjou in het gemeentehuis te Ede het huwelijk tussen Jantje Maria Elbertsen en Marinus van de Craats. In akte nummer 91 staat dat laatstgenoemde te Ede werd geboren op 21 oktober 1886 als zoon van Cornelis van de Craats en Elisabeth van Dijk. Zijn beroep was arbeider. Huwelijksaankondigingen werden gedaan te Ede op de zondagen 3 en 10

Marinus van de Craats, echtgenoot van J.M. van de Craats-Elbertsen (collectie G. van Beek-van de Craats)

september 1911. Opvallend bij dit huwelijk was dat naast de wederzijdse ouders geen getuigen uit de eigen familiekring aanwezig waren. Men had gekozen voor Reinardus Marinus Loman, 28 jaar, ambtenaar ter secretarie, Louis Bouvet, 38 jaar, eveneens ambtenaar ter secretarie, Arie Versteeg, 51 jaar, gemeentebode en Marinus van Ettikhoven, 48 jaar, gemeenteveldwachter, allen wonende te Ede. De moeder van de bruid ondertekende de huwelijksakte niet, 'zulks niet geleerd hebbende'. Het echtpaar vestigde zich in Otterlo en verhuisde in 1921 naar de buurtschap Westeneng aldaar. Vijf jaar later vertrok men naar Harskamp, waarmee men overigens wel inwoner bleef van de burgerlijke gemeente Ede. Als ik het goed heb begrepen, was hun laatste verhuizing binnen Harskamp in 1930. Op de uitnodiging voor de receptie ter gelegenheid van haar honderdste verjaardag werd haar oude adres vermeld: Harderwijkerweg 26 in Harskamp. Op mijn speurtocht naar enkele gegevens zocht ik deze plek op om zo mogelijk een foto te maken van het huis waar mevrouw Van de Craats had gewoond. Een buurtbewoner kon zich de situatie van vroeger nog wel herinneren, maar vertelde dat de woning reeds jaren geleden was afgebroken. Op dit fraaie punt langs de Harderwijkerweg bevindt zich nu een groot showterrein van Continental Rekreatie BV, waar ruim 30 verschillende modellen van chalets en bungalows zijn te bezichtigen.

Uit het huwelijk van Marinus van de Craats en Jantje Maria Elbertsen werden de volgende kinderen geboren: Elisabeth (1912), Gerritje (1913), Cornelia (1914), Janna (1916), Bartha (1917), Cornelis (1919), Gerrit (1921-1934), Aaltje (1923), Geertje (1925), Hendrika (1927), Marinus (1929) en Jantje Maria (1932).

Mocht mevrouw Van de Craats de leeftijd van 100 jaar en 1 maand bereiken, haar man overleed op 27 juli 1952 toen hij 65 jaar en 9 maanden was.

Fotomateriaal

Terloops werd het al even aangestipt, maar het was niet eenvoudig om passend fotomateriaal te verzamelen voor dit artikel. Via de oud-buurtbewoner van mevrouw Van de Craats werd ik doorverwezen naar de Irenelaan in Harskamp, waar nog een kleindochter van onze hoofdpersoon

zou wonen. De bereidwilligheid was er zeker, maar mevrouw Van de Brink zou op zolder te veel dozen moeten doorzoeken om mogelijk nog een foto van haar grootmoeder te vinden.

Na even denken adviseerde zij mij door te rijden naar Otterlo en daar contact op te nemen met de eerder genoemde mevrouw Van Beek. Ik kondigde daar het doel van mijn komst aan, waarna de 84-jarige dame mij hartelijk welkom heette en binnenliet. Maar waar zou zij een originele foto van haar moeder kunnen vinden? Ook zij dacht in eerste instantie aan wat schoenendozen op zolder. Plots schoot haar echter te binnen dat boven haar bed nog een oude fotocollage moest hangen. Het van ouderdom kromgetrokken exemplaar durfde noch zij noch ik van de muur te halen, bang dat het uit elkaar zou vallen. Met haar toestemming liet ik me met gebogen knieën op het ledikant zakken en maakte in deze bijzonder ongemakkelijke houding zo goed en zo kwaad als het ging een foto van de twee door haar aangewezen kiekjes. Het resultaat van alle inspanningen was mijns inziens teleurstellend, maar we laten het maar aan de redactie en de opmaker over of zij er wat mee kunnen. Persoonlijk heb ik zo van deze gebeurtenis genoten dat ik ook u als lezer er graag van op de hoogte wil stellen. Hartelijk dank aan de oud-buurtbewoner en de beide dames voor hun spontane medewerking.

Mevrouw J.M. van de Craats-Elbertsen bij het huwelijk van een van haar kinderen (*collectie G. van Beek-van de Craats*)

Uitgelezen

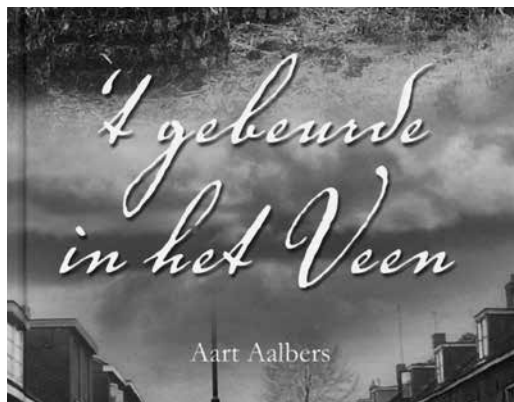
En weer is er een boek over de geschiedenis van Veenendaal verschenen. Een boek met verhalen over de meer recente en de oudere historie van 't Veen. Een boek ook dat je net zo goed van voren naar achter als van achter naar voren kunt lezen.

DOOR GERT GROENLEER

't Gebeurde in het Veen door Aart Aalbers. Geïll., 156 p., BDU Boeken, ISBN 9789087881139, € 17,50.

Bestuurslid en freelance journalist Aart Aalbers heeft de verhalen uit zijn rubriek in de Veenendaalse Krant bewerkt, uitgebreid en gebundeld. Op een prettige conversatietoon vertelt hij over de aanleg van de Slaperdijk, een burenruzie, een diefstal, het politiereglement van 1844, de strenge winter van 1956 en nog veel meer. 'U zult begrijpen dat de medische voorzieningen begin 1800 niet waren zoals ze nu zijn' (p. 88). Waarna de auteur de lezer trakteert op de schelmenstreken van de Veenendaalse artsen in de eerste helft van de negentiende eeuw. Het zijn met name de alledaagse voorvallen die het boek toegankelijk, leesbaar en leuk maken. Aalbers spreekt de taal van de mensen, want hij is zelf een Veense. Dus hadden de gasten 'er schik in' (p. 31). Maar op de taal is ook wel wat aan te merken. Te vaak wisselen de tegenwoordige en de verleden tijd elkaar af. En wat is er toch met de foto's gebeurd? De meeste zijn van een bedenkelijke kwaliteit. Waar Aart Aalbers het beste op dreef is, is op zijn eigen terrein: de Kanaalweg, het Gedenkpark de Oude Begraafplaats en De Haspel. Uitgebreid en nauwgezet portretteert hij de bewoners van de Kanaalweg: Brouwer, Van der Veer, Buddingh, Van Essen, Harting, Jan de Leut (p. 35-46). Hij heeft er mensen voor gesproken en archieven voor geraadpleegd. Kadastrale leggers, bevolkingsregisters en woningkaarten hebben voor hem weinig geheimen meer. Dat de verloederde oude begraafplaats een gedenkpark is geworden, is vooral te danken aan het burgerinitiatief van Aart Aalbers en John van den Heuvel.

Aarts betrokkenheid is evident (p. 95-109). De mondelinge overlevering leverde hem stof op voor een rits kwajongensstreken in De Haspel, de buurtschap waar hij is opgegroeid. Een dooie mol, een egel in bed, een luikentikker, nepgebak: ze hebben daar heel wat uitgehaald (p. 121-123). Het was echter niets vergeleken met de streken van de jongeren in het verre Veenendaal in de roerige jaren zestig van de vorige eeuw. In het hoofdstuk over Lampegietersavond ondergaat Aart, komend uit de rustige Haspel, een cultuurschok bij het zien van al die rellerigheid. 'Ik zie nog voor me hoe op de Markt een jongen van een jaar of zeventien, met aan zijn voeten een stel houten klompen, op de motorkap van een auto sprong om vervolgens boven op het dak te gaan staan en via het kofferdeksel weer van de auto af te springen' (p. 113). De jaren zestig zijn vervlogen en De Haspel is volgebouwd. Ik verdenk Aart ervan dat hij nog wel eens terugverlangt naar de rust van vroeger. Hij is er in ieder geval in geslaagd een heleboel gebeurtenissen in het Veen op een ordelijke wijze vast te leggen voor later.

Berichten uit Het Kleine Veenloo

In het Historisch Museum Het Kleine Veenloo op de Markt 10 is van 27 maart tot en met 1 mei de tentoonstelling 'Schatten uit het depot' te bezichtigen. Tijdens deze tentoonstelling zal aandacht worden geschonken aan collectiestukken die een tijdlang niet getoond zijn aan het publiek. In 'Schatten uit het depot' zijn onder andere historische (gebruiks)voorwerpen en historische kaarten, maar ook muziekinstrumenten te zien. Soms rechtstreeks afkomstig van de Veenendaalse bevolking.

DOOR HET MUSEUMBESTUUR

Kent u het naaibankje? Het naaibankje is ongeveer tachtig jaar oud en werd gebruikt bij het handboekbinden. Het binden en naaien van boeken werd vroeger vaak thuis gedaan. Er werd thuis gewerkt om bij te verdienen. Ook wel huisvlijt genoemd. Het naaibankje dat geëxposeerd wordt, is afkomstig van Piet Mark uit de Achterkerkstraat. Hij was boekbinder, uitgever en boekhandelaar.

Een van de historische objecten die onmisbaar is bij de geschiedenis van Veenendaal, is het spinnewiel. Toen het met de turfwinning aan het eind van de zeventiende eeuw gedaan was, verschoof het accent van de economische bedrijvigheid naar de verwerking van schapenwol. De wol, afkomstig van de schapen uit de Gelderse Vallei, werd gekamd door wolkammers. Het spinnen van de wol geschiedde in de vorm van huisvlijt. Rond de twaalfde eeuw verschenen de eerste handaangedreven spinnewielen. Het type voetaangedreven spinnewiel dat te zien is in de tentoonstelling, is ontstaan in de late Middeleeuwen. Het bestaat uit een klos, die aan het draaien wordt gebracht. Hieraan wordt een begindraad bevestigd, die rondraait en de aangevoerde wol tot een draad spint. De bol wol wordt op een spinrok gestoken. De wol wordt aangevoerd door een spingat, door de draai-beweging tot een draad gesponnen, en op de klos gewonden. Met de opkomst van de stoommachine na 1800 verdween geleidelijk aan het vertrouwde beeld van Veense vrouwen achter het spinnewiel. De wol werd steeds meer machinaal gesponnen in bedrijven als de Veenendaalsche Stoomspinnerij en -Weverij (VSW) en de Scheepjeswolfabriek.

Spinnewiel (collectie Museum Het Kleine Veenloo)

Ook muziekinstrumenten krijgen aandacht in de expositie. De citer bijvoorbeeld is een snaarinstrument dat voornamelijk bestaat uit een klankbodem die bespannen is met snaren. Het wordt vooral gebruikt in het Duitstalig deel van Europa bij volksmuziekevenementen. Maar ook de kerkkoren in Veenendaal maken er gebruik van. Vandaar dat dit instrument bewaard blijft in Het Kleine Veenloo. Naar verluidt was het in gebruik bij een plaatselijke muziekclub.

De tentoonstelling belicht aspecten uit de historie van Veenendaal. Oudere Veenendalers zullen veel dingen herkennen en even nostalgisch kunnen terugkijken. De voorwerpen zullen de jongeren helpen een completer beeld te krijgen van de interessante ontstaansgeschiedenis van Veenendaal.

Veenendaal in vogelvlucht

Donderdag 10 december vond de kwartaalbijeenkomst van de Historische Vereniging plaats. Deze bijeenkomst, die volgens de traditie gevuld werd met plaatjes van het oude Veen, werd goed bezocht door leden en niet-leden.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

De voorzitter heette iedereen welkom en riep en passant de leden op om de contributie voor 2010 over te maken. De contributie bedraagt € 17,50, maar een extraatje voor de verenigingskas is natuurlijk ook welkom.

De voorzitter kon al een tipje van de sluier oplichten betreffende de viering van het komende lustrum. Op 18 november 2010 viert de vereniging haar vijfde lustrum en is het vijftiende jaar geleden dat het initiatief tot oprichting van Oud Veenendaal werd genomen door twee heren: Kees van Grootheest en Roelof Bisschop. De locatie waar het lustrum wordt gevierd is niet Verpleeghuis De Meent, maar het Ichthus College aan de Vondellaan. Daar zullen ook de eerste twee exemplaren van de nieuwe uitgave *Markante Veenendalers* worden overhandigd aan de commissaris van de Koningin R.C. Robbertsen en aan de burgemeester van Veenendaal T. Elzenga.

Aan Hennie Henzen viel de eer te beurt de powerpointpresentatie 'Veenendaal in vogelvlucht' te laten zien. In het eerste gedeelte liet hij ons over diverse luchtfoto's van Veenendaal zweven. Door de techniek die hij gebruikte kon uitstekend ingezoomd worden op details. Vanuit de lucht was goed te zien dat de Veenendaalsche Stoomspinnerij en -Weverij (VSW) niet voor niets de grote fabriek werd genoemd. Opvallend was hoeveel grond er in vroeger jaren nog onbebouwd was en hoe groot de tuinen in die tijd waren. De foto's kwamen merendeels uit het privéarchief van Hennie en zijn ooit gemaakt door de KLM.

Bij het kopje koffie in de pauze werd tot verrassing van de bezoekers een plakje Veensch Turfje geserveerd. Het Veensch Turfje werd aangeboden door bakkerij Snippenberg, gevestigd op het Dr.

Slotemaker de Bruïneplein. Het is een heerlijke kruidkoek gevuld met noten en chocolade, die wordt gebakken in een houten bakje en wordt verpakt in een aantrekkelijke doos met een oude kadasterkaart en nostalgische plaatjes.

Aldus gesterkt konden de bezoekers het tweede gedeelte van de presentatie bekijken: 'Te hooi en te gras door Veenendaal'. Dit keer ging het om foto's uit het archief van Rik Valkenburg, dat in het bezit is van de Historische Vereniging. Rik moet een vooruitziende blik hebben gehad. Van Achterkerk tot Zwaaipein: hij heeft het ooit op de foto gezet. Hotel Spanjer aan de Kerkewijk, Garage De Haas daartegenover, het huis van Van Schoonhoven aan het Panhuis, de Beco in het Kostverloren: het kwam allemaal voorbij. De zaal genoot met volle teugen van alle nostalgie die opgeroepen werd. Het geroezemoes der herkenning was dan ook niet van de lucht. Zoals voorzitter Van 't Veld na afloop zei: 'Als jullie een schoolklas waren geweest, had ik gezegd: Jongens en meisjes, willen jullie alsjeblieft je mond houden en stil zijn.'

Na de welbekende oproep van de voorzitter mee te helpen met het opruimen van de stoelen ging een ieder zijns weegs. Een interessante avond kan weer in de annalen worden bijgeschreven.

De Van de Pollstraat met de Eierhal (collectie H. Henzen)

Boekaankondiging

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van onze vereniging zal onder redactie van dr H. van 't Veld eind 2010 het lustrumboek Markante Veenendalers verschijnen. Na een woord vooraf door R.C. Robbertsen, commissaris van de Koningin en burgemeester mr T. Elzenga komen de volgende 32 personen aan de orde.

Jhr mr L.H.J.M. van Asch van Wijck - burgemeester van Veenendaal (*Dick Minderhoud*)

Evert (Eef) van Asselt - gedreven sportleraar (*Teus van Beek*)

Burgemeester A. Bakker - een 'burgervader' (*Dick Minderhoud*)

Johan van Barneveld - een Veense volksjongen die zijn woonplaats archiveerde (*Sjoerd de Jong*)

Machiel Bastmeijer - christelijk historisch, met open vizier (*Dick Minderhoud*)

Dr J. Bax - een heer van stand (*Evert van Baren*)

D. Blankespoor - nauwgezet gemeentesecretaris (*Dick Minderhoud*)

Johannes Bos - beter bekend als Hannes Hu (*Gert Groenleer*)

Ds J. J. Brinckhuys - een dominee die de schup meebracht (*Henk van 't Veld*)

Luc van Doornik - slager aan de Nieuweweg (*Martin Cramer*)

Ds D. van Enk - veelzijdig predikant (*Peter Doolaard*)

Wulphert van Ginkel - schoolmeester en eerste gemeentesecretaris (*Margreet Helder*)

Johannes van Hardeveld - wethouder bekend als Hans Beertje (*Bert Beckerman*)

Jan van Hardeveld - een creatieve duizendpoot (*Martin Brink*)

Aäron Hekster - dokter en raadslid (*Martin Brink*)

Ds Ph.J. Hoedemaker - plannenmaker (*Henk van 't Veld*)

Jannetje Hootsen - de bruid van Christus (*Henk van 't Veld*)

Tj. Jarings - van opzichter via commandant naar directeur (*Peter Doolaard*)

Ds Martinus Jongebreuer - een man van stavast (*Margreet Helder*)

Adriaan P. de Kleuver - een veelzijdig Veenendaler (*Kees van Grootheest*)

Ds R. Kok - beslist en bewogen (*Constant van den Heuvel*)

David Philips - een bijzonder onderwijzer (*Kees van Grootheest*)

Ant. de Ruiter - regisseur van het Veense openbare leven (*Ineke van Schuppen*)

Notaris J.G. Sandbrink - een stoere werker (*Margreet Helder*)

D.S. van Schuppen - fabrikant en pionier (*Nico Slokker*)

Jochem van Schuppen - ondernemer (*Ineke van Schuppen*)

Ds Theodorus Siligineus - eerste predikant van Veenendaal (*Roelof Bisschop*)

Jan Stip - een echte heer (*Ineke van Schuppen*)

Dr J.G. Thoomes - bovenmeester en dominee (*Daan Thoomes*)

Rik Valkenburg - vertolker van verhalen (*Constant van den Heuvel*)

Ds A. Vroegindewij - leider en organisator (*Dick Minderhoud*)

W. van de Westeringh - voorvechter van het openbaar onderwijs (*Margreet Helder*)

A. Bakker, burgemeester van Veenendaal van 1946 tot 1961 (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

Wie, wat, waar en wanneer?

Ergens halverwege 2010 - en niemand weet precies wanneer - zullen we ons langverbeide documentatiecentrum betrekken. Tot die tijd zal ons archief nog tamelijk ontoegankelijk blijven, maar het bevat wel heel veel foto's die de moeite waard zijn om door onze lezers te bekeken en 'ondertiteld' te worden. Daarom heeft de redactie besloten deze serie te onderbreken tot we weer zonder belemmering uit ons archief kunnen kiezen.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

We laten nogmaals de foto's van de vorige keer zien, want daarop kregen we wel een aantal

is niet zichtbaar op de foto. Hij was de zoon van Kobus de Gooijer die met een aak naar Wage-

nningen voer om daar meel op te halen. Vaak voeren markt-kooplieden met hem mee om hun handel in Wageningen op te halen. De zoon van Teus was Ko, meubelhandelaar op de Buurt-laan. Rechts van Teus de Gooijer woonde Teus van Hal.

Mevrouw Van Offeren van de Lunenburg reageerde ook. Volgens haar is de foto genomen vanaf de Mulderslaanbrug richting De Klomp. Op de plaats van de huizen rechts staat nu woon-

reacties. De heer Anton Achterberg van het Dr. Slotemaker de Bruïneplein kon het een en ander vertellen over de kaart van het Boveneind.

In de eerste twee huizen rechts woonde de weduwe Erdbrink, de schoonmoeder van bakker Piet de Jong. Haar buurman was boer Van den Berg. Anton weet niet wie er in de twee volgende huisjes woonden, maar in het grijze pandje daarnaast woonde Donkelaar. Het grote pand aan de overkant is een boerderij, maar wie daar woonde is weer onbekend. Daarnaast woonde boer Van Ginkel.

Voor Erdbrink woonde Teus de Gooijer de meelboer. Dat huis

zorgcentrum 't Boveneind.

Het huis links van de brug was van de heer Van Engelenburg. Het huis is afgebroken en in het

daarna opgebouwde pand heeft hij jarenlang een winkel in gebreide kleding gedreven. Op die plaats was enige jaren geleden een grote sanitairwinkel gevestigd en nu zit Curves, een fitnesszaak, er. Mevrouw Van Offeren woonde in het eerste van de vier huizen naast Van Engelenburg. In het laatste huis woonde meelhandelaar De Gooijer. Aan de overkant woonden Van Ravenswaaij, de weduwe Slotboom, Davelaar, Teus de Gooijer en de weduwe Erdbrink. Mevrouw Van Roekel van het Ruisseveen gaf informatie over de kaart van de Hoofdstraat. U heeft haar reactie over het armenblok al kunnen lezen in 'Om te beginnen'.

Rechts naast de tweede boom bevindt zich een raam met zonnescherm dat iets hoger is dan de andere. Dat was het pand van kledingzaak 't Stoepje. En hoewel het niet het enige pand in de Hoofdstraat was met een stoepje, had de winkel daar toch zijn naam aan te danken. Een pand verder bevond zich de slagerij van Niek de Gooijer.

Ook kregen we nog een wat verlate maar zeer gedetailleerde reactie van de heer Gijs van den Brink op de foto met het gezicht op Veenendaal uit het septembernummer van 2009 (pagina 78, onder). Van den Brink bekeek de verschillende mogelijkheden en kwam tot de conclusie dat de foto genomen moet zijn vanuit de weilanden op de plek waar nu het Schrijverspark is. De rechter schoorsteen is dan van de Hollandia en de linker van de Frisia. Gezien de rook uit de schoorstenen komt de wind uit het oosten. De kleine schoorsteen rechts is van D.S. van Schuppen of van de VSW. Als deze conclusie juist is, dateert de foto van vóór de bouw van de Christelijke Gereformeerde kerk aan de Tuinstraat.

Bij de VSW stond echter ook een gebouw dat lijkt op het pand rechts op de foto. Vanuit dit gezichtspunt kan de foto genomen zijn vanaf het hoogste punt van de Nieuweweg bij huize Zuidereng. Als dat zo is, is het schoorsteentje rechts de tweede schoorsteen van de VSW tussen de Zandstraat en de Achterkerkstraat. De schoorsteen links is dan van de Frisia en de wind is noordwest.

De heer Van den Brink dacht op de foto van de Nieuweweg (pagina 78, boven) links het cafeetje van De Koek te zien. Als dat juist is, is de foto in noordelijke richting genomen en stonden de

woningen links net voorbij de Holleweg. Hartelijk dank aan alle leden die de moeite namen te reageren. Na de opening van het Cultuurcluster hervatten we de serie.

In en rond het huis

In pakweg een halve eeuw kan veel veranderen, zoals in het huishouden dat toen nog zo heel anders werd gevoerd dan nu en waarin voor kinderen zo veel te beleven viel. Er was elke dag wel iets te doen. De bekende leveranciers die nog aan de deur kwamen. Sommigen waren aardig, anderen iets minder aardig. Sommigen mocht je bij hun voornaam noemen en anderen bleven altijd meneer. De aardigste was misschien wel groenteman Van Manen, bij wie je even op de bok mocht zitten en de teugels van het paard mocht vasthouden.

DOOR DAAN THOOMES

Achteraf lijkt die kindertijd vaak oneindig lang. Niet helemaal ten onrechte, want de periode dat een kind nog voornamelijk thuis liep, was ook veel langer dan nu. Niet alle kinderen gingen immers naar de fröbelschool en in die gevallen ging je dus pas op je zesde naar school. Van buitenschoolse opvang had nog niemand gehoord. Kortom, de wereld thuis was een belangrijk deel van je leven. Bij het terugkijken naar vroeger gaat het dikwijls om leuke herinneringen. Het is nu eenmaal een menselijke eigenschap om vervelende dingen zo snel mogelijk te vergeten en de leuke ervaringen vast te houden. In dit stukje wil ik het ook graag voornamelijk hebben over die aangename herinneringen. Al waren er natuurlijk ook schaduwkanten in die tijd. De groenteman die ik zo aardig vond, had in werkelijkheid een zwaar beroep met vaak maar geringe inkomsten. En een kolenboer die zakken kolen op zijn rug sjouwde was voor kinderen leuk om naar te kijken, maar had in de praktijk een zwaar en ongezond leven. Elke zaak heeft dikwijls twee kanten. Toch wil ik me hier beperken tot de aardige indrukken die kinderen vroeger thuis opdeden. Simpelweg omdat dat óók een realiteit was.

Kolenkachel

De kolenboer zorgde er voor dat de kachel kon branden. In elke huiskamer nam de glimmend zwarte kolenkachel een belangrijke plaats in. De bewegende vlammetjes achter de mica ruitjes waren leuk om naar te kijken. 's Avonds in bed kon je het geluid van de kachel in de kamer horen, want zo nu en dan moest hij worden opgepord of bijgevuld met kolen of de asla moest worden leeggehaald. Behalve om as ging het ook om sintels. Die sintels werden in de winter uitgestrooid op het besneeuwde pad om uitglijden te voorkomen. De kachel was bovendien onlosmakelijk verbonden met de viering van Sinterklaas. Het traditionele schoentje met de wortel erin zette je voor de

De kolenkachel met mica ruitjes (collectie D. Thoomes)

kachel. Dé plek ook om sinterklaasliedjes te zingen. 's Morgens ging je natuurlijk eerst kijken bij de kachel.

Bezorging

Dan was er bakker Slok die via de achterdeur de keuken binnenliep met een mand onder de arm. Meestal met precies de hoeveelheid brood die dagelijks geconsumeerd werd. In die mand had hij ook een groot broodmes. Dat gebruikte hij om bijvoorbeeld een halfje méér af te snijden als er bezoek was. De bakker was zodoende precies op de hoogte van die kleine huiselijke gebeurtenissen. Het brood was gewoonlijk nog warm en een kapje met boter en suiker was iets waar ik me op verheugde. Voor het weekend had hij ook puntjes en krentenbollen. Door de week moest zoiets besteld worden.

Slager De Gooyer kwam meestal fluitend via de achterdeur binnen. Voor de kinderen had hij een stukje leverworst en hij wilde ook weleens varkensblazen meenemen. Die kon je opblazen als ballonnen.

's Middags was het meestal de beurt aan melkboer Budding die met een grote bakfiets met melkbussen langs de huizen reed. Bij zijn kar vulde hij een pan met 'losse melk'. Om de melk uit een bus te scheppen, gebruikte hij een aluminiumkleurige litermaat. Die melk moest wel eerst gekookt worden. Voor kinderen was het koken van de melk en het rammelen van de glazen schijf in de pan die gebruikt werd om overkoken te voorkomen, een bekend geluid. Toch kookte de melk nog weleens over en de specifieke geur die dat met zich meebracht, was ook een vertrouwd iets. Evenals het vel op de melk, dat door de meeste kinderen werd verafschuwd. Als je even wachtte, kon je het vel in je beker vrij makkelijk met een lepeltje afscheppen en op je schoteltje doen. Kruidenier Molenaar bezorgde de boodschappen thuis in een zorgvuldig ingepakte kartonnen doos. Voor het opgeven van de benodigdheden werd 'het boekje' ingevuld. Voor de kinderen was er soms een zakje kleverige zuurtjes of een reep chocola gratis toegevoegd.

De Hoofdstraat gezien in de richting van de Hoogstraat, circa 1955. Het pand met de markies ter hoogte van de geparkeerde auto links op de foto is de winkel van kruidenier Molenaar (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Geuren

In de keuken of in de bijkeuken rook je soms de geur van een petroleumstel. Daarop kon iets op een zacht pitje langzaam gaar worden of worden warm gehouden. Ook was het heel geschikt voor het bereiden van kip. Die stond vaak wel een hele dag op. Voor kerstmis werd het eten zo al een dag van tevoren ingeleid. Voor de benodigde petroleum kwam de olieman aan de deur. Die kwam zo nu en dan het grote petroleumvat in de schuur bijvullen.

De geuren in huis verraadden vaak wat er die dag op het menu stond. Zoals de toetjes die elke dag werden gekookt: griesmeelpap, soms vruchtengries, karnemelkseppap, rijstebrij met bruine suiker, broodschotel uit de oven (ter verwerking van oud brood met appelmoes en kaneel) en soms flensjes (vooral niet te dik, want flensjes moesten dun zijn). Op vrijdagmorgen was het druk in de keuken. Dan werd het eten voor de zondag voorbereid. Er was de lucht van gebraden vlees en van pudding. De pudding werd zelf gemaakt, want pudding uit een pakje was geen échte pudding. Op zondag kregen we meestal soep vooraf, dan rollade of saucijsjes en gekookte aardappels met doperwtjes, en een feestelijke pudding toe. Ook was er soms de geur van zelfgebakken koekjes die je moest opeten 'met je hand eronder'.

In huis was er de wekelijks terugkerende geur van boenwas en zilverpoets die je eraan herinnerde welke dag van de week het was. Ten slotte de geur van een sigaar die duidelijk maakte dat vader thuis was of dat er bezoek was, want dan werden er altijd sigaren en chocolaatjes gepresenteerd. Sigaren voor de dominee of de dokter en chocolaatjes voor tante Annie, tante Zuster of tante Nanda uit Den Haag. Je had als kind heel wat echte en onechte tantes.

Behalve de loodgieter en de elektricien kwam ook de timmerman Piet van der Voort nog wel eens langs om een klusje in huis te doen. Hij had een langwerpige timmerkist bij zich. Voor kinderen uitermate boeiend.

Aan de deur werden soms pakjes bezorgd door Van Gend & Loos. Grote grijze vrachtauto's die hoorden bij het straatbeeld van toen. En de postbode liep nog statig in uniform met de afkorting

PTT in rode letters op zijn pet. Behalve de ochtendpost was er ook de middagpost.

Op straat was een paard-en-wagen een normaal verschijnsel. Je hoorde het geratel van een boerenkar en het geluid van paardenhoeven op de straatstenen. Als kind ging je altijd even kijken wat er precies voorbijkwam.

Bloemstukjes en gebakjes

Met verjaardagen of andere feestelijkheden werden er bloemstukjes bezorgd door Van Ginkel. Vaak met gele fresia's erin verwerkt. Of een mooie cycloam met geribbeld groen karton om de pot. Gebakjes werden in een grote houten doos bezorgd door banketbakker Schuuring. Dan was het pas écht feest. En als de lege dozen naderhand werden opgehaald, was dát het overduidelijke bewijs dat de feestelijkheden weer voorbij waren.

Schoenmaker Adriaan P. de Kleuver haalde soms een hele berg schoenen op om te verzolen en een week later bracht hij ze weer terug. Dan vertelde hij over bijzondere planten en bloemen die hij in de omgeving had gezien, want hij was een zeer verdienstelijk veldbioloog.

Wekelijks kwam een naaister, tante Mien, aan huis voor het nodige naai- en verstelwerk. De zwarte Singer naaimachine, de naaimand en de breinaaldenkoker waren vertrouwde attributen in huis. Het was ook de tijd dat er nog dienstmeisjes waren. Ons dienstmeisje maakte deel uit van het gezin. Zij had haar eigen kamer op zolder. In de zomervakantie ging zij mee op vakantie naar Zwitserland. De kinderen maakten dan de bedden op en wassen af, want Jans had óók vakantie! Op vrijdagavond ging zij altijd winkelen in het dorp. De gezellige drukte in de Hoofdstraat had een grote aantrekkingskracht op veel mensen. Langzaam lopen en je kwam altijd wel bekenden tegen om een praatje mee te maken. Eetproblemen bij kinderen werden eenvoudig opgelost. Met het dienstmeisje eten in de keuken, met de luiken dicht en een kaarsje op tafel, deed wonderen.

Waslijn en waslijst

De was werd nog met de hand gedaan en werd opgehangen aan de waslijn in de tuin. De kinde-

Kerkewijk 55, het woonhuis van de familie Thoomes, circa 1950 (*collectie D. Thoomes*)

ren vonden het leuk om mee te helpen. De lijn moest altijd eerst met een natte doek worden afgenomen, want er zat, dankzij de fabrieken, vaak roet in de lucht. Als het dreigde te gaan regenen, moest je rennen om snel de was binnen te halen. Het wassen van lakens, slopen en overhemden werd uitbesteed. De wasserij (Burgers uit Zeist) kwam een grote rieten wasmand ophalen. De lange waslijst werd altijd nauwkeurig ingevuld en bij aflevering zorgvuldig nagelopen. De chauffeur droeg de grote mand met gemak op zijn schouder. Hij had een blauwgrijs uniform aan en maakte altijd grapjes.

Kenmerken van een (kinder)wereld die voorgoed voorbij is, een wereld met een eigen charme. Daarvoor in de plaats is een nieuwe wereld gekomen waarvan wij vroeger niet konden dromen: met een sterk vergrote welvaart en ongekende technische ontwikkelingen en voor de jongeren: schier onbepaalde (ontplooiings)mogelijkheden, televisie en pc's, de telefoon op straat, de mogelijkheid om wereldreizen te maken alsof het niets is. Oók een tijd met een eigen charme. Hopelijk blijft daarbij een zekere gemoedelijkheid en gezelligheid thuis bestaan.

Jaarverslag 2009

Het jaar 2009 ligt achter ons en we kunnen terugkijken op een goed verenigingsjaar. Het bestuur, bestaande uit voorzitter Henk van 't Veld, penningmeester Roland Ottens, secretaris Ineke van Schuppen en de leden Aart Aalbers, Wout Brands, Gerard Muller en Cor Slok is qua samenstelling onveranderd gebleven en kwam vijfmaal in vergadering bijeen. Dat de Veense bevolking nog steeds waarde hecht aan een gedegen geschiedschrijving, blijkt wel uit het feit dat zich regelmatig nieuwe leden aanmelden.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

De eerste bijeenkomst in 2009 vond plaats op 26 maart. De avond werd verzorgd door de werkgroep Monumenten. Deze werkgroep is onderverdeeld in verschillende commissies. De commissie Kleine Monumenten heeft als doel het behoud van kleine monumenten in openbare ruimten. Ook probeert zij zo veel mogelijk bijzondere grafstenen te bewaren op de oude begraafplaats aan het Kostverloren en het oude gedeelte van de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg. De commissie Groen bekommert zich om de waardevolle bomen die Veenendaal rijk is en de commissie Grote Monumenten houdt zich bezig met de monumentenstatus van gebouwen in Veenendaal.

Op de bijeenkomst van 18 juni was burgemeester Elzenga aanwezig om het eerste exemplaar van de *Canon van Veenendaal* in ontvangst te nemen. Henk van 't Veld stelde de canon samen en liet de vensters geheel parallel lopen aan die van de nationale canon. Bij de Veense canon horen een cd-rom en een door Annette Werkhoven samengesteld werkboekje voor de scholen.

Op 24 september kreeg Jan van Oeveren,

deskundige op het gebied van treinen en spoorwegen, het woord. Hij wist zijn gehoor te boeien met allerlei wetenswaardigheden over het ontstaan en de ontwikkeling van het spoorwegnet in Nederland in het algemeen en de regio Veenendaal in het bijzonder.

Het spoorwegstation Veenendaal-De Klomp tussen Utrecht en Arnhem, circa 1930 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

De laatste bijeenkomst op 10 december werd traditiegetrouw gevuld met plaatjes van het oude Veen. Hennie Henzen liet de belangstellenden voor de pauze door middel van een speciale techniek over Veenendaal zweven in 'Veenendaal in vogelvlucht' en kwam na de pauze met een powerpointpresentatie van foto's uit het

archief van Rik Valkenburg in 'Te hooi en te gras door Veenendaal'. In de pauze konden de bezoekers kennismaken met het Veensch Turfje, een kruidkoek van bakkerij Snippenberg.

Werkgroepen

De werkgroep Monumenten verzamelde foto's van te slopen panden, hielp bij de organisatie van Open Monumentendag en sprak met de gemeente over de monumentale status van de begraafplaats aan de Munnikenweg. Ook participeerde de werkgroep in de organisatie rond de opening van Gedenkpark de Oude Begraafplaats, waar de gerestaureerde stenen werden gefotografeerd voor de collectie van het documentatiecentrum. Kortom, niet één grote klus maar vele kleintjes.

De werkgroep Markante Veenendalers vorderde gestaag met de gelijknamige nieuwe uitgave, die tijdens het lustrum in 2010 gepresenteerd zal worden.

De werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen werkte aan een aanvullend boekje op het bijnamengedeelte van *Bewaard van vroger...*, verbeteringen, aanvullingen en een alfabetisch register van dragers. Nieuwe dialectteksten werden gepubliceerd in *Oud Veenendaal* en op de website.

De redactie, bestaande uit Gert Groenleer, Ineke van Schuppen en Cor Slok, verzorgde ook dit jaar weer vier nummers van *Oud Veenendaal*.

Documentatiecentrum

Hennie Henzen participeerde namens de HVOV in de besprekingen rondom de bouw van het documentatiecentrum. Na alle uitstel van voorgaande jaren verrees in 2009 het grote gebouw, waarin ook de bibliotheek, de kunsttuleen en het Historisch Museum Het Kleine Veenloo een onderkomen zullen vinden, met verbazingwekkende snelheid. De gelijknamige werkgroep kwam bijeen om zich te beraden over de inrichting.

Website

Op 24 maart werd de geheel vernieuwde website gepresenteerd. Toenmalig cultuurcoördi-

nator Susanne van Els verrichtte de officiële opening. Het adres www.oudveenendaal.nl is de moeite waard om in te toetsen.

Wat nog meer?

Henk van 't Veld en Ineke van Schuppen participeerden in de werkgroep die zich bezighoudt met de oprichting van een HIP: een Historisch Informatie Punt.

Wout Brands vertegenwoordigde de HVOV in de Stichting CultuurKoepel Veenendaal. Hij is secretaris van deze stichting, die tot doel heeft het culturele leven in Veenendaal te versterken. De stichting zorgt voor afstemming van activiteiten van Veense culturele instellingen en ontwikkelt zelf ook activiteiten op het gebied van kunst en cultuur.

Ineke van Schuppen en Hennie Henzen stelden in samenwerking met de bibliotheek een reminiscentiekoffer samen. De koffer bevat nostalgisch materiaal als wol, sigaren, Veense boeken en voorwerpjes en puzzels die van Veense afbeeldingen zijn gemaakt. De koffer werd op 15 mei gepresenteerd in verpleeghuis De Meent en kan worden geleend door bejaarden- en verzorgingshuizen.

Henk van 't Veld regisseerde de jaarlijkse bijeenkomst van de historische verenigingen in de regio.

Aart Aalbers vertegenwoordigde de HVOV in een klankbordgroep die zich bezighoudt met de herstructurering van het centrumgebied.

Henk van 't Veld nam namens de HVOV zitting in de Klankbordgroep van de CultuurKoepel, voorheen geheten Werkgroep Publiciteit & Promotie CultuurKoepel.

Bestuurslid Gerard Muller stelde een fotoboek samen: *De Grebbelinie. Wat er nog aan herinnert*.

Tot besluit

De HVOV is met een stabiel bestand van circa 750 leden een gezonde, actieve vereniging die in een bruisende gemeente als Veenendaal haar steentje bijdraagt. Heden en verleden zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, dus... wie het verleden niet eert, is het heden niet waard.

Financieel verslag 2009

Penningmeester Roland Ottens doet hierbij over het afgelopen jaar verslag van het financieel reilen en zeilen van onze vereniging. Zoals we van hem gewend zijn past hij, samen met administrateur Berry Henzen, goed op de portemonnee.

DOOR ROLAND OTTENS

Resultatenrekening per 31-12-2009

	Werkelijk 2009	Begroot 2009	Werkelijk 2008	Begroting 2010
BATEN				
Contributies en donaties	12.264	13.850	14.125	12.530
Sponsorbijdragen/donaties	10.107	-	-	-
Boeken	5.748	-	1.082	-
Bankrenten/kosten	1.084	1.200	593	2.500
	29.203	15.050	15.800	15.030
LASTEN				
Blad <i>Oud Veenendaal</i>	9.158	9.500	8.532	9.500
Porti/envelop blad				
<i>Oud Veenendaal</i>	1.654	1.750	1.682	1.750
Boeken	14.951	-	-	-
Aanschaf boeken derden	23	-	-	-
Lezingen/bijeenkomsten	522	650	593	500
Vakgroepen/commissies	285	500	387	500
Administratiekosten	502	500	429	400
Bestuurskosten	275	600	404	500
Contributies/lidmaatschappen	50	150	98	150
Website	1.084	500	3.236	1.100
Publiciteit	60	100	89	100
Automatisering	-	100	114	150
Aanschaf beamer	746	500	-	-
Filmarchief	-	200	-	-
Documentatiecentrum	-	-	-	16.040
Lustrumboek	-	-	-	5.000
Lustrumviering	-	-	-	3.000
Onvoorzien	-	-	20	15
	29.308	15.050	15.584	38.705
RESULTAAT BOEKJAAR	105-	-	216	23.675-
Naar voorz. doc.centrum	-	-	-	16.040-
Naar voorz. boekuitgaven	-	-	-	-
Van/naar algemene reserve	105	-	216	7.635-
	105-	-	216	23.675-
SALDO	-	-	-	-

Balans per 31-12-2009

	2009	2008
ACTIVA		
VASTE ACTIVA		
Depot TPG-Post	133	133
VLOTTENDE ACTIVA		
Vorderingen		
Nog te ontv. bedragen	2.949	3.789
Vooruitbetaalde kosten	-	-
	2.949	3.789
Liquide middelen		
Kas	268	277
Rabobank rek.courant (.106)	92	2.047
Rabobank rendement (.603)	6.098	10.199
Rabobank deposito	40.000	35.000
Postbank	308	1.142
	48.665	48.665
	52.587	52.587
PASSIVA		
Eigen vermogen		
Algemene reserve	24.203	24.203
Resultaat lopend boekjaar	105-	-
	24.098	24.203
Voorzieningen/reserveringen		
Voorz. documentatiecentrum	16.040	16.040
Voorz. boekuitgaven	2.000	2.000
	18.040	18.040
Schulden		
Nog te betalen	-	2.421
Vooruitontv. contributies	7.710	7.923
	7.710	10.344
	49.848	52.587

Voortgang van het documentatiecentrum

Inmiddels is de bouw in een vergevorderd stadium. Het stucwerk is klaar en de plafonds zitten er in. De komende maanden wordt kleur in onze ruimte aangebracht en daarna worden de vloeren gedaan. Kortom, het gaat erg snel op dit moment.

DOOR HENNIE HENZEN

Er wordt momenteel frequent vergaderd over de afwerking en inrichting van ons documentatiecentrum. Ook tracht de werkgroep Documentatie subsidie te verwerven voor extra benodigdheden die buiten de vaste inrichting vallen. Op ons verlanglijstje staan onder meer drie computers, een scanner, een kleurenprinter, een kopieerapparaat en diverse andere zaken voor het archief. Daarnaast vindt overleg plaats over de samenwerking tussen de partners in het cultuurcluster en over de officiële opening.

De werkgroep onderzoekt tevens welke software wij gaan gebruiken voor de archivering van onze documenten, foto's en ander materiaal. Onlangs hebben we een oriënterend bezoek gebracht aan Landschap Erfgoed Utrecht. Deze organisatie ondersteunt vanuit de provincie historische verenigingen bij het opzetten van een oudheidkamer of

een documentatiecentrum. Vooral omdat wij op dit gebied weinig ervaring hebben, maken wij graag gebruik van de expertise van het LEU. Daarbij is het van belang aan te sluiten bij zoeksystemen die landelijk gebruikt worden, want dat maakt het voor bezoekers duidelijk en herkenbaar.

Net als een half jaar geleden doen wij een beroep op u om materiaal dat betrekking heeft op Veenendaal af te staan aan het documentatiecentrum. Onder het motto 'Weggooien kan altijd nog' hopen wij veel documenten, foto's en andere zaken onder te brengen in onze nieuwe locatie. Heeft u Veens materiaal dat u van plan bent op te ruimen? Gooi het niet weg! De Historische Vereniging Oud Veenendaal is geïnteresseerd in authentiek materiaal uit, over en van Veenendaal, zeker als het gaat om het dagelijks leven en persoonlijke verhalen.

'Niet weggooien!'

Dat is hét motto van de Historische Vereniging. Het doel is ervoor te zorgen dat het materiaal een goede bestemming krijgt. De vereniging wil voorkomen dat op het eerste gezicht onbelangrijk geachte originelen verloren gaan. En nog steeds komen er bijzondere objecten, foto's en documenten tevoorschijn. Soms bij een verhuizing, soms bij de sloop van een woning, soms zomaar bij het opruimen van een zolder: brieven, films, dagboeken, voorwerpen. De collectie wordt onder goede omstandigheden bewaard en kan in de toekomst

Het documentatiecentrum gezien in de richting van de Wolweg (collectie H. Henzen)

worden geraadpleegd via een computersysteem. Voorts kan zij gebruikt worden voor wisselexposities en (wetenschappelijk) onderzoek. Mocht u over dergelijk materiaal beschikken, neemt u dan contact op met Hennie Henzen. Mail-adres: documentatiecentrum@oudveenendaal.nl, telefoon: 0318 517944.

De pantry en de ingang van het archief (*collectie H. Henzen*)

De doorgang naar het museum (*collectie H. Henzen*)

De ingang gezien vanaf de Wolweg. De ramen links zijn van de leeszaal (*collectie H. Henzen*)

Het laatste woord

Bene vixit qui bene latuit (hij heeft goed geleefd die zich goed schuilgehouden heeft) is een Latijns gezegde van de Romeinse dichter Ovidius. Het financieel verslag toont dat de HVOV in 2009 goed heeft geleefd, het jaarverslag dat de vereniging zich allerm minst heeft schuilgehouden.

DOOR HET BESTUUR

Hier en daar in Veenendaal en ook in andere plaatsen staat in een tuin of hangt aan een muur een zonnewijzer. Zonnewijzers worden al vele eeuwen gebruikt. Ze geven de tijd en de datum aan. Elke stad of elk dorp had op grond van de plaatselijke zonnewijzer een eigen tijd. Halverwege de negentiende eeuw werden internationaal tijdzones afgesproken. Nederland twijfelde

tussen Berlijn en Londen en stelde in 1909 de Amsterdamse tijd in. Vanaf mei 1940 werd in Nederland door de Duitsers de Berlijnse tijd ingesteld en dat is nooit meer veranderd.

De verscheidenheid in zonnewijzers is zeer groot. Voor de zonnewijzer van keizer Augustus was een oppervlakte nodig zo groot als een voetbalveld. In Utrecht hangt aan een kerkmuur de oudste (1463) en in Groningen staat de mooiste zonnewijzer (1731) van Nederland.

Het opstellen van en de verscheidenheid aan historische en hedendaagse zonnewijzers en het instellen van de verschillende tijdzones zullen door middel van woord en beeld inzichtelijk worden gemaakt door de heer W. van Heteren. Wie weet komt er na de presentatie nog wel iets moois voor de dag van de een of andere

zolder, uit een schuurtje of uit het archief van de gemeente Veenendaal.

Alle leden zijn van harte welkom op:

- **Donderdag 25 maart 2010**
- **Ledenvergadering HVOV**
- **Wim van Heteren: 'Zonnewijzers'**
- **De Meent, Grote Beer 10**
- **Aanvang: 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

Verdere ledenbijeenkomsten in 2010:

Donderdag 17 juni: De Meent, Wim van Stempvoort met 'Opgroeien in de Hoofdstraat'.

Donderdag 23 september: De Meent, Gerard Muller met 'De Grebbelinie om en in Veenendaal'.

Donderdag 18 november: Ichthus College, Iustumbijeenkomst ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de vereniging. Sprekers: Kees van Grootheest en Roelof Bisschop.

Historische Vereniging Oud Veenendaal

25 jaar

1985 - 2010

Oud Veenendaal

Juni 2010

25 jaar
1985 - 2010

- 25^e jaargang, nummer 2
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
A. Aalbers
W. Brands
G.M. Muller
C.J. Slok
info@oudveenendaal.nl

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, Eekwal 3,
3904 DL Veenendaal, telefoon 0318 511066

Ledenadministratie:

H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Financiële administratie:

Berry Henzen, MacBridestraat 51,
3902 KK Veenendaal, telefoon 0318 527491 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

W. Brands, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Bank:

Rabobank nr. 395110106, t.n.v. Historische
Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 20,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 5,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp en druk: Henzen ontwerp & communicatie vof,
Veenendaal.

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

30	Om te beginnen De redactie
31	De schijnwerper op... (12) G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
37	Uitgelezen G.C. Groenleer
38	Zon en tijd G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
40	De werkplaats H. van 't Veld
41	De Achterkerkstraat: herinneringen van een oud-bewoner (2) T. van Beek
52	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

De bevrijdingsactiviteiten zijn achter de rug. Samen met de bibliotheek, het museum en het gemeentearchief was de historische vereniging betrokken bij een kleine fotopresentatie, een lezing van een verzetsvrouw, een tentoonstelling en een wandeling langs oorlogsgraven. U kon ernaartoe en u kon erover lezen.

DOOR DE REDACTIE

Twee leden werden onlangs onderscheiden. Op 10 april ontving Jaap Pilon bij zijn afscheid als wethouder de erepenning van de vereniging. Ineke van Schuppen, secretaris en redactielid, kreeg op 29 april een koninklijke onderscheiding: zij werd benoemd tot Lid in de Orde van Oranje Nassau. Hartelijk gefeliciteerd. En hopelijk blijven jullie nog lang actief op het brede terrein van cultuur en historie in Veenendaal.

Natuurlijk heeft u de in het maartnummer zo fier aangekondigde ledenwerffolder heerlijk gemist. Wij excuseren ons, sluiten de folder in dit nummer alsnog bij en kijken reikhalzend uit naar een grote toestroom van nieuwe leden. Veel succes allemaal.

Op het vorige nummer kregen we enkele behaarswaardige reacties. Een korte introductie van de auteur van het oorlogsartikel, Dick Valkenburg, had inderdaad niet misstaan. Hij was een Veenendaalse verzetsman. Op pagina 7 en 8 komt de afkorting PGM voor. Het moet zijn PGEM en de letters betekenen Provinciale Geldersche Electriciteits-Maatschappij. We hadden het kunnen weten. Moeilijker ligt het met Otterlo, Westeneng en Harskamp in de bijdrage van Wim van Elst (p. 11). Volgens onze zegsman ligt de buurtschap Westeneng in het buitengebied van Harskamp en hoort dus bij dat dorp en niet bij Otterlo. Bedankt. En dan het juninummer. In de schijnwerper van zijn naamgenote staat Steven van Schuppen, een Veense grootindustriële die ook als gemeentebeestuurder zijn sporen heeft nagelaten. Met Teus van Beek lopen we na negen jaar weer door de Achterkerkstraat. Zijn artikel gaat over 'De Vlas', de familie, de burens en de vele neringdoenden in,

pakweg, de eerste helft van de twintigste eeuw. Ook ditmaal lardeert Teus een toegankelijke tekst met fraaie illustraties. Voorts bespreken we twee boeken over de Tweede Wereldoorlog en kijken we terug op de vele zonnewijzers van Wim van Heteren. Henk van 't Veld staat stil bij de honderdste bijeenkomst van de werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen op 7 april en roept u ten slotte op voor de ledenvergadering van de HVOV op 17 juni 2010. Lees, kijk en kom. We hopen dat u plezier beleeft aan het blad. Uw opmerkingen kunt u kwijt via de mail (redactie@oudveenendaal.nl) of anderszins. Een hartelijke groet.

Onder het toezicht van koningin Beatrix feliciteert burgemeester Ties Elzenga Ineke van Schuppen met haar onderscheiding (foto Aart Aalbers)

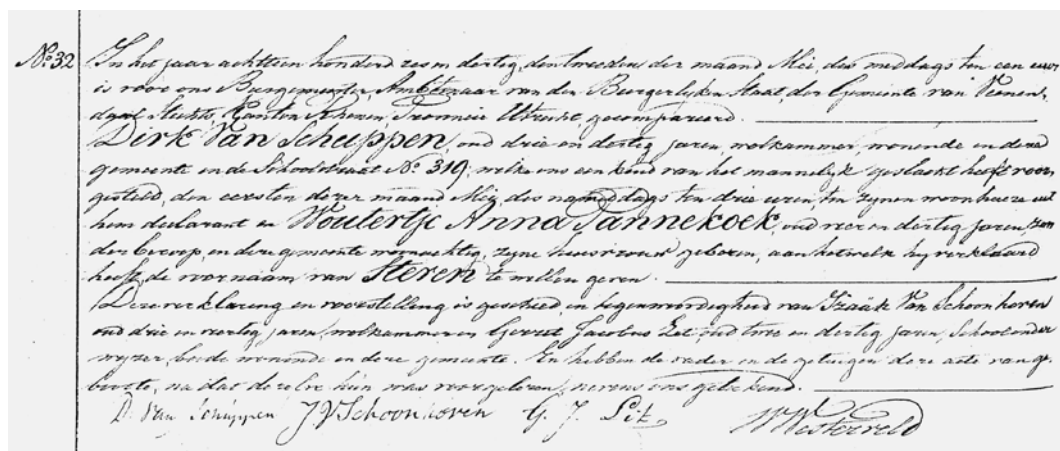
De schijnwerper op...

... een man die in de 19e eeuw een van de rijkste mannen, zo niet de rijkste man van Veenendaal was. Hij nam de wolkamerij van zijn voorvaderen over en bezorgde het bedrijf landelijke bekendheid. Steven was een waardig opvolger van zijn vader, die een groot voorstander was van industrialisatie. De achternaam Van Schuppen werd synoniem met textiel, garens en wol. Steven, de zoon van Dirk Steven, bleef vrijgezel en stierf kinderloos.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Steven van Schuppen werd geboren op 1 mei 1836. Hij was de zoon van Dirk Steven van Schuppen en diens tweede vrouw Woutertje Anna Pannekoek. Woutertje Anna was de dochter van een papierfabrikant uit Renkum.

Schuppens zaten toen nog niet in de wolbranche: zij oefenden gedurende enkele generaties het vak van schoenmaker uit. Claes verdiende goed de kost, want hij bezat een woning op de hoek van de Markt en de Hoofdstraat. Helaas werd dit huis

De geboorteakte van Steven van Schuppen (Gemeentearchief Veenendaal, Archiven gemeente Veenendaal, inv. nr. 2549)

Adriaan de Kleuver heeft zich ooit in het geslacht Van Schuppen en met name in Steven van Schuppen verdiept. Volgens hem werd in een oorkonde uit 1697 Claes Hendrixen van Schuppingh ook wel Wolbergh genoemd. Deze Claes en zijn voorouders kwamen uit het Duitse stadje Schöppingen en daar schijnt lang geleden daadwerkelijk een familie Wolbergh te hebben gewoond. De naam Wolbergh heeft moeten wijken voor de aanduiding 'van Schöppingen' en is het toeval of had de naam Wolbergh een voorspellende gave? De Van

in 1673 bij de inval van de Fransen in brand gestoken. Volgens hetzelfde onderzoek van Adriaan P. was een achterkleinzoon van Claes, Steven van Schuppen, in 1717, het jaar van zijn huwelijk, de grondlegger van het grote wolbedrijf.

Fabrikeur

Zeker is dat het bedrijf in 1809 bestond. In dat jaar verzochten de Franse autoriteiten het gemeentebestuur een lijst van wolkamers op te sturen, zodat deze ondernemers een boek toegestuurd zouden

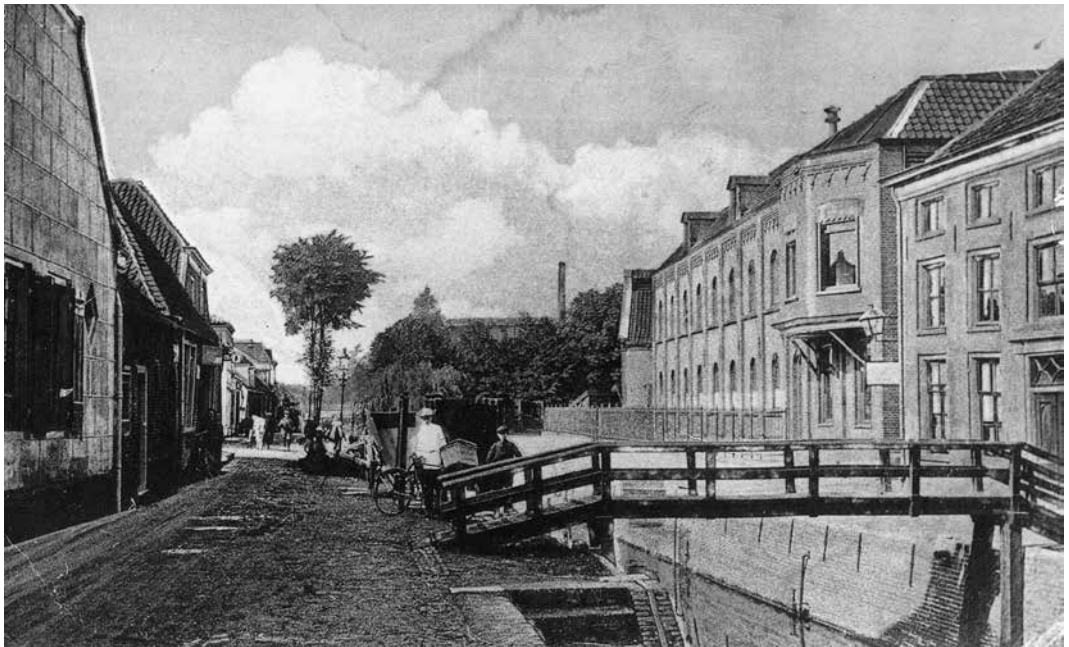
krijgen dat handelde over de techniek van het bedrijf. Toen de Fransen voor de tweede keer om een naam vroegen, antwoordde het gemeentebestuur na enig beraad dat er slechts één ondernemer in aanmerking kwam en dat was 'den fabrikteur Steven van Schuppen, alhier woonachtig, welke doet in de vakken van wolkammerij, sajetmakerij en weverij en verwerij, oordeelkundig, en zeer wel berekend voor die affaires'.

Nazaat en naamgenoot Steven, de zoon van D.S. van Schuppen, had twee zussen, Janetta Jacoba met de roepnaam Koosje en Roelofje Elisje Helena met de roepnaam Leentje. Hij had twee oudere halfzussen, die geboren waren uit het eerste huwelijk van zijn vader met Johanna Sterk. Deze zussen heetten Wilhelmina en Johanna. Dirk Steven overleed op 29 december 1855 op 52-jarige leeftijd aan een ernstige ziekte. Steven was op dat moment nog geen achttien jaar oud, maar samen met zijn moeder zette hij het bedrijf voort. De naam werd veranderd in Weduwe D.S. van Schuppen & Zoon.

Mechanisatie

Al snel na het overlijden van zijn vader vertrok Steven naar Engeland om het vak te leren en daar maakte hij kennis met het fenomeen stoommachine. In die tijd werd reeds handkracht uitgespaard door middel van een spintafel, die door een in de schuur rondlopend paard in beweging werd gebracht. Steven oefende zijn functie van fabrieksdirecteur uit in woelige jaren. In de periode 1850-1890 vond de overgang plaats van huis- naar fabrieksnijverheid. De stoommachines deden hun intrede en Steven liep wat Veenendaal betreft voorop in deze ontwikkeling. In 1865 werd de eerste stoommachine geïnstalleerd en vanaf die tijd kon worden gesproken van een mechanisch bedrijf.

Door de mechanisatie nam het bedrijf snel in omvang toe en daarmee groeiden ook de inkomsten van Steven. Zo'n twintig jaar later, in 1883, viel in de inkomenslijst van Veenendaal het vermogen van Steven als enige in klasse 36, de hoogste klasse, en dat betekende dat hij f 325,- belasting moest betalen. Dat was een enorm bedrag voor

Het begin van de Zandstraat gezien vanaf de Hoofdstraat, circa 1910. Aan de rechterkant is onder meer het pand van de wolfabriek D.S. van Schuppen te zien. Dit deel van de Zandstraat, tot aan de Wilhelminastraat, droeg toen nog de naam Groene Woud. De trapjes links en rechts van de Grift werden gebruikt bij het wassen van de wol. Achter het geboomte is nog juist een gedeelte van de Veenendaalsche Stoomspinnerij en -Weverij, de VSW of de 'grootte fabriek', zichtbaar (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

die tijd, maar het was lager dan in 1881, want in dat jaar werd hij voor f 414,- aangeslagen met een inkomen van f 23.000,-. Ter vergelijking: burgemeester Van der Poel betaalde f 195,- bij een inkomen van f 13.000,- en Dirk van Woudenberg had 'slechts' een inkomen van f 3.600,-, wat hem een belastingaanslag van f 48,60 opleverde. Maar ook een rijk man als Steven lette op de kleintjes. In de raadsvergadering van 6 augustus 1885 werd zijn verzoek besproken om vermindering van zijn aanslag in de hoofdelijke omslag, dienst 1885. In plaats van voor klasse 37 wilde hij voor klasse 36 in aanmerking komen 'aangezien zijn inkomen door belangrijke uitkeeringen aan familieleden niet was toegenomen'. Nadat Steven de raadszaal had verlaten, werd zijn verzoek met vijf tegen vier stemmen gehonoreerd.

Ook op de lijst van hondenbezitters kwam Steven voor. De heffing van hondenbelasting was sinds de invoering van de Gemeentewet van 1851 een gemeentelijke aangelegenheid. De gemeente was vrij in het heffen van een hondenbelasting en ook in de wijze van heffen. Meestal werden twee klassen gebruikt. De eerste klasse was voor plezierhonden, waarvoor het hoogste tarief gold, de tweede klasse was bestemd voor werk- en waakhonden, waarvoor een lager tarief werd betaald. In Veenendaal was dat in 1883 waarschijnlijk andersom. Daar werd het hoogste tarief van f 2,- in klasse twee betaald en aangezien de meeste notabele Veenendalers in die klasse werden aangeslagen, mag ervan worden uitgegaan dat de plezierhonden in klasse twee vielen. Voor werkhonden moest f 1,- worden betaald.

Arbeidsomstandigheden

In 1870 waren er 59 mannen en 40 jongens beneden de zestien jaar in dienst van De Schup. De mannen verdienden f 5,- per week, de jongens de helft van dat bedrag: f 2,50. Er waren geen vrouwen of meisjes in de fabriek werkzaam. In 1882 waren dat er respectievelijk 50 en 120. Het was ook de tijd dat dominee Hoedemaker, die van 1868 tot 1873 als hervormd predikant in Veenendaal stond, zich inzette voor betere omstandigheden voor jonge fabriekskinderen. Hij vroeg zich af welk effect het harde werken in de fabriek had op de gezondheid, de verstandelijke ontwikkeling, de zedelijkheid en het zielenheil van de Veense jeugd. Hij was zeer

begaan met kinderen van een jaar of zeven, acht, die 's morgens met hun blote voetjes op een natte dwiel werden gezet om wakker te worden en daarna naar de fabriek te gaan.

Over het algemeen waren de werknemers van De Schup tevreden met hun baan. Hoewel. In 1892, zeven jaar na het overlijden van Steven, werd een enquête gehouden waarbij zowel notabele Veenendalers als burgemeester Van Asch van Wijck, schoolhoofd Wijnveld en dominee Nijhuis als arbeiders van de plaatselijke bedrijven werden ondervraagd. De 63-jarige Adrianus van Kesteren was werkzaam bij De Schup en een van de geënquêteerden. De ondervrager stelde vast dat de fabriek een naamloze vennootschap was geworden en vroeg of de toestand van de werklieden sindsdien verbeterd of verslechterd was. Waarop Van Kesteren antwoordde dat de toestand verbeterd was, 'want', zo zei hij, 'wij kunnen nu veel meer geld verdienen, hebben een pensioenfonds gekregen en hebben nu nooit meer gekijf. De heer Van Schuppen kon de mensen nog wel eens uitvloeken, maar dat gebeurt nu nooit meer'.

Er waren geen conflicten tussen Steven en zijn arbeiders en dat was bij de VSW wel anders. Steven had beslist oog voor het welzijn van zijn werknemers, maar dat wil niet zeggen dat er nooit wat mis ging. Bij een controle in 1868 constateerde de medische politie dat de spinnerij goed geventileerd werd. Tegen een buitenmuur van de fabriek daarentegen vond zij een open put 'van groote afmetingen, vol van vuil en faeces'. De put werd opgeruimd, maar tien jaar later waren de omstandigheden weer verslechterd, vooral ook omdat de ventilatie te wensen overliet. Steven liet weten dat hij van plan was nieuwe ventilatoren aan te brengen en bij een controle in 1886 bleek er weer veel verbeterd te zijn. Dat liet echter onverlet dat de luchtkwaliteit in de ververij door zwevende woldeeltjes en oliedampen heel slecht werd bevonden.

Het sociale beleid dat Steven voerde, hield in 1879 ook de oprichting van een ziekenbus in. Dat betekende dat de arbeiders bij ziekte gratis geneeskundige hulp en de helft van hun loon kregen. De contributie was vijf cent per week. In 1881 was de financiële toestand van de ziekenbus zo gunstig dat er een gift van 300 broden voor alle werknemers uit werd bekostigd. Het pensioen-, weduwe- en

wezenfonds werd in 1888 opgericht, dus na het overlijden van Steven.

Gemeentebestuur

In 1871 werd Steven benoemd tot lid van de gemeenteraad en al in 1874 werd hij tot wethouder benoemd. Opvallend is dat Steven zowel tijdens raadsvergaderingen als tijdens collegevergaderingen regelmatig afwezig was. In de collegevergadering van 16 augustus 1878 kwam de conceptverordening op het bakken en de verkoop van brood aan de orde. Als rechtgeaard zakenman was Steven er tegen om de productie of verkoop van enig artikel aan banden te leggen, daar hij heilig geloofde in de vrije concurrentie. Ook de wijziging van de schooltijden van half 10 tot half 1 naar 9 tot 12 uur was een initiatief van hem.

S. van Schuppen

Het enige bekende portret van Steven van Schuppen
(Gemeentearchief Veenendaal, Scheepjeswolarchief)

Als vooraanstaande Veenendaler behoorde Steven bij een verkiezing meestal wel tot de kandidaten en in het merendeel van de gevallen kreeg hij de meeste stemmen. Zo werd hij op 15 september 1876 benoemd tot lid van het college van zettters,

het college dat zich bezighield met het vaststellen van de plaatselijke belastingen. Op 3 maart 1881 vergaderde de afdeling Veenendaal van het Genootschap van Landbouw en Kruidkunde. Steven was mede-oprichter van dit genootschap. Er waren 36 leden aanwezig, maar dit keer werd gemeentesecretaris Schuller tot Peursen met 27 stemmen als lid van het hoofdbestuur gekozen. Steven kreeg slechts vijf stemmen.

In de B&W-vergadering van 30 juni 1882 was hij het onderwerp van enige commotie. Naar aanleiding van een incident de maandag ervoor vroeg de raadsvoorzitter voor vergaderingen over gemeentezaken gebruik te mogen maken van een van de lokalen van het gemeentehuis. Op de vraag van raadslid Melville van Carnbee wat er dan wel was voorgevallen, antwoordde de burgemeester dat hij die avond vergaderde over de door de gemeente gesubsidieerde meisjesschool. Deze commissievergadering, die al zeven jaar in het vertrek van burgemeester en wethouders werd gehouden, werd op deze avond verstoord door Steven van Schuppen. Deze deelde mee dat hij de burgemeester over gemeentezaken wilde spreken, maar vervolgens trok hij de bevoegdheid van de burgemeester om in dat vertrek te vergaderen, in twijfel. De burgemeester beëindigde de vergadering met spoed, maar de heer Van Schuppen bleek niets dringends te bespreken te hebben.

Volgens de burgemeester was het optreden van Steven ingegeven door de antipathie die hij tegen een van de commissieleden koesterde. De volgende dag was Steven bij hem op de zaak teruggekomen met het dreigement dat hij zulke vergaderingen in dat lokaal in de toekomst met inschakeling van de politie zou verhinderen. De burgemeester had daarop snedig geantwoord dat hijzelf het hoofd van de politie was. Hij kreeg toestemming van de raad om in de toekomst in het gemeentehuis te vergaderen, maar helaas nam de raad het aanbod van de burgemeester om de naam van het betrokken commissielid te noemen, niet aan.

In een open brief in de *Amerongsche Courant* van 13 juli 1882 weerlegde Steven de beschuldigingen van de burgemeester. Hij ontkende dat zich rustverstorende taferelen zouden hebben afgespeeld en de aantijging dat antipathie tegen een van de leden de oorzaak zou zijn van zijn optreden, liet hij geheel

voor rekening van de burgemeester. Hij vond het beneden de waardigheid van een fatsoenlijk man om uit een particulier gesprek argumenten te halen om iemand bij zijn medeburgers verdacht te maken. Als de burgemeester zijn voornemen op de agenda had gezet of van tevoren kenbaar had gemaakt, had hij volgens Steven meer als een rechtschapen mens gehandeld. En dat kon de burgemeester in zijn zak steken.

Maar op 19 oktober van dat jaar haalde hij zich de woede van de verslaggever van dezelfde krant op de hals. Steven had een voorstel ingediend waarover besloten werd het in een geheime zitting te behandelen. De correspondent reageerde heftig: 'Het was ons bekend dat met den voorzitter ook leden in onzen raad zitting hebben die ongaarne publiciteit zien en daarom als ter voorgaande vergadering voor geheime zittingen zijn, omdat wij nieuwsblad-correspondenten, onze roeping getrouw vervullende maar al te zeer de waarheid schreven; maar dat onze jongste geachte onpartijdige wethouder tot die lichtschuwenden behoorde, is ook, naar aanleiding van het vroeger meermalen door hem uitgesproken gevoelen, niet te begrijpen en velen zullen het met ons betreuren, maar Errare humanum est (Dwalen is menselijk) zoo zeiden reeds de oude Latijnen en zoo zal het ook wel bij onze wethouder zijn.' De correspondent benadrukte dat het blad steeds trachtte een onpartijdig verslag te geven.

Veenraadschap

Een man van aanzien als Steven bekleedde veel functies in de Veense gemeenschap en een zeer belangrijke was die van Veenraad. Het Veenraadschap was oorspronkelijk een in 1546 opgericht waterschap. Toen kreeg een aantal veeneigenaren, geërfden of veengenoten genoemd, officieel toestemming om de Grift, die in de vijftiende eeuw onder bisschop David van Bourgondië was gegraven, uit te diepen en te verlengen. Maar tussen de veeneigenaren en het bestuur ontstond 'twiste en disordre' en in 1563 werd door koning Filips II het College van Veenraden, bestaande uit zeven heren, ingesteld. Het bestuur kreeg als taak toe te zien op alles wat met de Grift en de waterhuishouding verband hield. Niet alleen het uitdiepen van de Grift behoorde tot die taken, maar ook de bouw en het

onderhoud van schutten en sluizen. Het Veenraadschap zetelde in het Polderhuis aan de Lage Kant, de tegenwoordige Hoogstraat. Dit Veenraadschap trok op meer terreinen taken naar zich toe. Het bestuur bemoeide zich bijvoorbeeld ook met zaken die kerk en onderwijs betroffen, zoals de benoeming van schoolmeesters, kerkmeesters en andere functionarissen. Zo vormde het een schaduwbestuur van Veenendaal en op 29 september 1868 werd Steven gekozen als Veenraad.

Onverwacht

Op 24 december 1885 was Steven nog aanwezig bij een raadsvergadering en zijn overlijden op 25 december kwam dan ook volslagen onverwacht. De secretaris maakte in de notulen van 11 februari 1886 gewag van 'een schrijven namens de familie berigtende het overlijden van den Heer S. van Schuppen, in leven lid van den Raad en Wethouder dezer gemeente. De Voorzitter zegt, wie had kunnen denken dat de heer S. van Schuppen, nog in de vergadering van 24 December in ons midden, den volgenden dag niet meer zoude zijn, wijst op de groote verslagenheid die de tijding van het overlijden hier teweeg bracht alsmede op de deugden van den afgestorvene, diens warm hart en diens groot verstand, dit laatste heeft hij gebruikt, zoo gaat de Voorzitter voort, om de belangen van dit dorp te behartigen. Nadat de Voorzitter er op gewezen heeft wat het dagelijksch bestuur in hem verliest, stelt hij voor Burgemeester en Wethouders te machtigen het ingekomen schrijven met een adres van rouwbeklag te beantwoorden.'

Uiteraard werd een uitgebreide necrologie in de kranten gepubliceerd. Hij werd geroemd om zijn ijver, energie en sociale betrokkenheid en zijn heengaan werd diep betreurd. De brede stoet die zijn lijkstaf volgde was indrukwekkend en een uur voor aanvang van zijn begrafenis verdrong zich een grote menigte voor de ingang van de begraafplaats. Toen de kist in het graf was neergelaten, sprak burgemeester P. de Wijs de gloedvolle woorden: 'Vaarwel Steven van Schuppen, vaarwel namens de gemeente Veenendaal. Wij brengen u een laatste afscheidsgroet. Uw assche ruste in vrede.'

Na het overlijden van Steven werden zijn onroerende goederen geveild. De veiling werd in Utrecht gehouden op 13 en 14 oktober 1886 en er werden

Burgemeester P. de Wijs in zijn laatste levensjaar, 1931
(*Martin Brink, Veenendaal Voltooid Verleden, Foto's en verhalen, deel 2, 2003*)

75 kavels, bestaande uit huizen, boerenhofsteden, percelen bosgrond, kavels bouwland en kavels weiland ingebracht. De opbrengst van al deze bezittingen bedroeg circa f 186.000,- en dat was in 1886 een groot bedrag.

Bronnen

Gemeentearchief Veenendaal

- Archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nrs. 8, 77 en 260, kohieren hoofdelijke omslag
- Veenraadschapsarchief, inv.nr. 18e
- Scheepjeswolarchief, inv.nrs. 63 en 90

Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht, Wijk bij Duurstede

- Amerongsche Courant, 1878, 1880-1883, 1885-1886

Collectie Ineke van Schuppen

- Aanzienlijke verkoop van Hofsteden en bouw-, wei- en hooilanden etc., 1886
- Ruud Duvekot, Nooit vergeet ik het ongewone geluid van de fabrieksbel, 1988
- De Vallei, De ware geschiedenis over Dirk Steven van Schuppen, deel I en II, artikelen van Adriaan P. de Kleuver, 8 en 15 oktober 1974

Uitgelezen

'Kom vanavond met verhalen hoe de oorlog is verdwenen'. Zeventig jaar na het begin en vijfenzeestig jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog is het laatste verhaal nog steeds niet verteld. En dat is goed. Uw aandacht graag voor twee oorlogsboeken.

DOOR GERT GROENLEER

Oorlog in je achtertuin. Verhalen van de Greb-belinie door Jan Blokker jr. in samenwerking met Jan Blokker sr. Geïll., 208 p., Uitgeverij Waanders, ISBN 978 90 400 7671 8, € 24,95.

Een prachtig boek qua uitvoering en een bijzonder boek wat de inhoud betreft. Wat is mooier: de zwart-witfoto's van vroeger, de kleurenfoto's van nu of de verweerde, paginagrote koppen van de vertellers? Zeg het maar. Minstens zo indrukwekkend zijn hun verhalen. Van Rhenen tot Spakenburg komen vierendertig burgers, boeren, vissers en oud-strijders aan het woord. Ze vertellen over de mobilisatie, de inundatie, de strijd, de evacuatie en de terugkeer. In augustus 1939 kreeg de Vallei 50.000 militairen te verstouwen en in mei 1940 moesten 100.000 bewoners vertrekken naar het westen. 'Dit boek behandelt de verstoring van het dagelijks leven in de Gelderse Vallei door de oorlogsvoorbereiding en door de vijfdaagse oorlog in mei', aldus Blokker in zijn inleiding. Voor Veenendaal spreken Elisabeth van Nood-van Oostveen uit Amsterdam en Hennie Verwoert uit Achterberg. Hennie was zeventien in 1940 en werkte als dienstbode bij een oude juffrouw aan de Kerkewijk. Met een stinkende kolenschuit voeren ze de Rijn af, strandden in Nieuwpoort en kwamen uiteindelijk in Woerden terecht (p. 111-113). Op 16 mei kwamen ze per vrachtauto terug in Veenendaal. 'Daar stonden we met zijn tweeën en we liepen de Kerkewijk op, waar het huis van die juffrouw was. Maar alles lag in puin. Daar stonden we met onze koffers. Er was niks van over' (p. 154-155). Hennie van Wijk-Verwoert organiseerde in 2005 een boottocht over de Nederrijn ter herdenking van de reis van de evacuatievloot op 11 mei 1940. Sommige dingen moet je twee keer doen in je leven.

Vechten voor vrijheid. Oorlog en verzet op de Utrechtse Heuvelrug door Loek Caspers. Geïll., 312 p., Uitgeverij Verloren, ISBN 978 90 8704 048 2, € 19,95.

Op 26 april 2010 sprak Loek Caspers in de Veenendaalse bibliotheek over het verzet in Veenendaal en omgeving. Als uitgangspunt diende haar hierboven genoemde boek uit 2008. Wat maakt dit boek zo imposant? Het is de omvang, het zijn de plaatjes. Het is vooral ook de verteltrant. Loek Caspers zat zelf in het verzet en zit dus ook zelf in het verhaal. Maar dat merk je als lezer nauwelijks. Nergens gebruikt zij grote woorden, nergens doet zij aan zelfbepluiming. Zij houdt afstand maar is niet afstandelijk, zij houdt haar gevoelens in bedwang maar is niet gevoelloos. 'Onopgesmukt en daardoor des te indringerder' is haar stijl, zegt de oud-burgemeester van Doorn in zijn woord vooraf (p. 8). En zo is het. Tot de Utrechtse Heuvelrug behoren voor Loek Caspers ook Langbroek en Veenendaal. Ad van Schuppen, Roef van Ginkel, dominee Van Enk, aannemer Van Wagenveld, bakker Otterloo, tante Marie, Daan en George: koerierster Elsa heeft ze allemaal gekend. Dankzij haar valse papieren, haar verpleegstersuniform, haar improvisatietalent én haar engeltje overleefde ze de oorlog. Zij spreekt de hoop uit 'dat de mensen die voor onze vrijheid gevallen zijn, in de herinnering zullen blijven voortleven' (p. 10). Leest u het boek maar. Of, en ook dat is een wens van de auteur, staat u eens stil bij het kleine monument op de Haarweg met daarop de namen van Jan van den Brandhof en Rik van de Pol. Van den Brandhof was een onschuldige burger die moest boeten voor een aanslag op de spoorlijn en Rik was een zestienjarige jongen die door een granaatscherf werd getroffen (p. 191).

Zon en tijd

Zonnewijzers stonden centraal op de jaarvergadering van de Historische Vereniging op 25 maart 2010. De leden werden welkom geheten door voorzitter Henk van 't Veld, die de bijeenkomst begon met de behandeling van de jaarstukken.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

Alle leden hadden het jaarverslag in *Oud Veenendaal* al kunnen lezen en aangezien er geen vragen uit de zaal kwamen, werd het verslag goedgekeurd. De voorzitter sprak zijn dank uit aan alle vrijwilligers, alle leden van de werkgroepen en alle medewerkers, in het bijzonder Hennie Henzen en zijn zoon Berry, de administrateur van de vereniging. Ook Roland Ottens, die als elk jaar het bestuur weer onderdak bood tijdens de vergaderingen, kwam de dank van de vereniging toe. Vervolgens werd het financieel verslag onder de loep genomen. Het foutje dat er was ingeslopen, werd door de voorzitter gecorrigeerd. Het totaal van de liquide middelen bedraagt in werkelijkheid € 46.766,-, waardoor het totaal van de activa uitkomt op € 49.848,-. Het resultaat van deze correctie is een klein negatief saldo van € 105,-, dat ten laste komt van de algemene reserve. Omdat niemand over dit onderwerp het woord vroeg, kon de voorzitter het financieel verslag akkoord verklaren. Vervolgens kwam het verslag van de kascommissie, bestaande uit de heren Roor en Den Breeje, aan bod. De beide heren verklaarden de boeken in orde bevonden te hebben en dus kon worden overgegaan tot decharge van de penningmeester. Op advies van de kascommissie zal de administratie via Excel volgend jaar worden overgezet in AccountView. De heer Den Breeje stemde toe volgend jaar weer deel uit te maken van de kascommissie en de heer Roor zal worden opgevolgd door de heer J. Huibers. Ook de begroting voor volgend jaar werd door de leden aanvaard.

Restte alleen nog het voorstel de contributie te verhogen. Het grootste gedeelte van de contributie wordt opgesoupeerd door het drukken en de

verzending van het blad *Oud Veenendaal*. Het voorstel van voorzitter Van 't Veld de contributie te verhogen van € 17,50 naar € 20,- per jaar met ingang van 1 januari 2011 kon derhalve op begrip rekenen en werd dan ook aangenomen.

Bestuurslid Cor Slok, die dit jaar aftredend is, werd met algemene stemmen herkozen. Bestuurslid Aart Aalbers kan de hulp van vrijwilligers bij het Comité Open Monumentendag goed gebruiken. Een ieder die daarvoor belangstelling heeft, kan zich bij hem opgeven. Ook de wandeling die Aart op 5 mei op de begraafplaats heeft uitgezet, werd onder de aandacht gebracht.

Hoe laat is het?

Toen kwam de man die alles weet over zonnewijzers, Wim van Heteren, aan het woord. Hij liet ons eerst een aantal zonnewijzers zien die in diverse tuinen in Veenendaal staan. Op onder andere de Dijkstraat, de Parallelweg en de Valleistraat zijn zo niet historische, dan toch wel fraaie zonnewijzers te aanschouwen. Voor elke wijzer geldt de Latijnse spreuk *Sine sole sileo*: 'Zonder zon spreek ik niet'. Vrij vertaald betekent dat: 'Zonder de zon is de tijd niet te zien'. De oudst bekende zonnewijzer in Nederland dateert uit 1463. Die werd aangetroffen op de schroothoop van de Jacobikerk in Utrecht, maar een oplettende mevrouw wist hem daarvan te redden. De as van de wijzer moet exact op het zuiden staan, anders geeft het instrument de juiste tijd niet aan. Daarom hangt deze zonnewijzer wat scheef aan de muur.

In het algemeen is het opzetten van een zonnewijzer niet zo eenvoudig. De as van de wijzer moet evenwijdig lopen aan de wereldas en in Italië bijvoorbeeld is dat anders dan in Nederland.

Het beste is om uit te gaan van de graden noordbreedte die in een atlas te vinden zijn. Een hedendaagse manier is om daar een TomTom voor te gebruiken. Er blijken verschillende soorten tijd te zijn. De Amsterdamse tijd werd ingesteld op 1 mei 1909, de Berlijnse tijd in mei 1940 en dan is er ook nog de Londense tijd. De zonnetijd is een andere tijd dan de officiële tijd. Omdat iedere plaats zijn eigen zonnwijzer had, werden er zelfs in het toch niet zo grote Nederland verschillende tijden gehanteerd. De middelbare tijd is het gemiddelde van 365×24 uur. De zonnwijzer aan de stadsmuur in Middelburg geeft bijvoorbeeld de middelbare tijd aan.

moment dat de zon opkwam. Dan was het 0 uur. Omdat de lengte van een dag in de loop van de seizoenen veranderde, duurde het in de zomer langer voor het middag was dan in de winter. Dat betekende dat het tijdstip van de middag telkens verschoof. In Italië daarentegen begonnen de uren bij het ondergaan van de zon.

Vroeger werden behalve zandlopers ook raderklokken gebruikt, maar die konden per dag 30 minuten afwijken. Christiaan Huygens vond de klok uit die wel precies gelijk liep: het slingeruurwerk. Desondanks bleven de mensen geïnspireerd door de zonnwijzer. De spreker liet ons afbeeldingen zien van zeer uiteenlopende

Een zonnwijzer in de tuin van Dijkstraat 90 te Veenendaal (foto W. van Heteren, 2009)

Babyloniërs

De Babyloniërs verdeelden de dagelijkse omloop van de zon in 24 uren van elk 60 minuten. Zij berekenden dat op basis van het zestigtallig stelsel, waarin de getallen 6, 24 en 60 een bijzondere betekenis hadden. Aangezien een uur altijd het twaalfde deel was van de tijd tussen zonsopgang en zonsondergang, duurde zo'n uur soms korter en soms langer. De lengte van de dagen veranderde immers in de loop van het jaar. De Babylonische uren werden geteld vanaf het

exemplaren: van moderne tot bolzonnwijzers. Henk van 't Veld dankte Wim van Heteren, die zonder zon toch gesproken had, hartelijk voor zijn boeiende uiteenzetting en maakte zijn gehoor ook attent op de lezing van de volgende bijeenkomst: Wim van Stempvoort zal dan vertellen hoe hij opgroeide in de Hoofdstraat. Na de welbekende oproep aan sterke mannen om te helpen met het opruimen van de stoelen, wenste de voorzitter een ieder wel thuis.

De werkplaats

Niet alleen een historische vereniging viert af en toe een lustrum, ook een werkgroep kan dit doen. Eind 1991 werd de werkgroep Veldnamen en dialect opgericht. De eerste bijeenkomst werd gehouden op woensdag 13 november. De honderdste bijeenkomst van de werkgroep, nu Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen geheten, had plaats op woensdag 7 april 2010.

DOOR HENK VAN 'T VELD

Enkele leden van de werkgroep dateren al vanaf het begin: Henk van 't Veld, die alle jaren zowel de rol van voorzitter als die van secretaris heeft vervuld; Wim Diepeveen en Cees van Oeveren. Er waren ook wisselingen ten aanzien van drie leden van het eerste uur: Maas Jansen overleed in 1994 na de 11^e vergadering, Lenie Pronk trad terug na de 14^e in december 1995 en Elly ter Haar idem na de 35^e in oktober 2002.

In de loop der jaren traden toe: Peter Will op de 22^e vergadering in januari 1998, Hans Pater op de 38^e vergadering in juni 2002, Wim Goedhart op de 41^e vergadering in januari 2003 en Jan van de Haar op de 58^e vergadering in oktober 2004. Hermien Will werd lid op de 45^e vergadering in april 2003 en overleed in 2007, nadat zij de 84^e vergadering in maart 2007 nog had bijgewoond. De eerste tien vergaderingen werden gehouden op het Ichthus College, waar Henk van 't Veld destijds rector was. Na zijn vertrek daar in 1993 vonden de volgende 90 beurtelings plaats bij vijf werkgroepleden thuis. De werkgroepleden waren en zijn vogels van diverse pluimage. Echte oud-Veenendalers en import, hoog en minder hoog opgeleiden. Maas Jansen, Wim Diepeveen en Jan van de Haar: kenners van het Vèèns dialect. Henk van 't Veld: studeerde ooit dialectologie, vergeleek het met omringende dialecten. Elly ter Haar: kenner van 't Renswouws. Cees van Oeveren: specialist op het gebied van veldnamenkaarten. Peter Will: vakman op het gebied van de Veense straatnamen. Wim Diepeveen: had een schat aan bijnamen in schriftjes verzameld. Er is achttien jaar lang in goede harmonie samengewerkt.

Publicaties

Over alle aandachtsvelden zijn publicaties verschenen:

1. Straatnamen

2000. P. Will, *Veenendaal, straat in straat uit*.

2001. Indiening van meer dan 30 straatnamen bij de gemeente voor het deelgebied de Veenderij in de wijk Veenendaal-oost.

2. Veldnamen

2007. *Veldnamen in Veenendaal*.

3. Bijnamen

2007. *Bewaard van vrogger..., Deel I, Nie zelluf bedaach... uitschelle in 't Vèèn*.

4. Dialect

2001. Vertaling door Wim Diepeveen van de gelijkenis van de verloren zoon in het Vèèns op de website van het Meertens Instituut te Amsterdam.

2007. *Bewaard van vrogger..., Deel II, Vur zo laang as 't nog duurt... eige klaanke en woorde in 't Vèèn*.

Voorts is meegewerkt aan het *Woordenboek van de Gelderse Dialecten*, *De Veluwe: Het huis* (2005), *De mens* (2006), en *De Wereld* (2008). Regelmatig verschijnen ook dialectteksten in proza of poëzie in het blad *Oud Veenendaal* of op de website www.oudveenendaal.nl. Als jubileumuitgave verschijnt dit jaar *Winkels in 't Zaand*. Over maar liefst 62 winkels en hun eigenaren uit de jaren vijftig van de vorige eeuw vertelt werkgroeplid en oud-Veenendaler Jan van de Haar, wiens vrouw opgroeide in de Zandstraat, in het kort in dicht- en dialectvorm. Van de desbetreffende panden worden, voor zover mogelijk, foto's getoond. Koop het en ga nog eens 'winkels in 't Zaand'. Zie hoeveel er veranderd is.

De Achterkerkstraat: herinneringen van een oud-bewoner (2)

In de kwartaaluitgave van de Historische Vereniging Oud Veenendaal van september 2001 verscheen mijn eerste publicatie betreffende een van de oudste straten van onze woonplaats, de Achterkerkstraat. Omdat daarin foto's werden afgedrukt van groepen bewoners uit de jaren twintig en dertig, was er veel belangstelling voor dat artikel.

DOOR TEUS VAN BEEK

Ook kwamen er vragen omtrent de gemeentewerkplaats die 'De Vlas' genoemd werd. Die opstal dankte waarschijnlijk zijn naam aan het feit dat daar voorheen vezels werden verwerkt. Bijna geen lezer had ooit van de naam 'De Vlas' gehoord, behalve de buurtgenoten uit die tijd. Laten we er daarom nog maar eens een keer gaan kijken.

De diender en 'De Vlas'

Een doorkijkje vanuit de Achterkerkstraat in de richting van de Oude Kerk gunt ons een blik op het woongedeelte van het witte pand waarover het gaat. Dat langwerpige gebouw bestond vanaf de komst van de familie Janssen in 1890 tot aan de afbraak omstreeks 1934 uit drie delen. Aan de westkant het woonhuis van politieagent

De Achterkerkstraat, 1905 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Gerrit Janssen. Daarachter een flink magazijn dat in de jaren kort voor de afbraak dienst deed als gemeentelijke opslagplaats, terwijl aan de oostzijde, bijna tegen het hek van de kerk, nog een smal verblijf overbleef dat diende om af en toe een dronkaard in op te sluiten. Er zijn geen

afbeeldingen van het hele gebouw gevonden. Het huisnummer van het pand was F 56 (Gemeentearchief, huisnummermutaties 1920-2002). Mijn vader vertelde ooit het verhaal over een vrijheidsminnende dronkaard die was opgesloten in het cachot, maar zich 's nachts met zijn blote

De familie Janssen. Van links naar rechts: Gerrit Janssen, Elisabeth Goverdina Janssen-'t Lam, Neeltje Everdina van Amerongen (dochter van weduwe Johanna Wilhelmina Janssen), dan Hendrika of Huiberdina, Maaïke Magdalena en achter het venster zoon Hendrik (collectie Hennie Henzen)

De 74-jarige Gerrit Janssen met zijn vrouw, drie dochters, twee zonen en twee schoondochters op 27 september 1930. De tweede van rechts (staande) is zoon Hendrik, die over bovennatuurlijke gaven beschikte. Hij kon onder andere door strijken mensen van lichamelijke klachten afhelfen. Naast het echtpaar Janssen zit zoon Gerrit, die bij Geha van Leeuwen in de ijzerwinkel aan de Lage Kant (Hoogstraat) werkte (collectie Hennie Henzen)

handen onder de drempel door naar buiten had gewerkt. Toen Janssen hem zijn brood kwam brengen, was de vogel gevlogen. Adriaan P. de Kleuver schreef in 1968 in de inleiding van zijn boek *Veenendaal, zoals het vroeger was*: 'En dan verzeilen wij alweer in 't Achterkàark. Op één ziet u nog 'de Vlas', een oude touwslagerij, waar tevens een roterij van vlas gevestigd is geweest. Later werd dit gebouw deels omgebouwd tot woning voor de veldwachter. Een bekende figuur, deze stoere politiemannetjes met zijn baard en een stok, die heel oude mannetjes nog op hun billen voelen neerkomen. Want hoe wij ook over hedendaagse jeugd (die van 1968, TvB) klagen, veldwachter Janssen had met die van toen ook wat te stellen (de jeugd van omstreeks 1890-1930, TvB). Hij had 'de kast' (het cachot) vlak bij de hand en was rap met 'achter dik'n deur'n zetten'. Dié had de wind eronder in 't oude Veen.' Tot zover het bijschrift van Adriaan P. in zijn boekje.

Familie Janssen

Politieaan Gerrit Janssen werd geboren op 31 maart 1856 in het Betuwse Heteren. Hij was getrouwd met Elisabeth Goverdina 't Lam, die op 26 november 1859 ter wereld kwam in Leerdam. Het echtpaar kreeg zes kinderen. In 1879 werd Johanna Wilhelmina geboren in Buren, in

1883 Hendrika in het Gelderse Gameren en in 1886 Huiberdina, eveneens in Gameren. Zoon Gerrit zag in 1889 in Dordrecht het daglicht. De eerste die in Veenendaal geboren werd was Maaïke Magdalena in 1891. Ten slotte, ook in Veenendaal in 1901, zoon Hendrik.

Gerrit, de oudste zoon van onze gebaarde dorpsdiender, zit op de foto naast zijn moeder. Hij werd, zoals zijn trouwboekje vermeldt, op 19 januari 1889 in Dordrecht geboren. Korte tijd later verhuisde de familie naar Veenendaal, waar de

waar hij vakkennis opdeed. Zijn doel, een eigen zaak, bereikte hij in 1933. Ondanks de crisistijd en de grote werkloosheid durfde hij het aan de bekende winkel in soortgelijke artikelen over te nemen van Barend de Leeuw in de Hoofdstraat. Bij de verkoop eiste De Leeuw dat zijn naam zichtbaar moest blijven voor wat de winkel betrof. Dus werd de firmanaam 'G. Janssen v/h fa. B.H. de Leeuw'. Na het overlijden van vader Gerrit in 1943 namen zijn zonen Gerrit en Evert de zaak over.

Ondernemer Gerrit Janssen met zijn zonen voor de winkel aan de Hoofdstraat. Het is winkelweek, wat aan de vlaggen te zien is. De aanhanger wordt opgetuigd voor de reclameoptocht (*collectie Gerrit Janssen Ezn.*)

jonge Gerrit, na zijn leerplicht vervuld te hebben, winkelbediende werd bij Geha van Leeuwen, de ijzer- en gereedschappenhandel aan de Lage Kant. Tien jaar later zat er genoeg in zijn spaarpot om de grote stap te wagen: op 16 november 1912 trad hij in Veenendaal in het huwelijk met Petertje van Ravenswaaij. Het echtpaar betrok een woning aan de Uitweg (later Schoolstraat), waar ook de ijzerfabriek van Van Leeuwen stond. Er werden daar twee zonen geboren: Gerrit (1913-1979) en Evert (1921-1983). Vader Gerrit stond achter de toonbank in de winkel van Geha van Leeuwen,

De in Veenendaal in 1901 geboren zoon Hendrik was een wat bezadigder type dan zijn ambitieuze broer uit de ijzer- en wapenhandel in de Hoofdstraat. Na zijn huwelijk woonde hij op de Groen van Prinstererstraat nummer 18, waar dochter Elisabeth (Bets) geboren werd. Hij werd kantoorman bij de Panter Sigarenfabriek, waar hij het tot procuratiehouder bracht. Hendrik Janssen bezat paranormale gaven. Menige Veenendaler werd door hem van een pijnlijke aandoening afgeholpen. Hij werd dikwijls geconsulteerd en werd in de volksmond Janssen de Strijker genoemd. Hendrik

was lid van de Vrijwillige Landstorm, een na de Eerste Wereldoorlog opgerichte soort volksweerbareid. Hij overleed op 13 september 1966.

Multifunctioneel

De gemeentelijke opslagplaats 'De Vlas' is na de bouw opgeleverd als een lege, langgerechte rechthoek, bedoeld om (ook) te dienen tot het bewerken van vlasvezels. Wellicht heeft het perceel deze functie, vóór de inpandige verbouwing aan de zuidwestkant ten behoeve van de familie Janssen, ook wel enige tijd gehad. De bijzondere benaming van dit multifunctionele gebouw komt niet zomaar uit de lucht vallen. Adriaan P. de Kleuver zal er meer van hebben geweten. Wel is bekend dat de woning van G. Janssen er later is ingebouwd. Voor de komst van de politiemans werd het gebouw in het bevolkingsregister 1901-1910 beschreven als 'arrestantenlokaal, lokaal ziekenverpleging en brandspuithuis'.

Het bouwstel 'De Vlas' stond precies aan de rooilijn die begon vanaf de Markt bij de pastorie op de hoek. Dat maakte de entree van de Achterkerkstraat erg nauw. Ook de lange muur om de tuin van de pastorie en de noordkant van 'De Vlas' stonden precies op deze lijn. Nergens stoepen aan die kant. Voor de voetganger was er alleen plaats aan de noordzijde, op de met veldkeien afgewerkte smalle loopruimte naast de open straatgoot. (In de afgelopen jaren zijn er wel eens plannen gemaakt om de in 1956 afgebroken pastorie weer op te bouwen met het doel de Markt weer wat gezelliger te maken, maar de ruimte daarvoor ontbreekt. De Achterkerkstraat zou dan, net als vroeger, zo goed als ontoegankelijk zijn.)

Crisisjaren

De plichtsgetrouwe politiemans Gerrit Janssen overleed op 6 november 1931. De achterblijvende echtgenote Elisabeth Goverdina Janssen-'t Lam ontving na het overlijden van haar man al spoedig een verzoek om haar woning te ontruimen. Op 10 februari 1932 besloten burgemeester en wethouders aan 'de Wed. G. Janssen-'t Lam te berichten dat de ruimte, die de dienst van gemeentewerken tegenwoordig noodig heeft, zoodanig is beperkt, dat binnen niet te lang tijdsverloop uit moet worden gezien naar meerdere bergingsmogelijk-

heden, met verzoek te willen mededeelen of zij de door haar bewoonde woning mettertijd gaat verlaten en ongeveer tegen welken datum'.

Dat was nogal wat, maar we moeten meewegen dat het toen volop crisistijd was. Er heerste, na de beurskrach van 1929, een enorme werkloosheid. Bedrijven gingen failliet door kelderende aandelenkoersen. Het gemeentebestuur hield het leger van steuntrekkende arbeiders bezig. Omwonenden van 'De Vlas' zagen de werklozen die daar door de week hun handkarren kwamen halen om elders in het dorp werk te verrichten. Misschien bij het dempen van de Grift in de Zandstraat? Er heerste in menig huis grote nood. De volksziekte tuberculose stak de kop weer op. In hetzelfde notulenboek van B&W staat bij 29 januari 1932: 'Vereeniging 'Het Groene Kruis' vraagt of Mej. Van Ojik-geb. van Leeuwen in een sanatorium kan worden opgenomen onder toezending van een verklaring van het districtsconsultatiebureau'. Op dit verzoek werd welwillend beschikt.

Gerrit Janssen (rechts), zoon van politiemans Janssen, met Adrianus Albertus (Jos) van Veldhuizen (1889-1955) van het huis 'Onder de Boompjes' (collectie Teus van Beek)

Ook de volgende aantekening in het dikke notulenboek valt in dit verband op. Op 1 februari 1932 ontvingen burgemeester en wethouders een verzoek van het Comité van ongeorganiseerden te Borne om 'vergunning tot het houden van een collecte in deze gemeente ten bate van de ongeorganiseerde stakers. Wordt besloten inlichtingen te winnen bij den Burgemeester van Borne'. (In Borne, dat deel uitmaakt van een gebied met veel textielindustrie, was blijkbaar een wilde staking uitgebroken. Het comité zocht adhesie van de collega's en medebewoners uit het textieldistrict Veenendaal, TvB.)

De overburen van 'De Vlas'

Na de sommering door de gemeente om uit te zien naar een andere woning kwam mevrouw Janssen-'t Lam terecht in de Smidstraat, een smal zijstraatje van de Achterkerkstraat. De naam Smidstraat was afkomstig van de smederij van Niek Takken, die ook druk beklant was met het

beslaan van paarden en het leggen van ijzeren banden om houten karrenwielen. Voor de jeugd een attractie.

Op de ene hoek van de Smidstraat stond het woonhuis van de familie N.J. Takken. Op de andere hoek de winkel van grootvader Teunis van Beek (1846-1928), die aardewerk en serviesgoed verkocht. Zwaar werk was dat. Denk maar eens aan inmaakpotten van klein tot groot, die bijna in elk huis voor het inmaken van groenten werden gebruikt. Een uitspraak van opa Van Beek was: 'Aardewerk is paardewerk', met andere woorden: 'Begin daar maar nooit aan'. Grootmoeder Louise du Pree (1849-1921), die Let genoemd werd, deed de winkel, waarin behalve de breekbare collectie van alles en nog wat verkrijgbaar was. In 1914 trouwde zoon L.T. (Louis Teunis) met Geurdina van de Weerd. Dat echtpaar betrok een woning aan het Veeneind. Na het overlijden van vader Teunis van Beek in 1928 verhuisde Louis Teunis met zijn gezin van het Veeneind

Aan de Achterkerkstraat B 306 woonde de familie Takken. De smederij stond achter het woonhuis in de Smidstraat, tegenover de twee-onder-een-kapwoning van de families Van de Kraats en Van Dijk. Bij de paarden staan Nico (Niek) Takken en zijn knecht Wim van Santen (Willem Cornelis, geboren in 1898), die een broer was van J.W. van Santen. Deze Jan van Santen was hulpagent van politie, brandweerman en doodgraver (*collectie Cor en Jan van Kruistum*)

op Gelders naar het ouderlijk pand op de hoek Achterkerkstraat-Smidstraat. Zijn vrouw deed de winkel (later dochter Dina). Louis Teunis bleef werken bij de wol- en kousenfabriek van Gebr. van Leeuwen aan het Verlaat. Deze op een na jongste zoon werd altijd aangesproken met Teus, om niet in de war te raken met zijn jongste broer Louis, die na zijn huwelijk in 1920 het naastgelegen pand B 304 van zijn vader kocht. In dat huis woonde eerder boekhandelaar Piet Mark met zijn gezin, die zich verderop in het Achterkerk vestigde, op de hoek van de Eerste Achterkerkdwaarsstraat.

Familie Van Beek

De Achterkerkstraat was in die tijd een gezellige buurt, waar iedereen elkaar kende. Omdat grootmoeder Van Beek-Dupree uit Scherpenzeel afkomstig was, kwam er ook dikwijls familie van haar kant bij de familie Van Beek in Veenendaal op bezoek, zoals de foto laat zien. De grootvader

van mijn grootmoeder was Louis Beat Sebastien du Pree (1748-1818). Hij overleed in Lunteren, volgens opgave van het bevolkingsregister te Scherpenzeel, gedateerd 21 januari 1957. Van de Bibliothèque Wallonne te Leiden dacht ik gegevens omtrent zijn afkomst te krijgen. LBS zou een afstammeling van de protestantse Hugenoten kunnen zijn, die na 1685 in Frankrijk geen vrijheid van godsdienst meer kregen. Wegens vervolging vluchtten toen velen naar protestantsgezinde landen. Ik kreeg ten antwoord dat men meer dan 1700 fiches had met die naam in allerlei varianten. Het bleek onmogelijk daar de bedoelde Du Pree uit te halen.

Jaren later kwam er een telefoontje van het gemeentehuis te Scherpenzeel. Ene meneer Sangers vroeg mij: 'Bij de afbraak van een rij woningen in de Kromme Hoek is een sabel gevonden met de inscriptie L.B.S.d.P. Kunt u ons helpen?'. Dat kon ik: de sabel was van mijn

In 1912 is een feestelijk gekleed gezelschap bijeen in de Achterkerkstraat. Grootvader Teunis van Beek en zijn vrouw Louise du Pree zijn 40 jaar getrouwd. Tweede en derde staande vanaf links: Geurdina van de Weerd (van het Boersche Land) en Louis Teunis van Beek. Daarnaast Cornelia Adriana van Veldhuizen (van het huis 'Onder de Boompjes') met Louis van Beek. In de stoel (met gleufhoed) zit Roelof van Beek. Links naast hem zit Evertje du Pree, die trouwde met Van de Kaa uit Renswoude. Daarvoor (liggend en op de kruk) twee familieleden Du Pree uit Scherpenzeel (*collectie Teus van Beek*)

eerder vermelde voorouder. Ik kon er daarna van uitgaan dat LBS bereden militair was geweest in het Franse leger. Zijn Franse naam en zijn sabel, maar ook de geboortedatum van zijn zoon Willem Sebastiaan, geboren in 1814 te Lunteren (gemeente Ede), wijzen daarop. Hij zal deel uitmaken hebben van het Franse leger dat in 1794 de Nederlandse patriotten kwam helpen in hun strijd tegen de Pruisen. Na die geslaagde inval werd overal in ons land feestgevierd met de bevrijders en gedanst rond de vrijheidsboom. In steden en dorpen klonk de leuze *Liberté, égalité et fraternité*: Vrijheid, gelijkheid en broederschap! Een en ander sluit afkomst van de Hugenoten niet uit.

Louis van Beek

Louis van Beek trouwde op 23 juni 1920 met Cornelia Adriana van Veldhuizen. Samen besloten zij een grossierderij in galanterieën, garen en band op te zetten in het woon- en winkelhuis op Achterkerkstraat B 304 (in 1930 gewijzigd in nummer 12 en in 1951 in huisnummer 16). De term 'galanterieën' wordt tegenwoordig niet meer gebruikt. Nu zou men zeggen: spullen voor in de naaidoos of voor in het haar, speldjes, sierkammen van celluloid. Maar ook (goedkope) sieraden met strassesteentjes, die schitterden als diamantjes. Het duurde niet lang of er kwamen spullen bij die dagelijks in elk huis werden gebruikt.

Naast winkeliers behoorde ook de zogenaamde ambulante handel (markt- en straathandel en kooplui die met paard-en-wagen of met de fiets de boer op gingen) tot de klandizie. Die groep was gewoon contant te betalen, wat in die crisistijd een leuke opsteker was. Ondanks de grote werkloosheid en de lage inkomens liep de zaak als een trein. De initiatiefnemers hadden, zoals dat in vaktermen heet, een gat in de markt ontdekt. Bijna alle pas begonnen grossiers in Veenendaal handelden in textiel en werden rivalen van elkaar in de buitengebieden, die zij bereisden met een koffer op de fiets of met fiets en trein. Louis ging thuis zijn gang. Zwager en aannemer Jan Croes bouwde een pakhuis in de tuin achter het pand. Er werden twee kinderen geboren. De in 1923 geboren zoon Teunis werd vernoemd naar opa Van Beek en het in 1925 geboren meisje Maria naar grootmoeder Van Veldhuizen. Zakelijk ging

het uitstekend, maar privé kwamen er grote zorgen. Moeder werd ernstig ziek opgenomen in het Diaconessenhuis in Utrecht.

Het was 10 februari 1926. Moeder Van Beek lag in het ziekenhuis. Ziekenzorg, of wat daarop leek, was er nog lang niet. Alleen Het Groene Kruis aan de Kerkewijk kon enige hulp bieden. Grootmoeder Van Veldhuizen zei tegen haar jongste dochter: 'Ga jij Louis maar helpen'.

Ondernemer Louis van Beek (1892) achter het woon-/winkelhuis, met tante Adrie van Veldhuizen (1907), zoon Teus van tweeënhalf en de goed poserende hond. Marietje verblijft bij moeder in het ziekenhuis (*collectie Teus van Beek*)

Louis van Beek wist ook toen van aanpakken. Hij volgde een cursus EHBO (Eerste Hulp Bij Ongelukken), zodat hij praktische hulp kon geven bij ziekenverzorging. Van de heer Feitz huurde hij een stuk grond in de tuin achter de wolfabriek. Er werd een prieeltje opgezet, zodat de patiënte bij thuiskomst daar rustig zou kunnen uitzieken. De bezoeken van huisarts J.G. Kets sr en de vele ligdagen in het Utrechtse ziekenhuis mochten helaas niet baten. Op 30 juni 1929 overleed moeder Van Beek op de leeftijd van 36 jaar. Louis

Zomer 1928. De zestienjarige Gijs van Veldhuizen is inmiddels bij oom Louis in dienst. Marietje kijkt wie er in de verte aankomt. Rechts de winkel met de breekbare artikelen van opa Van Beek. Dan de diepe gang, die meestal afgeladen vol stond met stapels kisten en balen van de grossierderij. De winkel met het gestreepte zonnescherm is van kruidenier Jacobus Bouman. Het scherm verderop zorgt ervoor dat de sigaren in de etalage van Van Walsem niet te droog worden in de felle middagzon (*collectie Teus van Beek*)

moest verder, alleen, maar enorm gesteund door familie en vrienden. De tantes ontfermden zich over de kinderen, die vaak te vinden waren bij grootmoeder Van Veldhuizen onder de boompjes of bij de nichten naast ons, waar het altijd gezellig was.

Het straatbeeld verandert

De steunkarren uit de gemeentelijke berging aan de overkant reden dagelijks af en aan. De straat langs 'De Vlas' was erg smal. Bovendien was er aan die kant geen stoep of strook waar de wandelaar kon uitwijken voor het toenemende verkeer. Vrachtauto's van de VSW (Veenendaalsche Stoomspinnerij en -Weverij) brachten met regelmaat pakken en balen naar de stationsloods. Bodediensten bezorgden goederen voor de talrijke winkeliers in de wijk, zoals de platte paardenkar van Van Gend & Loos met Jan Heikamp en Anton Takken. De bakker, de groenteman en

Juli 1930. Zondagmiddag achter de boerderij van grootmoeder. Het paard staat op stal. De platte wagen op de deel en de twee vrachtauto's verblijven in de grote loods, die als garage dienst doet. De tantes Adrie en Teun van Veldhuizen kunnen, met de kinderen van hun zwager Louis van Beek, ongestoord genieten van de zomerzon (*collectie Teus van Beek*)

de melkboer kwamen dagelijks huis-aan-huis. Er gebeurden ongelukken met voetgangers en fietsers, bijvoorbeeld toen de jeugdige Gerrit van Kooten (uit het Kostverloren) werd aangereden door een vrachtauto, wat hem een blijvende invaliditeit opleverde. Misschien was deze nauwe passage er de oorzaak van dat de gemeente om veiligheidsredenen besloot 'De Vlas' niet uit te breiden om meer plaats voor het materiaal te krijgen, maar om het gebouw af te breken. Dat gebeurde omstreeks 1934.

Bij het verwijderen van de fundamenteën van het bouwsel werd, onvermijdelijk, een groot deel van het oude kerkhof overhoop gehaald. Beenderen en skeletten van voorouders, die daar honderden jaren geleden waren begraven, kwamen tevoorschijn. Met platte handkarren werden de stoffelijke resten naar de oude begraafplaats gebracht en daar opnieuw aan de aarde toevertrouwd. De ruimte die vrijkwam werd 'Het Heuveltje' genoemd. De Achterkerkstraat werd breder, wat de doorstroming ten goede kwam. Het lange woonblok aan de overkant, waar de families Achterberg en Bouman woonden, was niet meer verstopt achter het lange gebouw dat maar bij weinig Veenendalers bekend stond als 'De Vlas'. Dat lange blok bestond uit zes woningen op de kop van een heuvelrug die doorliep tot aan de Molenstraat. Aan de zuidzijde bevonden zich de schuren en tuinen van de blokbewoners nog net op de hoge kant van de glooiing die afliep tot aan de terreinen en gebouwen van de wol- en sajefabriek van Feitz. Het pleintje dat vrijkwam na de afbraak van 'De Vlas', werd door de jeugd terecht 'Het Heuveltje' genoemd.

Halverwege de jaren dertig woonden op huisnummer 1 Jacobus Achterberg en Naatje Achterberg-van Dijk met hun zoon Cornelis. Het huis ernaast werd bewoond door weduwe Aaltje Boers, dochter Anna en zoon Hendrik. Het gezin Bouman was de buur op nummer 5. Vader Bart was een van de drie schoenmakers die de straat rijk was, samen met Willem Bouman aan de overkant en met de familie Finkenflügel, die door haar etalageraam altijd veel bekijks had omdat daar met machines werd gewerkt, wat voor die tijd nog niet eerder in het dorp vertoond was. Zoon Hendrik Bouman bleef vrijgezel. Deze altijd vriendelijke man zag

In 1936 werd ook de oude muur om de kerk gedeeltelijk gesloopt, waardoor de tuin van de pastorie kleiner werd. Vooraan Marie en Teus van Beek met hun bouvier. Koster Wim van Ojik staat met zijn kleindochter Willy de Fluiter toe te kijken. Op de achtergrond het fietsenhok voor de kerkgangers en de achterkant van het huis van dominee Van Wijngaarden (*collectie Teus van Beek*)

kans een flinke klantenkring op te bouwen met een bloemenwinkel aan de Zandstraat, tegenover het Davidsplein. Zijn zus Bertha deed voor die tijd iets ongewoons en ging, na haar huwelijk met Jan van Manen, emigreren naar Amerika (San Diego). Huis nummer 7 staat op de foto, met de familie C. Achterberg. In het daarnaast gelegen pand woonde weduwnaar Willem Bouman met zoon Jacobus. En in het laatste huis, op nummer 11, woonden de zusters Jacoba en To Bouman.

Zondagmiddag

Op een zonnige zondagmiddag in maart zag een groepje opgeschoten jongens dat koster Willem van Ojik via een zijdeur de Oude Kerk wilde binnengaan om de kerkklok van vier uur te gaan luiden. Op hun vraag of ze mee mochten

De familie Achterberg voor haar woning Achterkerkstraat 7. Links de jongste zoon Albertus (Bertus), een zeer bescheiden mens. Deze vrijgezel heeft tot aan haar dood zijn moeder verzorgd. Hij maakte dikwijls klein timmerwerk voor de grossierderij van Louis van Beek aan de overkant. Naast Bertus staat vader Cornelis Achterberg met zijn vrouw Cornelia. Rechts zoon Jacobus, die op huisnummer 1 woonde, met zijn zoontje Cornelis (Cor). Dochter Geertruida ontbreekt. Zij trouwde met stationschef Van Leeuwen. Ook zoon Jan staat niet bij het groepje. Na zijn militaire dienst werd hij commies bij de belastingdienst en verhuisde hij naar De Bilt (*collectie Tiny en Cor Achterberg*)

om te kijken hoe dat in zijn werk ging, knikte de nooit zo spraakzame koster. Ze stapten binnen via een klein lokaal waarin door de week catechisatie werd gegeven en ook vergaderd werd. Van daaruit kon je naar het gedeelte dat in de meeste kerkgebouwen het koor genoemd wordt. Het plafond was daar gewelfd en wit bepleisterd. Er stonden talrijke stoelen. De jongelui keken daar tegen de achterkant van de preekstoel aan en trokken de conclusie dat de kerkgangers die in het koor zaten de dominee wel konden horen, maar niet konden zien. Ze gingen terug naar het lokaal en beklommen daar een smal en hoog trapje, want het was bijna vier uur. Ze bereikten een plankier waar de touwen hingen waarmee de beide klokken geluid konden worden. Vanaf die plek was de bolle, ruwe bovenkant van het gewelf goed te zien. Nadat de torenklok, vlak boven het groepje, met dof gedreun vier slagen had laten horen, pakte de koster een van de dikke touwen.

Met ferme halen bracht hij de luiklok in beweging en telde de slagen. Een uur later, maar toen waren de jongelui al weer weg, zou hij kort voor de aanvang van de middagdienst opnieuw naar boven gaan en dan aan beide touwen trekken om allebei de klokken te laten beieren.

Voor de jongelui was het niet zo spectaculair, die excursie met de koster. Maar het uitstapje brak toch de middag, waar ze anders waren gaan stappen richting Salamanderhei of Prattenburg. Het bos was nooit ver. De Patrimoniumlaan in, linksaf bij de winkel van Wijnand Schoeman en je liep al door een sparrenbos naar de Bergweg.

De fabrieksarbeider was op zondag in staat zijn dag zelf in te delen. En een winkelier, die gewoontegetrouw zijn etalage geblindeerd had, kon de krant of een boek lezen of een spelletje doen met de kinderen. De mensen van het grote dorp rustten uit en gebruikten dikwijls een deel van de dag voor fami-

liebezoek. Er was tijd voor het gezin. Tijd voor elkaar.

De Oude Kerk, die samen met de pastorie de Achterkerkstraat bijna afsloot. Die wijk was een wereldje apart. Een van de oudste straten van het voormalige veendorp. Boordevol ondernemers (*collectie Teus van Beek*)

De grote verandering

Het beschreven gedeelte van de Achterkerkstraat was een wereldje apart, net als veel andere wijken in het dorp. Veel bewoners kwamen maar zelden buiten hun woonplaats. Menigeen had de Noordzee nog nooit gezien. Maar weinig gezinnen hadden een abonnement op een landelijke krant. De radiocentrale van Frans Diepeveen gaf via haar kabel aan

de abonneenthouders op gezette tijden de nieuwsberichten door. De kring waarin het dagelijks leven zich afspeelde, was overzienbaar.

Aan dat isolement kwam een eind in augustus 1939, toen wegens de hachelijke internationale toestand de mobilisatie werd afgekondigd. Het dorp Veenendaal, dat deel uitmaakte van de Grebbelinie, werd overspoeld door duizenden militairen die werden opgeroepen om het land te dienen. De mannen, die kwamen uit alle hoeken van het land, werden ondergebracht in scholen, delen van fabrieken, loodsen en noodgebouwen. Boerenzonen, stedelingen, soms reeds gehuwd, hadden Veenendaal aangewezen gekregen als verblijfplaats. In doorsnee ontvingen ze van de bewoners een warm onthaal. Zij waren het die de wijken uit hun isolement haalden. Ze brachten leven in het anders zo stille dorp, dat zich snel aanpaste aan een onvermijdelijke situatie. De jeugd vond het prachtig. Het duurde niet lang of men kende de soldatenliederen 'Rats, kuch en bonen' en 'Marietje heeft een hart van prikkeldraad'.

In de Achterkerkstraat stond bijna elke zondagmorgen, na de kerkgang en de koffie, een groepje mannen op de hoek van het huis van Kobus Achterberg de toestand in de wereld te bespreken. Het was een hangplek voor senioren. Soms liep de discussie hoog op. Totdat

men zich herinnerde dat moeder het middagmaal wel eens klaar kon hebben. Dan was het weer stil onder de acaciabomen.

Bronnen

Gemeentearchief Veenendaal
Joke en Gert Janssen Ezn.
Cor en Jan van Kruistum
Tiny en Cor Achterberg
P. Will, Veenendaal, straat in straat uit

Het laatste woord

Een persoonlijk verhaal kan inzicht geven in de Veense geschiedenis. Een boeiende kennismaking met het leven van zakenlui, ouders en kinderen in de Hoofdstraat kan veel herkenning oproepen.

DOOR HET BESTUUR

Onder het motto 'Opgroeien in de Hoofdstraat' neemt Wim van Stempvoort ons op de volgende ledenbijeenkomst mee naar zijn jeugd. Hoe zag de Hoofdstraat er toen uit in vergelijking met nu? Welke winkels en zaken waren in zijn ogen belangrijk? Wie kwamen er zoal aan de deur, hetzij zakelijk of persoonlijk?

Hoofdstraat, circa 1956 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Waren er speelkameraadjes in de Hoofdstraat en zo ja: welke spelletjes deed je in die tijd en met wie? Als kind moest je toen immers veel creatiever zijn dan nu, omdat er pas later televisie kwam en de radio het enige medium was (denk aan Paul Vlaanderen, masklimmen). Wat voor sport deed je in die tijd? Waarom bestond de selectie van DOVO en GVVV louter uit Veense jongens? Waarom hadden zijn ouders tijd voor de kinderen, ondanks het feit dat zij een groothandel in snoep, suikerwerken en beschuit hadden?

Hoe was het om naar de Nieuwewegeschool te gaan die er helaas niet meer is? Hoe zag de Tuinstraat er uit en wie herinnert zich nog de kwekerij van Loef met daaromheen de weilanden? Er

is veel veranderd. Waarom kon je in die tijd ook 's avonds veilig over straat gaan? Veel mensen keken nog op tegen de dokter, de notaris en de dominee en ze hadden ontzag voor de politie.

Al deze zaken komen aan bod, 'gezien' vanuit zijn jeugd. Je kunt je afvragen of het vroeger op alle fronten beter was. Het leven was in ieder

geval wel veel gezelliger en huiselijker. Veel meer dan nu was het gezin de hoeksteen van de samenleving.

Alle leden zijn van harte welkom op:

- Donderdag 17 juni 2010
- Ledenvergadering HVOV
- Wim van Stempvoort:
'Opgroeien in de Hoofdstraat'
- De Meent, Grote Beer 10
- Aanvang: 19.45 uur
- Toegang gratis

Verdere ledenbijeenkomsten in 2010:

Donderdag 23 september: De Meent, Gerard Muller met 'De Grebbelinie om en in Veenendaal'.

Donderdag 18 november: Ichthus College, lustumbijeenkomst ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de vereniging. Sprekers: Kees van Grootheest en Roelof Bisschop.

Historische Vereniging
Oud Veenendaal

The background of the entire page is a painting of a Dutch canal scene. On the left, a group of people in traditional Dutch clothing are gathered on a grassy bank. In the center, a small bridge crosses the canal. On the right, a long wooden building with a thatched roof stands along the water. More people are visible near the building. The water reflects the surrounding trees and buildings.

Oud Veenendaal

September - november 2010

25 jaar

1985 - 2010

- 25^e jaargang, nummer 3/4
verschijnt 4 maal per jaar

REDACTIE

Gert Groenleer
Ineke van Schuppen
Cor Slok
redactie@oudveenendaal.nl

BESTUUR

Dr H. van 't Veld, voorzitter
Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, secretaris
Mr R. Ottens, penningmeester
A. Aalbers
W. Brands
G.M. Muller
C.J. Slok
info@oudveenendaal.nl

Secretariaat:

Mevr. G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, Eekwal 3,
3904 DL Veenendaal, telefoon 0318 511066

Ledenadministratie:

H. Brands-van Ravenswaaij, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Financiële administratie:

Berry Henzen, MacBridestraat 51,
3902 KK Veenendaal, telefoon 0318 527491 (na 19.00 uur)

Werkgroepen en commissies:

W. Brands, Middellaan 77,
3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650

Bank:

Rabobank nr. 395110106, t.n.v. Historische
Vereniging Oud Veenendaal

De contributie bedraagt € 20,- per jaar.

Losse nummers van dit blad € 5,-.

Het lidmaatschap van de vereniging loopt gelijk met het kalenderjaar.

Opzegging alleen schriftelijk en tot vier weken vóór het begin van het nieuwe verenigingsjaar.

Ontwerp en druk: Henzen ontwerp & communicatie vof,
Veenendaal.

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN: 0926-2857

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud

54	Om te beginnen De redactie
55	Lampegetersavond - zin en onzin over een Veens volksfeest G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
63	Uitgelezen G.C. Groenleer
64	Veenendaal en de tram J.C. van Oeveren
71	Berichten uit Het Kleine Veenloo Het museumbestuur
72	Opgroeien in de Hoofdstraat G.M.J. van Schuppen-Diepeveen
74	Honderdjarigen in Veenendaal (17) W.C. van Elst
80	Voltooing van het documentatiecentrum H. Henzen
81	Programma lustrumavond H. van 't Veld
82	Van een zwerver, een dominee, een uitvinder en sigarenmakers H. Diepeveen
88	Het laatste woord Het bestuur

Om te beginnen

Dit is het laatste nummer van deze jaargang en om die reden is het extra dik. Bijgaand treft u een uitnodiging aan met een bon voor de lustrumavond op 18 november a.s. Op vertoon van de bon ontvangt u een exemplaar van het jubileumboek Markante Veenendalers. Voor het volledige programma kunt u terecht op pagina 81. In plaats van het decembernummer krijgt u - en heel Veenendaal - een speciale jubileumkrant.

DOOR DE REDACTIE

In het juninummer las mevrouw W.H. van Woudenberg-Weijers met belangstelling het artikel van Teus van Beek over de Achterkerkstraat en de familie Janssen, haar overgrootouders. Ze merkt op dat het echtpaar Janssen geen zes maar zeven kinderen kreeg. Wie niet genoemd wordt is hun tweede dochter, Wilhelmina Hendrika, geboren in Gameren op 30 april 1881 en later getrouwd met J.H. Weijers, kleermaker in de Zandstraat. Het waren de grootouders van mevrouw Van Woudenberg. Dank voor de aanvulling.

En wat hebben we in deze aflevering? Ineke van Schuppen graaft in het hoofdartikel naar de wortels van Lampegietersavond en komt tot de duidelijke conclusie dat er niets duidelijk is geworden. Ook het verhaal van Jan van Oeveren is bijzonder. Van Oeveren schrijft over iets dat Veenendaal nooit gekend heeft: de tram. Het bleef bij plannen. Het plan van Het Kleine Veenloo om naar het Kees Stipplein te gaan,

wordt binnenkort uitgevoerd. Meer daarover op de museumpagina. Iets verderop informeert Hennie Henzen u weer - en vast niet voor het laatst - over het documentatiecentrum van de HVOV. Met het oog op de vorige ledenbijeenkomst kijken we nog eens terug op de Hoofdstraat en met Wim van Elst verdiepen we ons in het leven van zijn 17e honderdjarige. Let u daarbij vooral op de schitterende hoeden van de dames. Verder vragen we uw aandacht voor de oorlogsherinneringen van Veense evacués in Bergambacht. U vindt ze in de boekenrubriek. Omdat ook wij al een beetje in een feeststemming verkeren, hebben we ten slotte een artikel van Henk Diepeveen van 25 jaar geleden opgenomen. Maar u weet het: besturen is vooruitzien. Vandaar de aankondiging van de volgende ledenbijeenkomsten op de laatste pagina. Hopelijk is er wat bij voor u. Reageren kan via de mail (redactie@oudveenendaal.nl) of op een andere wijze. Een hartelijke groet en graag tot volgend jaar.

Volgnummer	en jaar der inschrijving.	(FAMILIENAAM DER VROUW.)	(voluit geschreven.)	Gelacht.	van het huizegen. (Niet in te vullen voor afzonderlijk lerende.)	en jaar der geboorte.	(Met aanwijzing der provincie voor in- boorlingen, van het land voor vreemde- lingen.)
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1		Janssen	Gerit	?	1856	1856	Reandam
2		van Beek	Wilhelmina Hendrika	?	1881	1881	Reandam
3		Janssen	Johanna Wilhelmina	?	1881	1881	Reandam
4		Janssen	Wilhelmina Hendrika	?	1881	1881	Reandam

Volgens het bevolkingsregister 1891-1900 is Wilhelmina Hendrika Janssen (nummer 4) niet geboren in Gameren maar in Buren (archieven gemeente Veenendaal 1811-1941, inv.nr. 2636, Gemeentearchief Veenendaal)

Lampegetersavond - zin en onzin over een Veens volksfeest

Veenendaal is niet rijkelijk bedeeld met folkloristische activiteiten, maar wie een willekeurige inwoner vraagt wat hij of zij beschouwt als een echte Veense gewoonte krijgt met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid als antwoord: Lampegetersavond. Dit volksfeest wortelt diep in de Veenendaalse geschiedenis. Helaas is de oorsprong van Lammelietjesavond onduidelijk, ondanks het feit dat gerenommeerde Veense historici zich er grondig in hebben verdiept.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

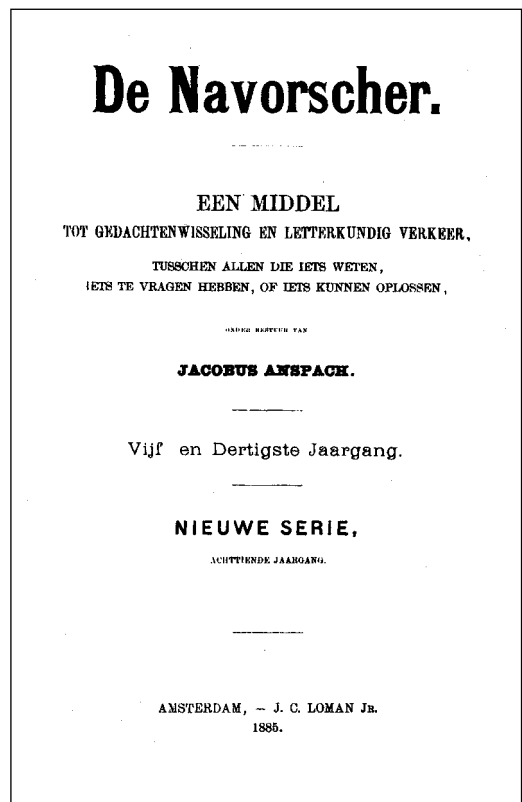
Zelfs in de Grote Van Dale is het opgenomen: *Lampegetersavond (m.), folkloristisch feest in Veenendaal en omstreken op 17 sept. (St.-Lambertus) of op de dichtst daarbij liggende maandag.*

Er bestaat een aantal versies over de oorsprong van Lampegetersavond. Bekende Veense historici hebben hun licht over het gebruik laten schijnen en een van hen was Adriaan P. de Kleuver. Volgens hem kwamen in het Lampegetersavondgebruik drie elementen samen: oude Germaanse invloeden, de basisdatum 17 september en het arbeidselement. In een aflevering uit 1885 van *De Navorscher*, een tijdschrift dat vragenstukken op het gebied van de geschiedenis, de genealogie en de taalkunde behandelde, vond Adriaan al een beschrijving van dit volksfeest. Toen was het voornamelijk nog een feest voor de volwassenen.

Westfalen

Rond 1637 was Veenendaal door de pest bijna geheel uitgestorven, maar in het begin van de 18^e eeuw werd het dorp weer aantrekkelijk voor mensen van buitenaf. Het zal niet alleen de turfwinning zijn geweest die aantrok, want de turf raakte op en was bovendien van zanderige kwaliteit. Nee, het waren voornamelijk Westfaalse wevers die naar Veenendaal kwamen. Je zou kunnen zeggen dat zij de eerste Veense allochtonen waren. De Van Schuppens kwamen uit Schöppingen, de Van Burkens uit Borken

en de Van Stempvoorts uit Stempfoort, ook wel geschreven als Stempfurt. In Westfalen werd op

De voorkant van *De Navorscher* uit 1885 (collectie Cor Slok)

17 september het Lambertusfeier, het feest ter ere van de heilige Lambertus, gevierd. Lambertus was de schutspatroon van de wevers.

De allereerste import zal zeker heimwee naar het vaderland hebben gehad en daarom bleef men ook hier de Lambertusfeierabend vieren. Later, toen de rooms-katholieke beschermer Sint Lambertus in het protestantse Veenendaal wat op de achtergrond raakte, werd de naam vernederlandst. In een Duits volksliederenboekje kwam De Kleuver een Lambertusprocessieliedje tegen dat als twee druppels water op het Veense Lampegietliedje leek. Ook volgens De Kleuver kwam er vroeger bij het feest altijd drank aan te pas. Daar hielden de Veenendalers van, getuige de oude plaatselijke uitdrukking: 'Als een kalf niet zuipen wil, moet je het Veenraad maken'. Eind 19^e, begin 20^e eeuw was het gebruikelijk dat de vrouw des huizes op een grote schaal een aan het spit gebraden speenvarken binnenbracht. Op het heerlijk geurende gebraad prijkte een brandende kaars en iedereen prikte letterlijk een vorkje mee. Dit gebruik deed sterk denken aan

het Westfaalse lichtbraten.

Vlaanderen

J.G. Thoomes zocht het in een andere richting. In *Vier eeuwen Veenendaal* noemde hij Lampegietersavond een merkwaardig folkloristisch verschijnsel dat terugging tot de stichting van Veenendaal. In Vlaanderen namelijk vond de 'Lampegiet' plaats op 1 september, het feest van Sint Gillis, ook wel Sint Aegidius genoemd. Het was een herfstlichtfeest en tegelijk een feest van de arbeid. Er werd overvloedig bij gegeten en gedronken. Adriaan P. moest van deze theorie niets hebben: hij zag niets in de invloed van een katholieke heilige in het calvinistische Veenendaal. Het Westfaalse gebrad met de kaars doet wel erg aan de Vlaamse lichtgans denken.

De Vlaamse slagers stalden grote stukken met kaarsjes versierd vlees uit en opvallend genoeg vormden de prachtige slagersetalages nog jarenlang een typerend onderdeel van Lampegietersavond in Veenendaal. Stukken vlees en vet werden omgetoverd tot kunstwerken. En wat

Lampegietersavond in Veenendaal met van links naar rechts Minke Bastmeijer, Johan Klumpenaar en Jan de Kleuver, 1949 (collectie A.P. de Kleuver, inv.nr. 863, Gemeentearchief Veenendaal)

te denken van een verhaal in het *Utrechtsch Nieuwsblad* van 14 september 1951 over een oud slagersgebruik? Iedere slager zou er alles aan doen om op Lampegietersavond zijn zaak in beste conditie te hebben. Er werd de hele middag geschrobd en geboend en 's avonds verscheen, achter een tafel gezeten, een geslacht varken met witte boord, zwarte das en een helderwitte slagersjas. In de voorpoten werden een mes en een vork gestoken en zo uitgedost zat het dier te wachten tot ook hij de weg van alle varkensvlees zou gaan. Gelukkig was er in 1950 nog maar één slager die dit ietwat morbide gebruik in ere hield.

Heidens feest

Ook de historicus D. Philips deed een duit in het zakje. In *De Vallei* van 25 september 1953 schreef hij een ingezonden stuk dat in het kort hierop neerkwam.

Betrekkingen tussen ons feest en dat van de 17e eeuwse bisschop Lambertus zijn wel door velen verondersteld, maar door niemand bewezen. Etymologisch¹ is de wijziging van het woord Lamberti-avond in Lampbegietersavond wel mogelijk. Het patronaat van de wevers, aan Lambertus toegeschreven, is van latere tijd. Lambertus werd eeuwenlang vereerd als martelaar voor de huwelijksrouw. In oude christelijke geschriften werd hij wel met een lamp afgebeeld, maar dat gold voor meer heiligen. Philips vond het niet aannemelijk dat juist het werken bij lamplicht feestelijk gevierd zou worden. Hij zou het logischer gevonden hebben als het feest in het voorjaar had plaatsgevonden, op het moment dat werken bij daglicht weer mogelijk was.

Persoonlijk, zo stelde Philips, zie ik Lampegietersavond als een gekerstende heidense licht- en oogstcultus. Deze laatste opvatting werd vaker gehoord. Lampegiet zou teruggrijpen naar de oogst- en herfstfeesten van onze Germaanse voorouders. Als het landwerk gedaan was, kwam de winter met zijn donkere avonden. De vrouwen en meisjes beoefenden het handspinnen, totdat laat in de Middeleeuwen het spinnewiel werd uitgevonden. De avond waarop voor het eerst

bij lamplicht gesponnen werd, vierde men met een extra verzorgde maaltijd en een stevige dronk bier.

Lamplicht

De volgende versie is eveneens gangbaar: op de maandag die het dichtst bij de 17^e september lag, begon het werken bij lamplicht. Het winterseizoen stond dan voor de deur. Als de arbeiders die avond van hun baas hoorden dat er voor de hele winter werk voor hen was, kregen ze een glaasje jenever, wat vergezeld ging met de woorden: 'Jonges, dan maor weer van 't auwe'. De lampen werden met groen en bloemen versierd en om negen uur liet de baas in de werkplaats brood, beschuit en een ketel saliemelk aanrukken. Zo werd de lamp begoten. Begrijpelijkwijz gingen de mannen opgelucht en blij naar huis. Ook op straat en in de huizen was het feest. Mensen hingen groene kransen boven de straten en trokken door het dorp met kaarsen in uitgeholde suikerbieten op stokken. Lampbegietersavond werd gevierd.

Hoewel genoemde historici het er wel over eens zijn dat de juiste naam Lampbegietersavond zou moeten zijn, wordt deze achterliggende verklaring door Adriaan P. toch in twijfel getrokken. Want, zo vraagt Adriaan zich af: 'Wat begrijpt men dan helemaal van de werktijden van vroeger? Uiteraard werd ook vóór die avond al bij lamplicht gewerkt. Het moet duidelijk zijn dat de uit Westfalen gekomen wevers zo maar niet in dat voor hen vreemde Veenendaal de oude gebruiken overboord gooiden'. Toch heeft Adriaan nog een andere oorsprong weten op te duiken. In de vroege Middeleeuwen was men verschrikkelijk bang voor brand. Men woonde in houten met riet gedekte huizen. Conform het volksbijgeloof gingen de priesters van de vroeg-christelijke Middeleeuwen van huis naar huis om met wijwater de kaarsen en lampen te begieten, wat geen ander doel had dan het huis tegen brand te beschermen.

Lammelietjesos

En dan was er nog de Lunterse folklorist D.J. van der Ven. Hij publiceerde al over Lampegietersavond in Veenendaal in de *Rotterdamse Courant*

¹ Etymologie is de taalwetenschap die de oorsprong en de geschiedenis van woorden opspoort.

Een praalwagen (collectie Ineke van Schuppen)

van 15 september 1925. Hij noemde het een feest van 'argeloos kindergenoegen, verkwikkend-genoegelijk zonder enige baldadigheid of herrie'. In eerste instantie voelde hij het meest voor de Vlaamse versie van het verhaal, maar gaandeweg neigde hij toch meer naar de Westfaalse oorsprong. Hij vertelde over een Lampegietersavondgebruik in de 19^e eeuw. De slager liep dan met een

met bloemen en sinaasappels versierde lammelietjes langs de huizen om 'zo van het beest' op bestelling het dier te verkopen. Van der Ven had ook een ander oud en vergeten Lampegietersavondgebruik ontdekt, namelijk het uithangen van lampions en het gebruik van staketsels. *De Vallei* van 4 september 1953 deed een oproep aan alle Veenendalers om dit gebruik in ere te herstellen. Elke woning moest zoveel lampions buiten hangen als er kinderen woonden. Op de hoeken van de straten dienden staketsels geplaatst te worden

waarin ook lampionnen moesten hangen. De krant verwachtte hiervan een fantastisch lichteffect.

Al zijn er meningsverschillen over de herkomst, over één ding zijn de historici het roerend eens: het was nooit het feest van de lampengieters. In Veenendaal zijn nooit lampen gegoten en er heeft zelfs geen industrie bestaan die op de een of andere manier lampen goot of maakte.

Kinderoptocht met lampions op Lampegietersavond, 14 september 1970 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Kinderfeest

In de 19^e eeuw werd het accent meer verlegd naar het kinderfeest, waarbij de suikerbieten eerst door uitgeholde kalebassen en later door lampionnen werden vervangen. In het stille Veenendaal was de Lammelietjesavond een grote gebeurtenis. Als de avond daar was, kwam een enorme mensenmassa op de been. In de jaren vlak na de Tweede Wereldoorlog trok een grote optocht met verklede kinderen door Veenendaal, voorafgegaan door het muziekcorps Caecilia, de Scheepjeswolharmonie en het Tamboer- en Pijperkorps Prins Bernhard. Bezorgde ouders liepen met de kleintjes mee, ervoor wakend dat de lampion niet in brand vloog. Ook reden praalwagens in de stoet mee en kinderen die daarop hadden plaatsgenomen, voelden zich zeer uitverkoren. De saliemelk had plaats gemaakt voor chocolademelk, de traditionele lange beschuitjes mochten onbepaald gegeten worden en de volwassenen waagden zich aan een 'zeut slokkie' of een 'dikke Piet' (jenever met stroop). Het schijnt dat, toen een pas in Veenendaal gevestigde arts hoorde dat salie speciaal voor Lammelietje werd gekweekt, hij dacht dat het een geneesmiddel was voor een verlamd meisje dat Lietje heette. Salie werd in Veenendaal zelfstoel genoemd. Deze wat vreemde benaming vindt zijn oorsprong in het feit dat de moederplant van de salie bij de groei sterk uitstoelt.

In de oorlog werd Lampegietersavond niet gevierd vanwege de verduistering. September 1941 vormde een uitzondering. Toen trok men - alle voorschriften ten spijt - plotseling wel door de straten. Door de oranjekeurige en rood-wit-blauwe lampions laaide de liefde voor het Oranjestad in eens fel op. De jeugd zong vaderlandse liedjes vergezeld van scheldpartijen aan het adres van de NSB (Nationaal-Socialistische Beweging). De Duitsers stelden deze manifestatie niet op prijs en het gevolg was dat een aantal vooraanstaande inwoners tot Kerstmis gegijzeld werd. Onder hen bevonden zich Ant de Ruiter, Henk Brouwer, Geert de Geit en Frits van Leeuwen.

Eierhal

Als de optocht voorbij was, bleef het druk op

straat. Volgens een verslag in de *Veenendaalsche Courant* van 24 september 1948 was ook het hoogste echelon van Veenendaal, de burgemeester en de wethouders, druk met Lampegietersavond. De Winkeliersvereniging Handel en Nijverheid schreef net als voor de oorlog een wedstrijd uit voor de mooiste uitgesneden kalebas of pompoen. De echtgenotes van de heren bestuurders vormden de jury in de Eierhal aan het Achterkerk, waar Ant de Ruiter als voorzitter van de winkeliersvereniging iedereen welkom heette. Daarna ging het in optocht naar De Haas, waar burgemeester Bakker de prijzen uitreikte. Om de feestvreugde te verhogen was de illuminatie van het gemeentehuis intact gebleven en brandde die 's avonds in volle glorie². Volgens de krant waren duizenden en duizenden belangstellenden op straat om de stoet te zien voorbijtrekken.

Ook in *De Maasbode* verscheen, op 23 september 1950, een verslag van het Veenense feest. Slager Aart van Doorn maakte van een ossentong een kunstwerk en had een passant kritiek op de datum van de viering: 18 september. Volgens Van Doorn was 11 september de juiste datum geweest, omdat het feest gevierd moest worden op de maandag vóór de 17^e. In het *Nieuw Utrechts Dagblad* van 7 september 1959 lanceerde Adriaan de Kleuver zijn opvatting van de datumbevestiging. Hij stelde dat in het verleden het feest gehouden werd op de maandagavond die viel na 11 september en dus kon het nooit later gevierd worden dan 18 september. Het was, met andere woorden, altijd de week waarin de 17^e viel.

In 1952 was het wedstrijdelement van de mooiste uitgesneden kalebas weer vervallen, omdat kinderen met gewone lampions niet meer aan de optocht mee wilden doen. Een journalist van het *Utrechtsch Nieuwsblad* constateerde met leedwezen dat de traditie van de uitgesneden kalebas of de kaars op de steel van een zonnebloem grotendeels verdrongen werd door de kant-en-klare lampions, wat het festijn 'nog meer van kleur doet verschieten'. Hij stond niet alleen in deze mening, bijna alle kranten klaagden

² In hetzelfde jaar werd de eerste Vewibeto (handels- en industriebeurs) gehouden. Mogelijk was de verlichting daarvoor aangebracht.

De gemeentelijke Eierhal in de Achterkerkstraat, circa 1980 (collectie gemeentearchief Veenendaal)

over het verdwijnen van de kalebassen. In die tijd kwam ook het gebruik in zwang om zich op Lampegietersavond te verkleden. Een andere nieuwigheid was dat de jeugd die avond ontzettend veel lawaai maakte. Rotjes, zevenklappers, donderbussen, gillende keukenmeiden, het werd allemaal naar hartenlust afgevuurd.

Stertocht

In 1956 week de organisatie voor het eerst af van een traditie: in plaats van in één optocht vertrokken vanaf een drietal locaties: de stertocht. Vanaf het Dr. Slotemaker de Bruineplein liep de stoet achter Caecilia aan, vanaf de Gortstraat hoek Munnikenweg achter het Tamboer- en Pijperkorps Prins Bernhard en vanaf de hoek Buurtlaan - Prins Bernhardlaan achter de Scheepjeswolharmonie. Bij de Markt kwamen de drie optochten samen om na een toespraakje van burgemeester Bakker weer dezelfde weg terug te lopen. In 1962 werd de avond afgesloten met een groot

vuurwerk, aangeboden door de directie van de Ritmeester Sigarenfabriek die 75 jaar bestond. De term teenagers werd gangbaar en opgeschoten jongelui veroorzaakten relletjes. De gemeente subsidieerde optredens van popgroepen als Lucifer en Limousine in discotheek Suzie Q, maar dat kon toch niet verhinderen dat een aantal jongeren liever op straat bleef rondhangen. Bij ongeregelheden op de Markt werd zelfs de ME (Mobiele Eenheid) ingeschakeld.

Baldadigheid

Het karakter van het feest veranderde steeds meer. In *De Rijnpost* van 10 september 1964 deed Adriaan P. zijn beklag erover. De spontaneïteit was verdwenen, vond hij, en het was te veel het feest van de organiserende middenstand geworden. Gelukkig lieten de relschoppers de kinderoptocht ongemoeid. Meestal was het na half negen dat de baldadigheid toesloeg en, zoals in 1965, de politie in actie moest komen.

Popavond voor de oudere jeugd op Lampegietersavond, 17 september 1970 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

De dienaren van de heilige Hermadad voerden enkele hardhandige charges uit en een paar van de grootste raddraaiers werden naar het bureau gebracht. Maar het hielp wel dat Job van Schoonhoven zijn grote garage ter beschikking stelde om de opgeschoten jeugd van de straat te houden. In de garage werd gedanst en was het gezellig. Maar liefst 800 jongeren luisterden naar en dansten op de muziek van Quibus 5 en The Royal Rockers. In 1966 werden op de avond zelf zes arrestaties verricht. De jongeren vonden het nodig om olievaten van de Markt af te rollen. In 1972 werden negen jongeren tussen de 15 en 24 aangehouden wegens vernieling van twee winkelruiten in de Hoofdstraat. De grote tent in het Stadspark, waar een aantal landelijk bekende bands optrad, bleef dat jaar echter half leeg. In plaats van de verwachte 800 jongeren kwamen er maar 400 opdagen.

In 2009 waren er maar liefst tien locaties waarvandaan optochten vertrokken.

De echte kaarsjes in de lampions zijn al lang vervangen door batterijen met een lampje erop. Het kleine Veenendaal is groot geworden. Helaas brengt dat ook met zich mee dat de motivatie en het saamhorigheidsgevoel om er iets moois van

te maken grotendeels verdwenen zijn. De grote mensenmassa's die het centrum bevolkten, behoren tot het verleden en wat overblijft zijn wat kale en tamelijk ongeïnspireerde optochten. Maar wat nooit veranderde, is de enige echte, onvervalste tekst van het Lampegietersavondlied:

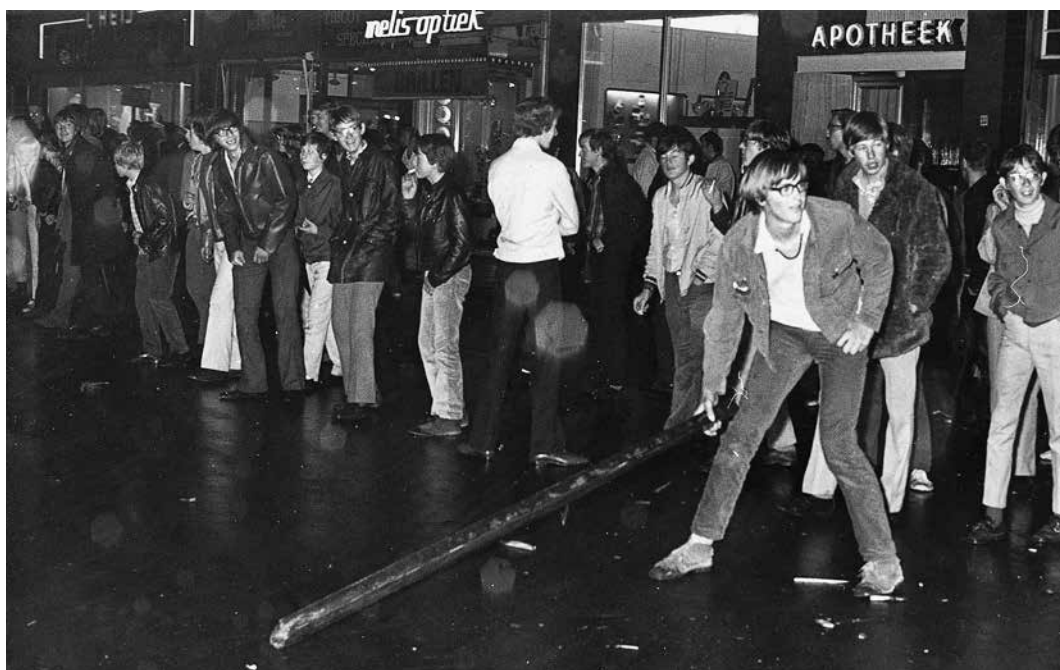
*'t Is vàn den aovund lammelijetsaovund
Titalalom, titalalom*

*'k Hè vàn me moeder een lampion gekrèège
En vàn me vaoder een kèersie d'r in gekrèège
Titalalom, titalalom*

*'k Zeg tège Trientje: Hoe laot zou ut wèèze
Op ut slàg van hallef, hallef nèège
Titalalom, titalalom*

Feit of fictie?

De enige duidelijke conclusie die uit bovenstaande naspeuringen getrokken kan worden, is dat er niets duidelijk is geworden. Het ligt in de lijn der verwachtingen dat de oorsprong van Lampegietersavond wel altijd in nevelen gehuld zal blijven. Maar wat is er op tegen om te accepteren dat diverse elementen van diverse feesten door de eeuwen heen in elkaar zijn gevloeid waardoor als het ware een nieuw feest is ontstaan?

Overlast door jongeren tijdens de Lampegietersavondtocht in de Hoofdstraat, 1970 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Verschillende bevolkingsgroepen hebben zo, elk vanuit hun eigen achtergrond, iets toegevoegd aan wat uiteindelijk is uitgegroeid tot een puur Veens volksfeest. Hoe het ook zij, Lampegietersavond is voor Veenendaal een traditie die niet verloren mag gaan.

Bron

Een verzameling van tientallen krantenartikelen over Lampegietersavond, bijeengebracht door de heer G.L.G. Wielaert en door hem aan de auteur van dit artikel geschonken.

Uitgelezen

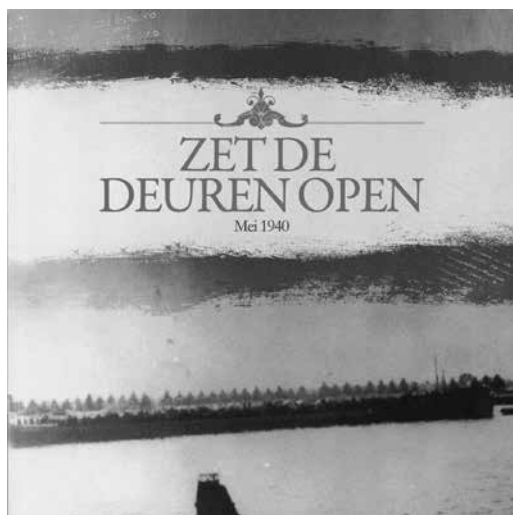
De gemeente Bergambacht heeft in mei 1940 veel Veenendaalse evacués opgevangen. Daarom was er dit jaar bij de dodenherdenking ook een delegatie uit Veenendaal aanwezig. Er werden bloemen gelegd en herinneringen uitgewisseld. Op 10 mei, precies zeventig jaar na het uitbreken van de oorlog, werd huis-aan-huis een herdenkingsboekje verspreid.

DOOR GERT GROENLEER

Zet de deuren open. Mei 1940 door B. Grifioen en A. Huizinga (red.). Geïll., 50 p., uitgave gemeente Bergambacht.

Het verhaal is bekend: op 11 mei 1940 strandden honderden Veenendalers, in rijnen op de vlucht voor de oorlog, in de dorpen langs de Lek. Burgemeester Winkler van Bergambacht verzocht de evacués gastvrij onderdak te bieden. 'Bedenkt u wel', aldus de burgemeester, 'dat het beter is uw deuren open te kunnen zetten dan ze te moeten sluiten' (p. 7). Aan die oproep gaven velen, bijna als vanzelfsprekend, gehoor. In het fris opgemaakte boekje komen zowel evacués als inwoners van Ammerstol en Bergambacht aan het woord. Samen halen ze herinneringen op: de vieze kolenschuiten, het geloei van de koeien die niet op tijd gemolken werden, het bombardement op Rotterdam, de contacten na de oorlog. 'We stuurden elkaar pakjes', zegt Yvonne Schellevis-Meerssman, die als 7-jarige te gast was bij de familie Van Nielen. 'Wol uit Veenendaal en gedroogde appeltjes uit Bergambacht'. Ook andere beelden zijn gekleurd door kinderoogen: de poepdoos aan boord, de evacuatie als vakantie, de broedende zwanen in de sloot. 'Daar moest je niet te dichtbij komen, want dan kwam het mannetje op je af' (p. 22). Van Engelenburg, Kleefsman, Van Maanen, Middelhoven, Valkenburg, Voskuilen en Vrieling: allemaal Veenendaalse families die in de eerste bange oorlogsdagen liefdevol opgenomen werden in Bergambacht en Ammerstol. De familie van Joop de Ruiter had minder geluk: die kwam bij een vooraanstaand NSB'er in huis.

'Op 14 mei 1940 kwam de overgave. Mijn vader was verpletterd, onze gastheer zeer tevreden' (p. 31). Teverden én dankbaar waren verreweg de meeste Veenendalers. Hannie Valkenburg, in 2010 sprekend namens haar ouders: 'Ze waren onder de indruk van de enorm vriendelijke wijze waarop de inwoners van Bergambacht hen opvingen en hielpen' (p. 20). Eerder had Hannies oma, omdat de kolenschuit in Elst te diep in het water lag, haar nieuwe cassette overboord zien gaan. Wat het zwaarst was, moest het zwaarst wegen. Resteert nog het raadsel van het 13-jarige Veense meisje dat in de rietgorzen van de Lek geraakt zou zijn bij een beschieting met de dood als gevolg. Naar een overlijdensakte is tot nu toe vergeefs gezocht. Het boekje is verkrijgbaar bij Boekhandel Van Kooten.

Veenendaal en de tram

Om het gelijk maar duidelijk te maken: in Veenendaal heeft geen meter tramrails gelegen waarover een stoomtram of een elektrische tram heeft gereden. En dan toch een artikel over Veenendaal en de tram? Ja, want de plannen om een tram door Veenendaal te laten rijden zijn best interessant. Ik hoop dat u het na het lezen van dit artikel met mij eens zult zijn.

DOOR JAN VAN OEVEREN

Zeker vijf keer hebben onze bestuurders tussen 1880 en 1906 te maken gehad met serieuze maar ook vreemde plannen van trammaatschappijen die ons dorp in hun ijzeren netwerk wilden opnemen. En bijna even vaak heeft de gemeentelijke overheid positief op die plannen gereageerd. Naburige gemeenten als Amerongen, Elst, Rhenen, Ede en Wageningen (zelfs twee lijnen) waren wel van een tramlijn voorzien. Het wekt bevreemding dat door het industrie centrum Veenendaal nooit een tram heeft gereden.

Waarom kwam het er niet van? En welke gevolgen had dit voor de gemeente? Voordat we op deze vragen ingaan, eerst iets over de infrastructuur van Veenendaal en de opkomst van de tram in de periode 1880 en 1905.

Infrastructuur

Omstreeks 1880 verkeert Veenendaal wat betreft de lange-afstandsverbindingen in een riant positie. Immers, het industriedorp staat via het station bij De Klomp in rechtstreekse verbinding met de Nederlandse havens en met Duitsland. Het station De Klomp ligt weliswaar een klein uur gaans buiten het centrum, maar de nieuwe spoorlijn Amersfoort-Kesteren zal spoedig worden aangelegd en de afstand tot de trein zal dan aanzienlijk verkleind worden. Bovendien biedt deze spoorweg een snellere verbinding naar Amsterdam en via Nijmegen naar het zuiden en naar Duitsland.

Voor wat betreft het plaatselijke en regionale verkeer - en dus ook de verbinding van het station naar de plaats van bestemming - is men aangewezen op de aloude transportmiddelen:

de benen, het paard en de boot. In deze context kondigt de komst van de tram zich aan.

Opkomst van de tram

Als in 1878 landelijk toestemming wordt gegeven om behalve spoorlijnen ook trambanen aan te leggen, tonen tal van maatschappijtjes interesse. Men hoort de kassa al rinkelen, want tramtrajecten kunnen veel goedkoper aangelegd worden dan spoorwegen. Ze voorzien in het fijnmazig vervoersnetwerk tussen de stations van de nationale spoorlijnen en de geïsoleerde dorpen op het platteland.

Vele projecten worden op tafel gelegd. Soms worden ze ontwikkeld door nieuwe ondernemingen en soms zijn ze afkomstig van bestaande spoormaatschappijen uit binnen- of buitenland. Brieven in het gemeentearchief van Veenendaal verwijzen naar Franse en Amerikaanse aandeelhouders.

Om de plannen uit te voeren is toestemming (concessie) nodig van de landelijke overheid, de provincie en de betrokken gemeenten. Voor veel gemeenten is het een geweldige kans om uit het isolement te raken en nieuwe ontwikkelingen te stimuleren. Als een trammaatschappij te weinig kapitaal heeft, kan de gemeente subsidie verlenen om de gewenste lijn binnen te halen (Rhenen) of zelf overgaan tot exploitatie (Wageningen). Het kan niet anders: ook Veenendaal wordt in de strijd om de regionale verbindingen en de jacht op concessies betrokken.

Nederlandsche Rhijnspoorweg-Maatschappij
Het begint in december 1880. Burgemeester

Metelerkamp van Veenendaal ontvangt een brief van de Nederlandsche Rijnspoorweg-Maatschappij (NRS), op dat moment een van de grootste maatschappijen in Nederland. De directeur schrijft dat hij uit de nieuwsbladen heeft vernomen dat Veenendaal de aanleg van een tramlijn naar Rhenen overweegt. Als die lijn over het grondgebied van Veenendaal doorgetrokken wordt naar station De Klomp, heeft zowel Veenendaal als de spoorwegmaatschappij daar voordeel van. Voorwaarde is wel dat over de tramrails gewone spoorwegwagons kunnen rijden. Dus geen smalspoor.

versterken. Hij stelt een tracé voor langs de Buurtsteeg en de Nieuweweg naar de Markt. Voor de rooms-katholieke kerk aan de Nieuweweg zal een wisselplaats (passeerplaats) worden aangelegd. Het is de bedoeling dat de trammetjes via een aftakking ook de Veenendaalsche Stoomspinnerij en -Weverij (VSW) kunnen bereiken.

Het gemeentebestuur staat welwillend tegenover het plan, maar stelt wel eisen: geen dubbelsporige trambaan, alleen een paar strategische wisselplaatsen, waarbij rekening gehouden moet worden met de drukte van de bijenmarkt en de bezoekers van het logement De Bijenkorf.

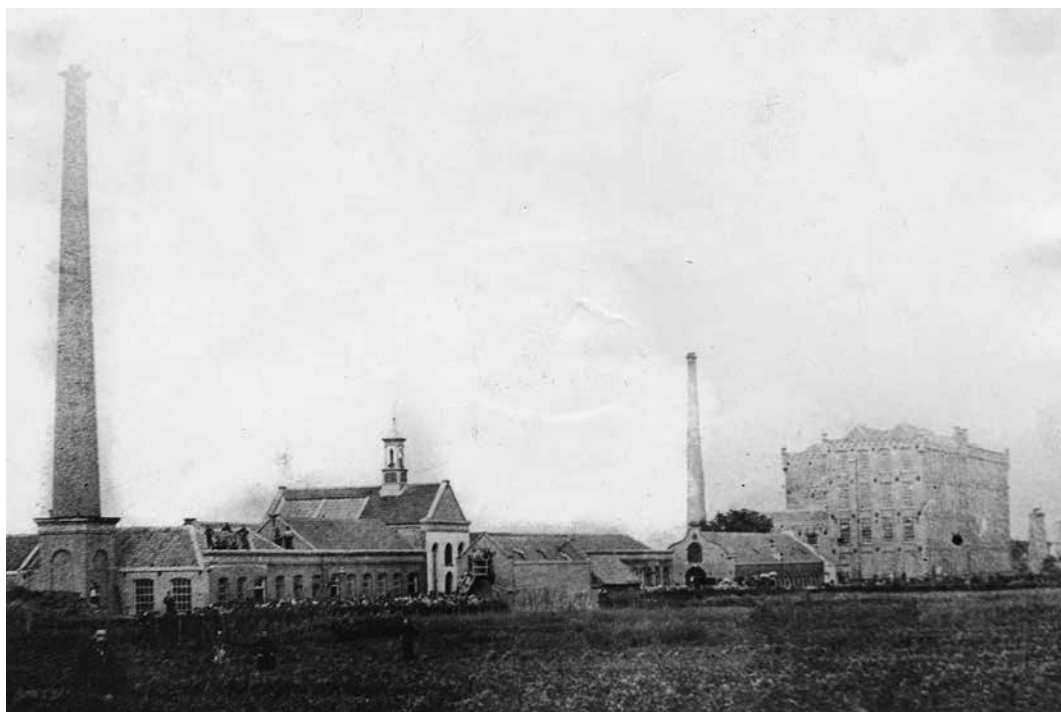
Links de Nieuweweg en rechts de tram die er nooit gereden heeft (*trucagefoto Jan van Oeveren*)

De burgemeester antwoordt dat deze geruchten hem onbekend zijn en dat er bovendien redenen zijn waarom een tramlijn naar Rhenen er zeer waarschijnlijk niet zal komen. Er is weinig vervoer van goederen en personen tussen beide plaatsen, het geaccidenteerde terrein is een bezwaar voor de aanleg en binnenkort wordt de nieuwe spoorlijn geopend en krijgen Veenendaal en Rhenen daarmee al een railverbinding.

De vasthoudendheid van de directie van de NRS is begrijpelijk. Station De Klomp is winstgevend voor de maatschappij. De concurrerende Hollandse IJzeren Spoorweg-Maatschappij (HIJSM) gaat de nieuwe spoorlijn Amersfoort-Kesteren exploiteren. Geen wonder dus dat de directeur van de NRS via een 'lightrail' de verbinding met een industrieel kerngebied als Veenendaal wil

Toch is het tramproject van de NRS niet doorgegaan. Ongetwijfeld heeft de naderende komst van het nieuwe station aan de Kerkewijk daarbij een rol gespeeld. Op de bestektekening uit 1880 van het emplacement aan de Kerkewijk lijken voldoende laad- en losplaatsen geprojecteerd om de vervoersstromen in goede banen te leiden. Ook de mogelijkheden voor het transport via lokale waterwegen zijn ingepland. De plannen van de VSW hebben wellicht ook meegespeeld (zie verderop in het artikel).

Meer succes heeft de NRS met de tramlijn van Ede naar Wageningen gehad. Deze lijn is op 13 januari 1882 in gebruik gesteld en pas 86 jaar later opgeheven. Maar de gemeente Wageningen heeft er wel voor moeten betalen.

Het fabriekscomplex van de Veenendaalsche Stoomspinnerij en -Weverij gezien vanaf het Boerscheland, circa 1900. Het hoge gebouw stond aan de overkant van de Grift in de Zandstraat (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Ooster Stoomtram-Maatschappij

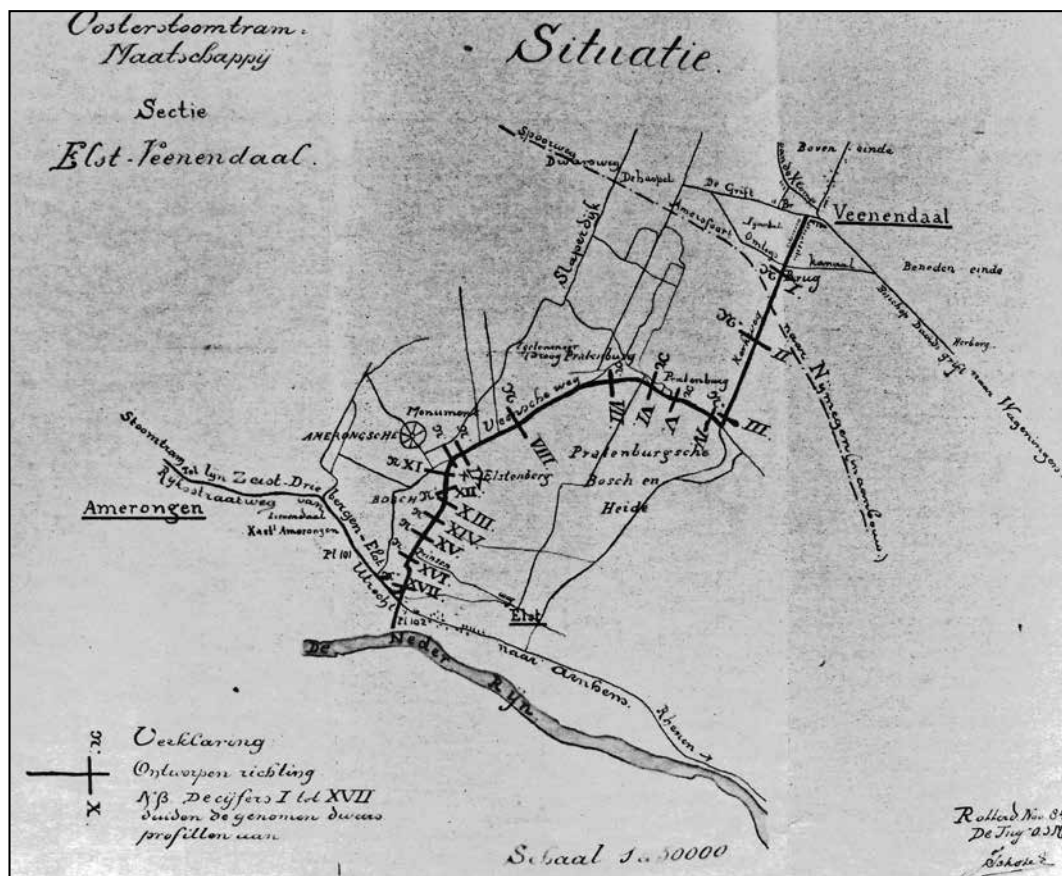
Op 22 april 1884 staat in de *Amerongsche Courant* de volgende veelbelovende aankondiging: 'Met warme ingenomenheid is hier in Veenendaal de tijding ontvangen, dat de wakkere Ooster-Stoomtram-Maatschappij (O.S.M.) voornemens is ook deze gemeente aan hare lijn te verbinden en niet alleen dat, maar ook in directe verbinding met den Rijn te brengen'.

DE OSM is bezig met de voltooiing van het tramtraject langs de Heuvelrug vanaf Driebergen naar Arnhem. Onder meer staat de passage van de Grebbeberg op het programma. De berg is te steil voor de stoomtram. Er worden plannen gemaakt om de trambaan vanaf Elst noordwaarts, dwars door de Heuvelrug, te graven en vervolgens via Prattenburg en het station aan de Kerkewijk in de richting van Wageningen te laten afbuigen. De stoomtrammaatschappij gaat voortvarend te werk. Op 25 juni 1884 nodigt zij burgemeester De Wijs uit om een plaatselijke commissie in te stellen. Hij zal de voorzittershamer hanteren en de werkopdracht luidt: het verwerven van een

garantiesom van f 60.000,- ter aanvulling van het aandelenfonds van de OSM. Aanvankelijk lijken de zaken voor de OSM gunstig te verlopen. Op 25 november 1884 dienen 52 inwoners van Veenendaal een verzoekschrift in bij de gemeenteraad. Ze vragen de raad alles in het werk te stellen om de tramverbinding van Elst door Veenendaal naar Wageningen (Arnhem) te laten aanleggen en wel om de volgende redenen:

- De lijn bevordert de welvaart;
- er komt een directe verbinding met een losplaats aan de Rijn;
- er ontstaat een goede verbinding met Wageningen;
- het bezoekersaantal van de enige weekmarkt in zuidoost Utrecht (Veenendaal) zal zeker toenemen.

De raad is het ermee eens en stelt zich unaniem achter het verzoek. Als de burgemeester vervolgens vraagt een voorstel te mogen indienen tot geldelijke ondersteuning van het project, is de raad minder toeschietelijk, maar toch wordt het voorstel nog net aanvaard. Gesteund door deze

Kaartje van het tramtraject sectie Elst-Veenendaal, 1884 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

uitslag, vraagt de OSM voorzitter/burgemeester De Wijs gegevens aan te leveren over de kosten van het huidige en mogelijk toekomstige transport van steenkool. De brief geeft ons een interessant beeld.

Kolen

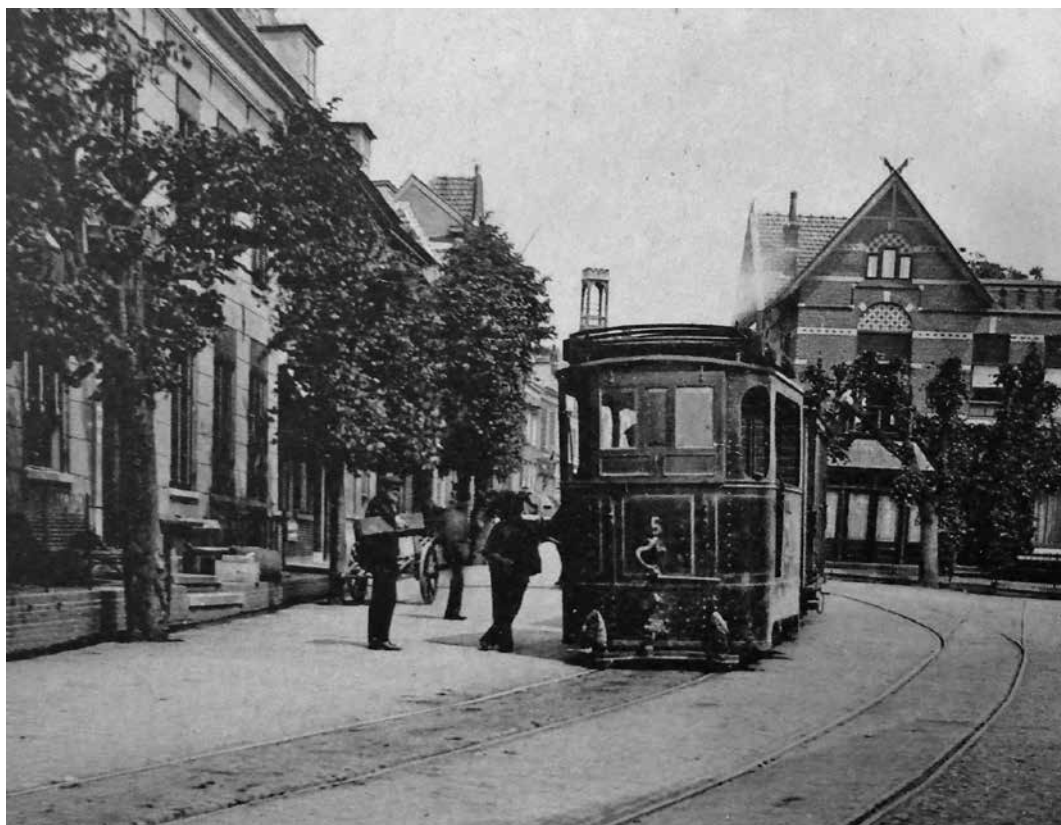
Er is sprake van een steenkolentram die de VSW en de D.S. van Schuppen van brandstof zal voorzien. De OSM wil weten hoeveel wagons van 10.000 kilo de fabrieken per week gebruiken. Vervolgens vraagt de trammaatschappij naar fabrieken die door hun ligging ook geschikt zijn om de steenkolentram vanaf het station aan de Kerkewijk te ontvangen.

Men had dus een nieuwe transportlijn voor steenkool op het oog, lopend vanaf de kade in Elst met aftakkingen naar de fabrieken in Veenendaal. De

kolen zouden ongetwijfeld per schip uit Duitsland aangevoerd en in kolenbunkers aan de Rijnsoever opgeslagen worden.

Uit de brief wordt ook duidelijk hoe in die tijd de steenkool voor Veenendaal wordt vervoerd: 'Hoeveel bedragen thans de kosten van vervoer per wagen en paard, van een wagon van 10.000 kg, laden en lossen daaronder begrepen, vanaf het station Veenendaal-de Klomp?'

In dit licht bezien is het begrijpelijk dat de Nederlandsche Rijnspoorweg-Maatschappij in 1881 een eigen tramaftakking naar de VSW in haar plan opneemt. Het vervoer van steenkool is hierbij zeker van invloed geweest. De (kolen)wagons hoeven op station De Klomp alleen maar van de treinlocomotief afgekoppeld en vervolgens door een tramlocomotief naar de VSW gesleept te worden.

De tram in het centrum van Rhenen (*Atlas Thierens, Gemeentearchief Barneveld*)

In januari 1885 doet de OSM nog metingen voor de aanleg van de trambaan richting Wageningen, maar daarna blijkt uit niets dat de gemeente Veenendaal, ondanks de dringende verzoeken van de maatschappij, een garantiebedrag van f 60.000,- in de kas van de OSM heeft gestort. De tramcommissie onder leiding van de burgemeester heeft blijkbaar niet voldoende geldschietters kunnen activeren. Men mag aannemen dat dit toch vooral de profiterende fabrikanten hadden moeten zijn. Maar ook de gemeenteraad zag het kennelijk niet meer zitten.

Ongetwijfeld zal men getreurd hebben over het feit dat er geen verbindingen met de losplaats aan de Rijn en met Wageningen tot stand zijn gekomen. Maar ook weer niet te lang. Het station aan de Kerkewijk is al opgeleverd en het zal niet lang duren of ook vanaf dit emplacement zullen dorp en fabriek bevoorrad worden met de verworpen paard-en-wagens. Geen gevaarlijke en

stinkende stoomtrammetjes in de straten, wel verse paardenvijgen.

In Rhenen wil men echter de tram graag binnenhalen. Men betaalt een toereikende waarborgsom aan de OSM en in 1887 kan de tramverbinding Rhenen-Wageningen geopend worden. Het traject onderlangs de Grebbeberg en vlak langs de Rijn is nu nog zichtbaar.

VSW

'De VSW heeft het voornemen om een tramlijn aan te leggen tussen de fabriek en het station (aan de Kerkewijk) voor het vervoer van goederen en steenkool'. Uit het vervolg van dit artikeltje in de *Amerongsche Courant* van 23 juni 1884 blijkt zelfs dat de grondaankoop gaande is en 'de opmetingen reeds verricht zijn'. De tramcommissie van burgemeester De Wijs moet kennelijk nog even bij de directie van de VSW op bezoek. Als de OSM met haar trammetjes steenkool van

Elst naar Veenendaal wil vervoeren en de VSW niet meer tot het klantenbestand behoort, valt te betwijfelen of dit project nog wel aantrekkelijk is.

ontdekken, maar dat kan een intern smalspoortje geweest zijn.

Railspoor op het terrein van de VSW, circa 1912 (*Rik Valkenburg, Kent u ze nog... de Veenendalers, 1972*)

Op een briefje in de collectie van Adriaan de Kleuver in het gemeentearchief van Veenendaal heeft iemand (anoniem en ongedateerd) over de VSW wat notities gemaakt. Er is sprake van drie transportarbeiders, ieder met een paard-en-wagen. Ze rijden heen en weer tussen de fabriek en het station aan de Kerkewijk.

Het is mij niet bekend of er ooit een tramlijntje heeft bestaan naar de fabriek van de VSW. Volgens het krantenbericht zou het traject vanaf het station lopen over de wei van P. van den Bosch, de zogenaamde vaart, de grond van de VSW langs vanouds de fabriek van Van de Poll, het Achterkerk snijdende, direct naar de weverij.

Op een foto uit het begin van de 20^e eeuw is een railspoor op het fabrieksterrein van de VSW te

Uitgetramd

Veenendaal was nog niet klaar met de tram. Het grote dorp bleef op verschillende maatschappijtes zijn aantrekkingskracht uitoefenen. Zo werden er nog tramplannen ingediend in 1898, 1905 en 1917. De gemeente bleef doorgaans welwillend, maar daar is het bij gebleven. Het bedrijfsleven zag de noodzaak van een tram kennelijk ook niet meer in. Vermoedelijk was men tevreden met de mogelijkheden die beide spoorwegstations boden. En omdat het station aan de Kerkewijk relatief dicht bij de fabrieken lag, kon het vervoer met paard-en-wagen gehandhaafd blijven. De exploitatiekosten van de tram zouden ongetwijfeld hoger geweest zijn.

In 1949 is de tramdienst langs de Heuvelrug

Een van de geplande tramlijnen wilde men vanaf Elst door Veenendaal in de richting van Wageningen laten lopen. In dat geval zou de tram naast het station aan de Kerkewijk de spoorweg moeten kruisen. Spoorweghuisje 31 is in oktober 1994 gesloopt om plaats te maken voor een polikliniek (foto J.G.C. van de Meene, circa 1958)

opgeheven. De rails zijn uitgegraven. Op de wegen is meer ruimte ontstaan voor auto's en fietsen. Tussen Elst en Veenendaal ligt nu een fietspad dat de route volgt die de trammaatschappij in 1884 heeft uitgestippeld.

Het kan gek lopen. Als de burgemeester van Veenendaal een garantiesom van f 60.000,- in de kas van de trammaatschappij had gestort, hoefden we nu niet over de bult van de Heuvelrug heen te trappen. We hadden een mooi vlak fietspad over een oude trambaan gehad. Omgekeerd valt er van de tramgeschiedenis van Veenendaal nog iets te leren. Het blijkt dat het mogelijk is om geld uit te sparen en gelijktijdig een monument (de Heuvelrug) voor aantasting te behoeden.

Bronnen

Gemeentearchief Veenendaal
Correspondentie burgemeester en burgemeester en wethouders
Notulen gemeenteraad
Collectie A.P. de Kleuver

Regionaal Historisch Centrum Zuidoost Utrecht, Wijk bij Duurstede
Amerongsche Courant

Boeken

Auke van der Woud, Een nieuwe wereld
A. Steenmeijer, Trams langs de Heuvelrug
G.A. Russer, Tram en trein tussen Eem en Rijn, Deel 1, Zuid-Oost Utrecht
Kees Heitink en Gert Jan Koster, De tram rijdt weer!

Berichten uit Het Kleine Veenloo

‘Oud en Nieuw’ is een ongewoon intro in september, vooral als we bedenken dat de kopij voor deze uitgave al in juni geschreven moest worden. Het heeft in geen geval iets met de jaarwisseling te maken. ‘Maar waar slaat het dan wel op?’, zult u zich afvragen.

DOOR HET MUSEUMBESTUUR

Welnu, het heeft betrekking op de aanstaande verhuizing van het museum van de Markt naar het Kees Stipplein. U weet wel, het nieuwe culturele centrum van Veenendaal, waarvan het eerste gebouw in oktober in gebruik wordt genomen door de Bibliotheek, de Kunsttuleen, de Historische Vereniging Oud Veenendaal en het Historisch Museum Het Kleine Veenloo. Vanaf 9 oktober hopen we met z'n vieren daar onze intrek te nemen om vervolgens, waar mogelijk, te gaan samenwerken. U mag van ons aannemen dat deze aanstaande verhuizing, behalve de gemeente Veenendaal en de provincie Utrecht, ook de verschillende besturen en bestuursleden, medewerkers en vrijwilligers veel tijd en energie heeft gekost.

Wat ons onderkomen aan de Markt betreft, het is jammer dat we dit monumentale pand gaan verlaten, maar het nieuwe pand aan het Kees Stipplein geeft ons, als een van de cultuurpartners, meer en nieuwe mogelijkheden, die we met beide handen mogen en moeten aanpakken. Het museumbestuur streeft ernaar dat de samenwerking, die nu al op kleine schaal tot stand is gekomen, in de toekomst geïntensiveerd zal worden om het publiek in het algemeen, maar de inwoners van Veenendaal in het bijzonder, meer te betrekken bij de plaatselijke en regionale culturele activiteiten.

Wij willen werken aan een groter publieksbereik door samen met de cultuurpartners activiteiten te realiseren.

De ingang van het eerste gebouw aan het Kees Stipplein (foto Jan Sikkenga, 2010)

In de nieuwe behuizing krijgt het museum een nieuwe naam, maar die willen we pas bij de opening van het nieuwe pand onthullen. Ten slotte een goede raad. Brengt u regelmatig een bezoek aan het nieuwe cultuurcentrum, waarin u de historische vereniging, de bibliotheek, de kunsttuleen en het museum kunt vinden.

Opgroeien in de Hoofdstraat

Ondanks de warme avond en de voetbalwedstrijd op de beeldbuis liep de Binnentuin in De Meent langzamerhand toch vol. Veel oud-Hoofdstraatbewoners kwamen binnendruppelen en hier en daar werden minireünies gehouden. Henk van 't Veld heette alle aanwezigen van harte welkom.

DOOR INEKE VAN SCHUPPEN

De voorzitter maakte melding van de jubileumkrant die in plaats van het reguliere nummer van november zal verschijnen. Het lustrum zelf zal op 18 november vanaf 19.30 uur plaatsvinden in het Ichthus College. Op deze avond zullen de eerste exemplaren van het lustrumboek *Markante Veenendalers* worden overhandigd aan commissaris van de Koningin R.C. Robbertsen en burgemeester T. Elzenga.

Een andere belangrijke datum is 9 oktober. Dan zal eindelijk Cultuurcluster I officieel zijn intrek kunnen nemen in het prachtige nieuwe gebouw dat op de plaats van de oude Hollandiafabriek is verrezen. De HVOV zal haar langverbeide documentatiecentrum kunnen betrekken.

En hoewel de Hoofdstraat deze avond het onderwerp van gesprek is, zal er binnenkort een overzicht van de winkels in de Zandstraat uitkomen met als titel *Winkels in 't Zàànd*. Iedereen die in de Zandstraat is opgegroeid of heeft gewinkeld, zal veel plezier aan dit boekwerkje beleven. De werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen is de samensteller van deze uitgave.

Winkeliers in de Hoofdstraat

Vervolgens kreeg de spreker van vanavond, Wim van Stempvoort, het woord. Opggegroeid in de Hoofdstraat, wist hij ons haarfijn te vertellen welke winkels daar in zijn jeugd, net na de oorlog, te vinden waren. Het voert te ver om al deze zaken hier te noemen, maar een enkele verdient toch extra aandacht.

- Huize Schuuring, waar je aan de zijkant voor een kwartje een kroket uit de muur kon trekken
- De kledingzaak van Diepeveen met de slogan

Het personeel van de afdeling Boekhouding van de gemeente Veenendaal, 1967. Van links naar rechts: J. van Ginkel, W. van Stempvoort en H. Holstege (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

- 'Lopen, lopen, lopen, Diepeveen gaat uitverkopen'
- Juwelier Bos, wiens zoon Stef een landelijk bekende zanger is geworden
- Het pakhuis van Van Essen, waar vooral de pelpinda's erg lekker waren
- Bakkerij Hiensch, die zulke lekkere puddingbroodjes verkocht in de pauze van de HBS aan de Tuinstraat
- Kruidenier Wijnberger, waar altijd een schoteltje snoep op de toonbank stond
- Drankenhandel Van Hardeveld, die de toen zo populaire Exota verkocht
- Van der Meijden, waar de schooljeugd de benodigde gymnastiekoutfit kocht

Volledigheidshalve noemde Wim van Stempvoort ook nog even de winkels aan de Markt en in de J.G. Sandbrinkstraat op.

Hij bewaart goede herinneringen aan het hechte gezin waarin hij opgroeide, met een vader die ondanks zijn drukke werkzaamheden toch steeds tijd had voor een spelletje. 's Zondags na kerktijd

De Hoofdstraat gezien vanaf de Markt, circa 1950 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

ging het kleeft van tafel en werd er gesjoeld of getafeltenist. Het speelgoed in die tijd was een stuk eenvoudiger dan nu, maar er werd ook veel buiten gespeeld: tolleren, steppen, landjepik, verstop-pertje, badminton. En er werd veel gelezen. Boeken kon je halen in de bibliotheek van Boekhandel Van Hardeveld aan de overkant.

De leveranciers kwamen nog aan de deur hun waren brengen. Kruidenier Stomphorst kwam vanaf de Buurtsteeg met zijn transportfiets, kolen-boer Kees van Amerongen bracht de kolen in het kolenhok, melkboer Van den Dikkenberg verkocht nog losse melk en ook de schillenboer kwam langs.

Twaalf klassen

Wim bezocht de Vrije Christelijke School aan de Nieuweweg, waar de heer Van de Nadort de scepter zwaaide en juffrouw Bekenkamp de eerste klas onder haar hoede had. Twaalf klassen had je toen nog, ieder half jaar kon je overgaan (of zittenblijven natuurlijk). Hij herinnert zich nog de prachtige schoolplaten van Jetses en Isings en de landkaarten met de rode stippen, die de steden en dorpen aangaven.

Op Koninginnedag werd er door alle scholen gezongen op de Markt. Na de lagere school bezocht hij de HBS aan de Tuinstraat. Het was in die tijd nog steeds een noodgebouw, hoewel het hoofdgebouw van steen was. De houten noodlokalen werden er later bij geplaatst. Rector Bax was streng en conciërge Van Stokkum verkocht in de pauze schoolmelk. Bij hem kon je ook aan het begin van het schooljaar tweedehands schoolboeken aan-schaffen. Docenten waren onder anderen: De Geus (tekenen), Boone (scheikunde), Boon (Engels), Buys (gym), Jol (economie), Karsten (Duits), Carsouw (wiskunde) en last but not least Punt

(Frans), meester in het vertellen van spookverhalen. Een hoogtepunt was het schoolvolleybaltoernooi in de kerstvakantie, waaraan door veel scholen uit omliggende plaatsen werd deelgenomen. En wie herinnert zich niet dat bloedspannende toneelstuk 'De spooktrein', opgevoerd op een avond door leerlingen van de school. Ook de werkweek in Heemskerk was onvergetelijk.

Ode aan Veenendaal

Wim van Stempvoort besloot zijn lezing met een loflied op Veenendaal, met welluidend stemgeluid ten gehore gebracht op de wijs van het bekende lied van The Beatles:

Yesterday

Was men in het Veen toch heel tevrede

Want men leefde allen heel gedwee

Met ieders wel en wee graag mee

Hedendaags

Raakt men echter om iets kleins gauw slaags

Dringt zelfs door tot in het Binnenhof

Is voor de Veense naam een sof

Want o Veenendaal

Hoed je toch voor zo'n schandaal

Want die slechte naam

Brengt je niet een goede faam

Historie

Onuitwisbaar zeker wis en drie

Mooie dingen die vergeet je nie

Voor altijd in je memorie

Vele jaren terug

Was een heuvel al een huch

En dit dialect

Spreken velen nog perfect

Blauwkous lief

In mijn ogen onze hartendief

Ja, dan ben ik ook een trotse pauw

Want Veenendaal, ik hou van jou

Voorzitter Henk van 't Veld dankte de spreker hartelijk en wenste de aanwezigen, na de oproep om hulp bij het opruimen van de stoelen, wel thuis.

Honderdjarigen in Veenendaal (17)

Naast de woning van voorheen slager J.M. Groenhof aan de Nieuweweg 76 kan men nog altijd een smal, doodlopend steegje vinden met enkele oude huizen. Het behoorde vroeger tot Gelders Veenendaal (gemeente Ede) en werd ook wel aangeduid als de Van Bakkumstraat. Voor Dirk van Kesteren en Sophia Slotboom, met wie hij later trouwde, was het bekend terrein. Dirk groeide er op als kind en na hun huwelijk hebben zij daar ook samen gewoond met als burens Hendrikje Bruis en de families Diepeveen, Van de Bovenkamp en Budding.

DOOR WIM VAN ELST

Over mevrouw Sophia van Kesteren-Slotboom willen wij dit keer wat vertellen. Zij bereikte de leeftijd van 104 jaar en 9 maanden en was daarmee tot 20 juli 2007 de oudste inwoner van Veenendaal ooit. Vermeldenswaard is ook dat zij de enige dorpsgenoot kan worden genoemd die gedurende haar leven tweemaal een eeuwwisseling heeft meegemaakt.

Het gezin Slotboom

Blijkens geboorteakte nummer 342 van de gemeente Ede werd Sophia Slotboom op dinsdag 10 september 1895 om vier uur 's middags geboren in Gelders Veenendaal in het huis van de comparant. Deze comparant was haar vader, Jacob Slotboom, geboren te Ede op 5 januari 1871, die samen met Marius van Helmond,

zonder beroep, en Karel Hendrik van Monsjou, van beroep commies ter secretarie van de gemeente Ede, aangifte kwam doen bij Jan Derk van de Craats, wethouder van deze gemeente. Hij fungeerde ditmaal als ambtenaar van de burgerlijke stand. De moeder van Sophia was Johanna Achterberg, geboren te Veenendaal op 6 december 1867.

Vader en moeder Slotboom woonden op Boven-eind 145, toen nog Boveneindschepad geheten, met zijn vele bruggetjes en sloten. Zij trouwden te Veenendaal op 5 december 1891 en kregen samen tien dochters en drie zonen. Hun namen zijn:

Maria Gerdina (1892), Albertha (1894), Sophia (1895), Gijsbertje (1897), Bartha (1899), Nicolaas (1901), Albertha (1903), Gerritje (1905), Lambertus Jacobus (1906), Johanna Jacoba (1908), Lambertus (1910), Jacoba (1912) en Neeltje (1913).

In het gezin waar Sophia Slotboom opgroeide, kende men naast veel vreugde ook momenten van rouw en verdriet. Vooral dat laatste wordt doorgaans niet snel vergeten. In 1907 stierf haar broertje Bertus, slechts 9 weken oud, en in 1918 overleed haar zusje Johanna aan de Spaanse griep, 10 jaar oud. Op 14 mei 1910 werd weer een broertje geboren, dat de naam Lambertus kreeg. Sophie vertelde later dat hij in 1919 op 9-jarige leeftijd stierf van verdriet. Hij miste zijn zusje Johanna heel erg en vroeg iedere dag waar zij

De Van Bakkumstraat (foto W.C. van Elst, 2010)

was. Ook haar getrouwde zus Bartha overleed al op de leeftijd van 27 jaar. Neeltje, de jongste zus van Sophia, moest leven met een verstandelijke beperking. Voor haar ouders, zussen en broer was dat dagelijks een zware belasting. Zij stierf op 64-jarige leeftijd.

De enige nog overgebleven zoon van Jacob Slotboom was Nicolaas, roepnaam Niek. Het was vaders oogappel. Niek trad op jonge leeftijd al in de voetsporen van zijn vader en werd kippenboer. Gezegd moet worden dat Niek populairder was dan zijn vader. Als er iemand aan de deur kwam die kippen of duiven te koop had, vroeg hij altijd eerst naar Niek, want die gaf meestal een halve cent meer.

bei een uiteinde daarvan vast om elkaar niet kwijt te raken. Het was overal pikkedonker, verlichting was er nog niet en het was allemaal water in die tijd. De trekhonden waren zo slim en getraind dat ze bij elk koffiehuis halt hielden.

Niek stierf op 27 maart 1943 op 43-jarige leeftijd aan longontsteking. Vader Jacob is dit verdriet eigenlijk nooit meer te boven gekomen. Aan het graf riep hij uit: 'Heere, had mij toch gehaald.' Niek liet in die barre oorlogstijd een weduwe met zes kinderen achter.

Oude herinneringen

Fie ging naar de Gelderse School, waar ze les kreeg van juffrouw De Ruiter en meester

Fie van Kesteren-Slotboom (vierde van links, op de leuning van de bank), 17 jaar oud. Rechts van haar zus Gijsbertje (collectie J. van Kesteren)

Met de hondenkar liepen ze naar de kippenmarkten in Barneveld en Arnhem. 's Nachts om een uur gingen ze vaak al op pad. Gingen de kleine Sophia (roepnaam: Fie) en haar moeder ook mee, dan vergaten ze uit voorzorg zeker de schort van opoe niet. Bij slecht weer hielden ze namelijk alle-

Schoemaker.

Op 12-jarige leeftijd ging zij naar de fabriek. Dat was bij Van Woudenberg aan de Kerkewijk. Ze werkte daar van 's morgens zes tot 's avonds zes in de spinnerij, waar ze spinklossen op moest zetten. Van negen tot half tien was de eerste

pauze. Er werd dan een sneetje brood gegeten. De grote pauze was van twaalf tot een. Dan gingen men naar gewoonte thuis eten. Veelal brood en aardappelen.

In het gezin van kippenboer Slotboom werd 's avonds uiteraard vaak kip en kippensoep gegeten en ook rauwe eieren kwamen wel op tafel, wat erg gezond heette te zijn. Ook erwtensoep, waarvan de groene erwten een dag eerder in de week waren gezet, was in huize Slotboom erg populair. Jaap van Kesteren, de jongste zoon van Fie, gaf mij door dat er ook nog een periode is geweest dat zijn moeder tot 's avonds zeven uur moest werken. Het beginloon was twee kwartjes in de week. Het ene kwartje ging in de huishoudpot en het andere werd gespaard. Fie heeft elf jaar, tot aan haar trouwen, bij Van Woudenberg gewerkt. Thuis moest ze hard meewerken, vooral als haar moeder in verwachting was. Dan was het om vier uur 's morgens op om eerst de was te doen, want om zes uur moest ze wel op de fabriek beginnen. Over haar jeugd jaren kon mevrouw Van Kesteren vertellen als geen ander. Jaap herinnert zich de spannende verhalen over Zwarte Jannetje (1860-1919), die eveneens aan het Boveneind woonde en die zij persoonlijk nog gekend heeft. Om Jannetje Hootsen, want zo heette zij in werkelijkheid, was heel wat te doen. Ze stond bekend als sekteleidster en haar volgelingen waren niet alleen in Veenendaal maar ook in Bergambacht, Bleskensgraaf, Brandwijk, Molenaarsgraaf, Polsbroek en Schoonhoven te vinden. Speciaal voor haar werd een riant herenhuis gebouwd met daarvoor een bruggetje, zodat het rijtuig tot vlak voor de stoep kon rijden als zij naar een van de genoemde dorpen moest om te profeteren. Bijzonder vond ik het dat mevrouw Van Kesteren haar kinderen ook vertelde over alle kwa-jongensstreken tegen Zwarte Jannetje. Vooral op Sinterklaasavond gebeurde er van alles. Het is uiteraard niet de bedoeling om in deze rubriek uitvoerig op haar geloofsopvattingen, doen en

laten in te gaan. L.H. de Kluijver schreef in 2000 het boek *Het Antjesgeloof. Het merkwaardige gezelschap van Zwart Jannetje uit Veenendaal* en van R. ten Napel verscheen in 1976 de studie 'Zwarte Jannetje, de bruid van Christus', die ook is opgenomen in het septembernummer van *Oud Veenendaal* van 1992.

Boeiend waren ook de verhalen over de eerste openlucht filmvoorstelling op de Markt, de eerste radio met de opvallend grote hoorn en dan die geweldige autobus van de firma De Haas. Toen deze bus zijn eerste rit maakte van Veenendaal naar station De Klomp, stonden de mensen in groten getale langs de weg te kijken naar dit bijzondere gebeuren. Herinneringen waren er voorts aan Lammelietjesavond en aan de straatverlichting. Het waren gaslantaarns, die een voor een moesten worden aangestoken door de zogeheten opstekers in dienst van de gemeente.

Het gezin Van Kesteren

Het is niet mijn gewoonte hier aandacht te vragen voor de schoonouders van de honderdjarige. In dit geval maak ik graag een uitzondering voor het gezin van Dirk van Kesteren (1851-1900) en Christina Woudstra (1857-1899). Zij woonden in een blok arbeidershuisjes in de al eerder genoemde Van Bakkumstraat en kregen de volgende kinderen: Adrianus (1883-1960), Agatha (1886-1899), Gijsbertje (1888-1957), Anne (1891-

Fie van Kesteren-Slotboom met drie van haar zussen. Van links naar rechts: Gijsje, Marie, Bartha en Fie (collectie J. van Kesteren)

1958) en Dirk (1894-1981).

Agatha was 12 jaar toen zij 20 dagen na haar moeder stierf. Negen maanden later kwam ook aan het aardse leven van haar vader een einde. Vier jonge kinderen bleven alleen achter. Hoe nu verder?

De 16-jarige Adriaan (Adrianus) en de 9-jarige Hans (Anne) gingen naar een weeshuis. Bertha (Gijsbertje) verhuisde naar Utrecht en ging daar als 12-jarige intern werken als dienstmeisje. Dirk was 5 jaar toen zijn beide ouders waren overleden. Buurman Gerard Diepeveen en zijn vrouw Sophia van Dijk, die op 24 maart 1894 te Veenendaal waren getrouwd, vonden het zo zielig dat dit ventje naar een weeshuis moest dat zij besloten om hem in huis op te nemen. Zo kwam Dirk bij zijn kinderloze pleegouders ome Gerard en tante Fei. Ome Gerard was van beroep bakker en Dirk trad al gauw in zijn voetsporen. Als 11-jarige werd hij leerling-bakker in Vianen, woonde hier intern en verdiende er zijn eerste loon. Het was niet veel, maar toch kon hij van het gespaarde geld in een daar nu nog bestaande juwelierswinkel een zakhorloge met ketting kopen. Het horloge is nu in het bezit van een kleinzoon en de ketting wordt door een kleindochter gedragen als armband.

Na Vianen ging Dirk van Kesteren werken bij bakker Van Brummelen in Soest. Hoe dat kwam? Wel, hij leerde een schippersdochter uit dat dorp kennen, verhuisde, maar kon zich persé niet vinden in het idee van haar vader om hem in dienst te nemen als schippersknecht. Dirk bleef bakker en maakte de verkering uit.

Later vertelde hij zijn kinderen dat hij in de Soester periode met de hondenkar ook brood moest bezorgen op Paleis Soestdijk. Als de koningin in de paleistuinen wandelde, moest hij de kar tot stilstand brengen en met de pet in de hand wachten tot de majesteit voorbij was.

Op 28 juli 1914 brak de Eerste Wereldoorlog uit. Dirk van Kesteren werd opgeroepen voor de militie en deed tot aan het eind van de oorlog (11 november 1918) als soldaat dienst bij een grensbataljon.

Het gezin Van Kesteren-Slotboom

Voor militair Dirk van Kesteren en Sophia Slotboom was 15 juni 1918 de dag van hun leven. In

het gemeentehuis van Ede beloofden zij elkaar levenslange trouw (akte nummer 73). Als getuigen waren bij hun huwelijk aanwezig: Stoffel Woudstra, 50 jaar, fabrieksarbeider, oom van de bruidegom, wonende te Veenendaal, en Lubertus van Ingen, 28 jaar, eierhandelaar, zwager van de bruid, wonende te Ede. De afkondiging van het huwelijk was onverhinderd geschied te Ede en te Soest op de eerste juni van dat jaar.

Financieel kreeg het echtpaar nog een aardig steuntje in de rug. Jaap van Kesteren schreef mij: 'Zoals zo veel leden van families profiteerden ook Fie en Dirk van hun aandeel in de nalatenschap van Clara van Sparwoude. Clara werd omstreeks 1530 in Leiden geboren. Door haar huwelijk met de ongeveer 15 jaar oudere mr. Arent Franken zn. van der Meer kwam zij in zeer goede doen. Hun huwelijk bleef kinderloos. Haar vermogen echter moet geweldig groot geweest zijn. Naast de vele bestemmingen die uit haar testament blijken, wordt het overgrote deel van de rente van haar vermogen bestemd voor het zogenaamde fonds 'tot uythylikinghe van vroomme ende eerlicke jongmans ende jongedochteren van mijn geslachte' enzovoort. Bij wet van 3 april 1922 werd het fonds van Clara van Sparwoude opgeheven. In de *Nederlandsche Staatscourant* van 1 december 1924 treft men veel Veense families aan die een bedrag uit dit fonds in ontvangst konden nemen'. Blijkens gegevens uit de burgerlijke stand en informatie van familieleden heeft het paar allereerst enkele jaren op de Nieuweweg gewoond, daarna verhuisden ze in 1923 naar De Melm in Renswoude, vervolgens hebben ze in 1934 een woning betrokken op de Mulderslaan in Gelders Veenendaal (gemeente Ede). Toen volgde in 1955 Buurtlaan west en als voorlaatste woonadres was er de Duivenwal.

Kinderen uit dit huwelijk:

1. Dirk Gerard, geboren te Gelders Veenendaal (gemeente Ede) op 30 november 1918, overleden te Veenendaal op 21 mei 1994;
2. Johanna Sophia, geboren te Gelders Veenendaal (gemeente Ede) op 28 januari 1920, overleden te Amerongen op 24 februari 2005;
3. Christina, geboren te Gelders Veenendaal (gemeente Ede) op 12 februari 1923, overleden te Veenendaal op 29 oktober 1994;

4. Jacoba, geboren te Veenendaal (gemeente Renswoude) op 9 juli 1924;
5. Sophia Gerarda, geboren te Veenendaal (gemeente Renswoude) op 30 april 1927;
6. Jacob, geboren te Gelders Veenendaal (gemeente Ede) op 28 oktober 1934.

Het gezin Van Kesteren-Slotboom heeft de nauwe contacten met ome Gerard en tante Fei, de pleegouders van Dirk van Kesteren, nooit verbroken. Na het overlijden van tante Fei op 21 november 1939 heeft ome Gerard nog ruim vier jaar bij hen ingewoond op de Mulderslaan. Hij stierf in het Juliana Ziekenhuis te Rhenen op 28 maart 1944.

Na zijn diensttijd ging Dirk van Kesteren werken in de bakkerij van de Coöperatie De Volharding in de Zandstraat. De in Middelburg geboren Johannes Jacobus Wisse was daar sinds oktober 1922 bedrijfsleider en hij werd per 1 maart 1940 in deze functie opgevolgd door de Veenendaalse Pieter van Schuppen. Begin jaren vijftig van de vorige eeuw hadden coöperaties helaas geen bestaansrecht meer. Dirk Kroesbergen nam zijn klanten mee en werkte nog een aantal jaren bij bakker Leusing in

de Hoogstraat.

De Engelenburgh

In januari 1981 verhuisde het echtpaar Van Kesteren-Slotboom naar Woon- en Zorgcentrum De Engelenburgh aan de Kerkewijk, waar zij de beschikking kregen over een mooie tweepersoonskamer. Dirk van Kesteren heeft er niet lang gewoond. Op 1 mei 1981 stierf hij in de ouderdom van 86 jaar. Hij werd begraven in graf nummer G 57 op de algemene begraafplaats aan de Munnikenweg te Veenendaal. Zijn vrouw Fie verhuisde naar een eenpersoonskamer. Wie had gedacht dat zij daar nog ruim negentien jaar zou wonen! Op 10 september 1995 werd mevrouw Van Kesteren 100 jaar. Omdat die dag op een zondag viel, werd haar verjaardag daags daarna groots gevierd. Van haar 21 kleinkinderen ontving zij 100 rode rozen. Voor de avond was 'de grote zaal' in De Engelenburgh afgehuurd. Kinderen, kleinkinderen, achterkleinkinderen, achter-achterkleinkinderen en een groot aantal neven en nichten, ze waren allemaal op haar feest aanwezig.

Ze kon steeds intens toelevens naar haar verjaardag en de daarmee gepaard gaande belangstelling. Reacties van het Koninklijk Huis en van de commissaris van de Koningin in de vorm van een gelukstelegram of een bloemstuk werden in dankbaarheid geaccepteerd. Ook het bezoek van het burgemeestersechtpaar was ieder jaar weer een hoogtepunt voor haar.

De familie liet mij weten dat zowel de huispredikant van De Engelenburgh als haar wijkpredikant van Sola Fide acte de présence gaven als moeder jarig was. Daarbij werd opgemerkt dat de timing van de twee predikanten bewonderenswaardig was. Nooit waren zij er tegelijk (afpraak?).

Het was een bijzondere gebeurtenis voor mevrouw Van Kesteren dat zij als honderdjarige op dinsdag 18 juni 1996 precies om tien uur 's morgens de vernieuwde winkel in De Engelenburgh mocht openen.

Levens einde

Haar zoon Jaap van Kesteren schreef mij: 'Tot de leeftijd van 101 jaar wist moeder zich goed te redden. Toen maakte ze een val, waarbij ze haar heup brak en het lopen niet zo best meer ging. In haar kamer kon zij zich nog wel wat bewegen,

Fie van Kesteren-Slotboom (links), haar zus Maria Gerarda (in het midden) en haar vriendin Heintje van Doorn (collectie J. van Kesteren)

maar daarbuiten moest zij gebruik maken van een rolstoel. Het verplegend personeel van De Engelenburgh alsmede haar dochters gingen vaak met haar wandelen, zodat ze niet al te zeer in een isolement geraakte'.

Geestelijk bleef zij goed. Jaap, door zijn moeder soms Joppie genoemd, herinnert zich dat na enkele nachten waken de slaap een woordje bij hem ging meespelen. Hij rustte met één elleboog op de rand van haar bed en hield aan de andere kant haar hand vast, tot zijn elleboog van de bedrand gleed en hij haar iets meetrok. Zij werd wakker en zei 'Joppie, je zit toch niet te slapen?' 'Nee ma', was het antwoord. Niet lang daarna, op vrijdag 30 juni 2000, sliep zij 's morgens om tien over negen rustig in op de gezegende leeftijd van 104 jaar en 9 maanden.

Lichamelijk was ze op. Ze verlangde naar de dood, die zo lang wegbleef dat zij zich soms zorgen maakte. Eens verzuchtte zij: 'Onze Lieve Heer zal me toch niet vergeten hebben?'

Na een dienst van Woord en Gebed in de aula van De Engelenburgh werd haar lichaam bijgelegd in het graf van haar man.

In de belangstelling

Van mevrouw Van Kesteren-Slotboom kan worden gezegd dat zij als honderdjarige en bij haar verjaardagen daarna royaal in de belangstelling heeft

gestaan. Diverse artikelen in de plaatselijke, regionale en landelijke pers werden aan haar besteed. Een overzicht:

- 'Twee honderdjarigen in De Engelenburgh', *De Rijnpost* (20 september 1995)
- 'Je was overal rijk mee. Geven en nemen: Sophia van Kesteren-Slotboom 100 jaar', *Haagse Courant* (23 november 1995). Tevens gepubliceerd in diverse andere kranten
- Sjoerd de Jong, Veensch Verleden: 'Als de dag van toen...', *Veenendaalse Krant* (5 juni 1996)
- 'Mevrouw Van Kesteren opent winkel', *De Rijnpost* (21 juni 1996)
- Martin Brink, 'Herinneringen van honderdjarigen', *Oud Veenendaal* (juni 1996)
- 'Veense wordt 103 jaar', *De Rijnpost* (16 september 1998)
- 'Mevrouw Van Kesteren-Slotboom woont al 104 jaar in Veenendaal', *Millennium Magazine Veenendaal* (december 1999)

Bijzonder plezierig was het regelmatige e-mail contact met de heer Jaap (Jacob) van Kesteren uit Nieuwegein, zoon van onze eeuweling. Vanwege zijn genealogisch onderzoek en de grote belangstelling voor zijn geboorteplaats Veenendaal kon hij mij uitvoerige informatie verschaffen voor het schrijven van dit artikel. Dat mijn hartelijke dank naar hem uitgaat, zal duidelijk zijn.

Mevrouw S. van Kesteren-Slotboom tijdens de viering van haar honderdste verjaardag (collectie J. van Kesteren)

Voltooing van het documentatiecentrum

De lampen hangen, de wanden zijn geschilderd in frisse kleuren, de inrichting en de meubels zijn uitgezocht en besteld. Op het moment dat ik dit schrijf wordt de vloer gelegd en op 9 oktober zal de opening van het documentatiecentrum een feit zijn.

DOOR HENNIE HENZEN

Bij de werkgroep Documentatie en beeldmateriaal neemt de spanning toe. De basis voor het documentatiecentrum is gelegd, maar nu komt het allerbelangrijkste: het documenteren en archiveren - en dat gaan wij doen met een enthousiast vrijwilligersteam dat inmiddels bestaat uit acht personen. Er zal vooral in de eerste maanden veel werk verzet moeten worden, want er is in de afgelopen 25 jaar nauwelijks gearchiveerd of gedocumenteerd. Er zijn dozen vol foto's en andere stukken die op de juiste manier moeten worden gescand, ingevoerd in het digitale archief-systeem en vervolgens opgeborgen in het archief. Want wie staat er op de foto? Welk jaar is het? En om welke straat of welk evenement gaat het? Vragen te over als we met het materiaal aan de slag gaan.

Kom langs

Daarom zou het geweldig zijn als u regelmatig het documentatiecentrum bezoekt en een bijdrage levert aan het beantwoorden van deze of andere vragen die zich ongetwijfeld zullen aandienen. Ook kunt u dan met eigen ogen zien hoe belangrijk dit werk is en hoe de geschiedenis van Veenendaal gaat leven. Er zullen oude facturen, knipsels en foto's tevoorschijn komen. Misschien was u al vergeten hoe het er heeft uitgezien in het verleden en misschien ontdekt u wel een familielid of uzelf op een foto of in een stapel knipsels. U kunt ook gewoon voor de gezelligheid aankomen en iets van het verleden van 't Veen aan ons doorgeven. Wij heten u nu alvast hartelijk welkom.

Het wordt niet alleen bij ons erg mooi, maar ook bij onze partners in Cultuurcluster 1 (de werke-

lijke naam zal bij de opening bekendgemaakt worden). Het museum gaat op een geheel eigen wijze de collectie van Veenendaal presenteren en de kunstuitleen krijgt een prachtige ruimte op de begane grond waar alle kunstwerken nog beter tot hun recht zullen komen. De kunstuitleen en het museum zullen het hele jaar door wissel Exposities verzorgen. En wat de bibliotheek betreft: daar zal zeker iedereen van opkijken - zo mooi van inrichting en kleur. Van 9 tot en met 16 oktober is er in Cultuurcluster 1 een feestprogramma. Dus houd u daarvoor de kranten in de gaten. Zowel voor de volwassenen als de jeugd is er veel te doen.

Doe mee

De werkgroep Documentatie en beeldmateriaal bestaat uit de volgende personen: Ineke van Schuppen, Wout Brands, Gerard Muller (zij zijn tevens bestuurslid), Roel ten Klei, Hans Huibers, Theo Versteeg en Hennie Henzen. Wij zien graag dat dit team uitgebreid wordt. Het zou fijn zijn als we een aantal kleinere werkgroepen zouden kunnen opzetten om de taken beter te kunnen verdelen.

Programma lustrumavond

Programma lustrumavond d.d. 18 november 2010 in aula B (in het grijze gebouw) van het Ichthus College, Vondellaan 4 te Veenendaal

- 19.30 Ontvangst met koffie en gebak in de hal
- 20.00 Welkom en terugblik door de voorzitter, dr H. van 't Veld
- 20.10 Overhandiging van de eerste exemplaren van het lustrumboek *Markante Veenendalers* aan de commissaris van de Koningin in de provincie Utrecht, de heer R.C. Robbertsen en aan de burgemeester van Veenendaal, mr T. Elzenga
- 20.15 Toespraak van de heer Robbertsen
- 20.30 Reactie van de heer Elzenga
- 20.35 Verdienste wordt beloond...
- 20.40 Pauze
- Kraampje met boeken
 - Hapjes en drankjes
 - Ontmoeting
- 21.15 Prof. dr A.C. van Grootheest, de eerste voorzitter: *Een Veens kwartiertje*
- 21.30 Dr R. Bisschop, de eerste secretaris: *Veenendaal, oud en nieuw*
- 21.45 Dankwoord door de voorzitter
- 21.50 Sluiting

Historische Vereniging
Oud Veenendaal

In de hal:

Afhalen van lustrumboeken door de scribenten. Niet-aanwezige scribenten krijgen hun boeken thuisgestuurd.

Afhalen van een lustrumboek door de leden op vertoon van hun bon. Niet-aanwezige leden kunnen hun boek ophalen in het documentatiecentrum gedurende de openingstijden.

Van een zwerver, een dominee, een uitvinder en sigarenmakers

Onderstaand artikel is van de hand van Henk Diepeveen. Hij was bestuurslid van het eerste uur en leverde regelmatig bijdragen voor Oud Veenendaal. Dit artikel werd opgenomen in uitgave nummer 1 van maart 1986. In het kader van het 25-jarig jubileum van onze vereniging en dus van ons blad hebben we het integraal overgenomen.

DOOR HENK DIEPEVEEN

De luimkiet in de Gortstraat

Door de stille straten nadert, op een zondag, in het begin van deze eeuw een koopman het dorp Veenendaal. Hij weet de weg als geen ander, want sinds jaar en dag zoekt hij, op gezette tijden, de plaats op. Onmiskenbaar ligt voor hem het dorp met zijn hoge fabrieksschoorstenen en het spitse torentje van de Oude Kerk op de Markt. De man haast zich, want hij wil zich verzekerd weten van een plaats in het logement. Voordat hij zich naar het logement begeeft, zoekt hij eerst een stal voor het paard en een berging voor zijn wagen met koperwerk.

Onze leurder, die zich koopman noemt, is een bijzondere man, die zich weet te onderscheiden van het volkje dat doorgaans in logementen vertoeft. Hij heeft naast een sterke wil de beschikking over een gezond verstand en kan lezen en schrijven, iets wat onder deze mensen in die tijd zelden voorkomt. In een soort dagboek legt hij de belangrijkste gebeurtenissen vast. Na de Tweede Wereldoorlog is het in boekvorm uitgegeven onder de naam *Onder martieners en bieters: een zwerversleven*, opgetekend door H. van Aalst. De koopman in ons verhaal kent het leven van de sigarenmakers. Zo rond de eeuwwisseling komt hij in Gouda trekkende sigarenmakers tegen

Het logement in de Gortstraat (foto Rik Valkenburg)

die ook in het logement verblijven. Gouda kent in die tijd, evenals Veenendaal, vele sigarenfabriekjes. In Veenendaal leurt hij huis-aan-huis met koperwerk. Ongetwijfeld komt hij ook in de wijken waar de sigarenmakers wonen. Van de rondtrekkende sigarenmakers leerde hij het gezegde: 'Wie op maandag werkt, verstaat zijn vak niet'. Dit gezegde duidt op het houden van de zogenaamde blauwe maandag. De koopman minacht een dergelijke levenshouding en voelt zich meer thuis bij de hardwerkende Veenendaalse fabrieksarbeiders, wier levensstijl hij bewondert. Voordat we nu dieper ingaan op het leven van sigarenmakers op de fabriek en u gaan onderhouden over de doodgezwegen uitvinding van

Gerrit Need, gaan we met de leurder mee naar de luimkiet (bargoens voor logement) in de Gortstraat, waar een oud huisje als zodanig dienst doet. Het is zo laag dat een flinke kerel met gemak de lijst van het dak kan aanraken. Op het moment dat de koopman binnentreedt, vertoeven er heel wat dalvers (landlopers), kooplui en marskramers. In de zeer lage zaal is rond een kanonkachel een aantal scharrelaars geschaard. Tegenover de luimkiet is een winkel van Sinkel en schuin er tegenover het woonwagenkamp. Het winkeltje is van de familie Van de Bovenkamp, nu is er een muziekhandel in gevestigd. Aan

Het café van Bart Vonk in de jaren twintig (*Martin Brink, Veranderd Veenendaal, 1995*)

het einde van de Gortstraat is dan het woonwagenkamp. Dit gedeelte noemt men wel het Hoge eind. Hier loopt de weg omhoog naar de Vendel en Munnikenweg en is nog een restant van het oude Grote Veenloo.

In het huisje ontmoet de koopman een man die tegen hem zegt: 'Als ik dinsdagmorgen maar één borrel kan kopen, dan beef ik niet meer en kom ik wel aan de kost'. Als het op marktdag regent en de man aandringt met hem mee te gaan, wordt de leurder nieuwsgierig en biedt hem een borrel

aan. Via het Achterkerk komen de mannen op de varkensmarkt, die gehouden wordt voor het oude hotel De Korenbeurs. In het Bargoens (zwerfertaaltje) zegt hij: 'Ik ben 's morgens lou jofen als ik 's avonds gekeild heb' (Ik beef 's morgens als ik 's avonds gedronken heb). Spoedig belanden de twee in het café van Bart Vonk, waar de een z'n borrel en de ander een biertje pakt. Even wordt er door de man met de kastelein gesmoesd en meteen daarop vraagt de kastelein om stilte. 'Zijn er mannen die een rijksdaalder tegen vijf gulden

durven wagen op het biljart?' klinkt zijn stem door het café. Er blijken genoeg overmoedige boeren aanwezig te zijn. En weldra rollen de ballen over het biljart. Met vaste hand dirigeert de man met zijn keu de ballen over het biljart en zo verliezen keueskopers hun geld. Eén ding is zeker: de volgende dag zal de vaste hand weer beven.

Blaue maandag

Veenendaal kende geen blauwe maandag, al was de gewoonte niet helemaal onbekend. Toen in het begin van de tweede helft

De weekmarkt op dinsdag met vooral veel biggen, circa 1915 (*collectie Gemeentearchief Veenendaal*)

van deze eeuw een aantal sigarenfabrieken uit de regio Utrecht en Amersfoort opging in de sigarenfabrieken van Veenendaal, waren onder dat personeel nog wel oudere sigarenmakers te vinden die blauwe maandag hielden. In de loop van de maandag kwamen ze aanzetten in het zondagse pak en meestal zonder kommer en kwel. Hun opstelling, tussen het doorgaans rechts georiënteerde publiek, was uiterst links. Zij waren de laatsten die op zeer jeugdige leeftijd, soms tien jaar oud, ingezet werden in het arbeidsproces. Vriendelijk van aard, onafhankelijk en in het bezit van een behoorlijke intelligentie. Godsdienstige achtergronden kenden ze niet. Waarschijnlijk had ook hier het monotone van de tabaksindustrie zijn werk gedaan. Afgestompt door het uitzichtloze van het geestdodende en zenuwslopende werk. De lage lonen en de lange arbeidsduur vergden te veel van een nadenkende arbeider. Waren het niet hun vaders die 'Rood of geen brood' deden horen in de vorige eeuw? Zij vormden een nieuwe beweging die het 'Babel der Gelijkheid' wilde stichten.

De bekende dichter en predikant Bernard ter Haar vroeg zich bekommerd af of de tweede helft van de 19^e eeuw 'een krans van gouden regen' dan wel de 'pestdoos van Pandora' zou brengen. Dat de arbeiders niet langer met een aalmoes tevreden waren maar sociale rechtvaardigheid eisten, doorzag Ter Haar niet en hij bewees het toen hij op zijn verjaardag in 1858 van zijn vrouw een pels kreeg. Toen hem de pels over de schouders gelegd werd, strekte hij zijn rechterhand uit en dichtte:

*Komt mij thans op 's Heeren wegen
Soms een arme stumperd tegen,
Tandenklapp'rend van de kou:
Wee mij, zoo ik niets aan de armen,
Om zich ook den rug te warmen,
Licht bewogen tot erbarmen,
Met dien pels aan, geven zou!*

Het kwam zo ver in de grote steden dat fabrikanten van sigarenfabrieken gedwongen werden arbeiders die geen lid van de Belgisch-Nederlandse bond waren, te ontslaan. Sigarenmakers die zich niet wilden scharen in de gelederen van

deze bond werd het 'Rood of geen brood' voor ogen gehouden. De christelijke arbeiders zochten hun heil bij het Werkliedenverbond Patrimonium. De Veenendaalse sigarenindustrie ondervond weinig hinder van deze uiterst linkse beweging. De Veenendaalse sigarenmaker was, vanuit zijn christelijke overtuiging, gemotiveerd bezig. Zelfs in moeilijke tijden, als er ontslag werd aangezegd en de fabrikanten handelden naar hetgeen geschreven staat in Galaten 6:10 omtrent de huisgenoten des geloofs, bogen ze deemoedig het hoofd. Het was een maatstaf die waard was gerespecteerd te worden.

De dagelijkse sleur

Een niet te doorbreken dagelijks terugkerende sleur tekende het leven van alle dag in het dorp scherp af. Het verschilde in velerlei opzichten van het tegenwoordige. Voor dag en dauw spuwden de fabrieksfluiten in verschillende toonaarden hun gal uit over het in alle rust verkerende dorp. Veenendaal ontwaakte en wie nog niet opgeschrikt was door 'de gillende keukenmeiden', werd door vrouwlief uit bed getrommeld onder het luidkeels schreeuwen van: 'D'r uit, d'r uit, de tuut het al lûng gegoan!' Hevig geschrokken sprong de man dan in zijn manchester broek met galgen en vloog de deur uit, want even genadeloos als zijn vrouw werkte het boetesysteem. De fabrieken werkten wel met het zogenaamde kloksysteem en ook wel met de portier en de personeelschef aan de fabriekspoort. Op het eerste fluitsignaal werd in vele huiskamers de lamp aangedaan, de kolenkachel opgepord en hoorde men buiten het vullen van de kolenkit. Van heinde en ver kwamen de arbeiders op de fiets naar de fabrieken. 's Winters keurig brandende voor- en achterlichtjes. Rij aan rij, alsof ze zich verzamelden op de fietspaden van de Kerkewijk, nauwlettend gadegeslagen door politieagenten die streng toezagen op de naleving van de verkeerswetten.

Een groot aantal sigarenmakers woonde in de wijken over het spoor, zowel links als rechts van de Kerkewijk. Even over zevenen hoorde men dan het openen en dichtslaan van huisdeuren en trokken mannen op weg naar hun werk in de fabrieken. Aan het geluid van de voetstappen kon je horen wie het was. Zelfs waren er

Een sigarenmakerszaal (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

wel die de cadans van een voetstap misten en gingen vragen wat er aan de hand was. Voor laatkomers maakten de personeelschef en de portier met zorgelijke gezichten hun opwachting. Als dan een laatkomer met het hart in de keel de fabriekspoort naderde, verstrakten de gezichten van de autoriteiten aan de poort en werd er op de klok gekeken. Het volgende speelde zich dan af. Chef: 'Jansen, je bent te laat!'

Jansen: 'Ja, 'k weet het'.

Chef: 'Zorg dat het niet meer gebeurt'.

Jansen: mompelt wat.

De chef, ontevreden over de houding van Jansen, riep hem terug en vertelde hem triomfantelijk het zeer oude en bekende verhaal: 'Heb je weleens uitgerekend wat het kost als alle werknemers vijf minuten te laat komen?' Jansen, chagrijnig geworden, zei: 'Ja, 'k heb het al eens eerder voor je uitgerekend, maar ik blijf niet aan de gang en nu heb ik er geen tijd voor!' De chef haalde vliegensvlug een piepklein notitieboekje uit de

rechter borstzak van zijn stofjas en een stompje potlood. Schrijvend in zijn boekje schreeuwde hij de fabriek in vluchtende Jansen na: 'Hier hoor je meer van!'

Om half acht precies zaten de sigarenmakers als wielrenners gebogen over hun 'zinkie'. Het bedrijf was in volle gang. Terzijde van de sigarenmakers zaten strippers en stripsters met handige bewegingen stelen uit het blad te trekken en stapelden zich de linkse en rechtse blaadjes op. Twee loketten waren er, een voor het verstrekken van blokken met bosjes en een voor de uitgifte van dekblad. De sigarenmakers, gestoken in witte sloof en met een verse pruim achter de kiezen, spietsten, naar alle kanten glurend want het was streng verboden, het sap over het dekblad om het beter verwerkbaar te maken. Links voor de sigarenmaker stond een zinken trommel waarin het dekblad voor uitdrogen bewaard werd. Een zinken plaatje van circa 30 bij 40 centimeter met een omgebogen rand van 1,5 à 2 centimeter zorgde

ervoor dat het snijvlak niet verschoof. Verder was onder handbereik een stijfselbakje en uiteraard het rolmesje. Met vaardige hand sneed de man achter het zink repen uit het dekblad. En telkens weer legde hij een sigaar in een vakje boven de dis. Er waren twee vakjes, want er waren linkse en rechtse sigaren en die dienden gescheiden te blijven. Altijd zult u in een doos of kist sigaren

Dekblad behandelen was accuraat werk (foto Jan Versnel, collectie Gemeentearchief Veenendaal)

vinden waarvan de nerven steeds in dezelfde richting wijzen.

De mannen maakten diverse modellen, de een een corona, de ander een tuit- of een bolknak en weer een ander een spriet of een senioritas. Uit een paar ons dekblad moest een aantal van bijna 400 bolknaks of 1000 sprieten gemaakt worden. Was het aantal bereikt, dan werden de sigaren in bakjes ingeleverd en werd er opnieuw een bosje dekblad verstrekt voor een volgende ronde. De ingeleverde sigaren werden regelmatig gecontroleerd door de chef en voldeden de producten niet aan zijn eisen, dan werd de man geroepen. Met een rood hoofd liep hij naar de chef achter een glazen loket, honderd paar ogen brandden in zijn

rug, en na de reprimande in ontvangst te hebben genomen, begaf hij zich, het hoofd gebogen, naar zijn stekkie aan de dis. Zo brandden sigaren ook! Gebeurde dit vaak, dan kreeg de man een goedkoper model en als dat niet mogelijk was kon hij beter, zoals de Rhenense sigarenmakers wel zeiden, op de kop van een pier gaan zitten wachten op hoog water. En als dan na jaren en jaren

van werken in steeds dezelfde houding zijn handen stram en stijf werden, de levenslust verdween en de oude dag daagde, kreeg hij een onbeduidend baantje op de ombladstripperij of elders als men hem genadig was en werd hij op 'vastgeld' gezet. Vastgeld betekende hier het gemiddelde van de laatste verdiende weeklonen. Het laagste dus uit zijn loopbaan. Vrede en rust waren voortaan zijn deel en waar hij eerst geen tijd voor had, gebeurde nu met vaste tred. Tweemaal daags kuierde hij op zijn dooie gemak langs de gekromde ruggen van het sigarenmakersvolkje, een weelde die alleen hij zich kon veroorloven, naar het urinoir.

Zingen

Zingen was een kunst die sigarenmakers verstonden. Zo tegen

5 december en in de donkere dagen voor kerst zongen ze het hoogste lied. Op een van de fabrieken was het min of meer de gewoonte dat er op 5 december sinterklaasversjes gezongen moesten worden om bij het naar huis gaan een extra handvol sigaren te krijgen. Als op de middag voor sinterklaasavond, aan het eind van de jaren vijftig, de directeur in vol ornaat de sigarenmakerszaal betrad, zette een sigarenmaker, alert op het unieke van het moment, in met het lied 'Zie ginds komt de stoomboot uit Spanje weer aan, hij brengt ons Sint Nicolaas ik zie hem al staan', spoedig gevolgd door een koor van 120 sigarenmakers. De directeur bleef staan en hoorde glimlachend het lied aan. 's Avonds, bij het naar

huis gaan, was het aantal 'rokertjes personeel' groter dan op andere dagen.

Naast zingen verstonden sigarenmakers ook het declameren. Een gedicht dat onder hen wel werd voorgedragen op donderdagmorgen luidde als volgt:

O donderdag, o donderdag

Gij schoonste dag der dagen

's Morgens nog een halve week

En 's middags slechts twee dagen (er werd toen ook nog op zaterdag gewerkt!)

Voorgoed verstomde het lied toen de jukebox zijn afschuwwekkend geluid liet horen door de fabriekshallen. Ook vielen er plaatsen open in de sigarenmakersgelederen door de komst van de compleetmachine. De moderne tijd is in opkomst, maar of er muziek in zal zitten voor de sigarenmaker is de vraag.

Een doodgezwegen uitvinding

Op een dag zat Gerrit Need geheimzinnig voorovergebogen zijn bosjes van dekblad te voorzien.

Burgemeester Bakker decoreert een werknemer van de Ritmeester, 1951 (collectie Gemeentearchief Veenendaal)

Gerrit verstond zijn vak. Hij had een duur model onder handen. Dure sigaren maken hield voor de maker ervan meestal in: een karig loon. Gerrit was te secuur en dat loonde niet als je op stukloon werkte. Het viel op dat zijn werk beter vlotte dan voorheen en al spoedig stonden zijn collega's achter hem en bewonderden zijn uitvinding. Gerrit had in het geheim met zijn broers het sigarenmakersmesje uitgevonden. Werkte men in de tabaksindustrie tot hier met een gewoon mes, vanaf heden zou er sneller en beter gewerkt worden. De vondst was een stap in de goede richting. Nog even geduld hebben tot de compleetmachine een drastisch einde zou maken aan het sigarenmakersvak met zijn zenuwslopende stukloonstelsel.

Zeker moeten we hier niet uit het oog verliezen dat de opkomst van de sigarenindustrie in de vorige eeuw een heilzame werking had op arme en bevolkingsrijke streken. Gerrit Need verkocht het rolmesje eerst voor f 1,50 en later voor f 2,25 per stuk. Gerrit kwam niet aan zijn trekken, wel werd hij bijna de sigaar door zijn eigenaardige houding. Gerrit leefde met zijn broer en zuster wat teruggetrokken van de hen omringende wereld. Pas toen ze gedrieën AOW kregen, plukten ze de vruchten van de gedane arbeid en trok een kronkel in de wet recht wat krom was.

't Oude liedje

We eindigen met de vraag of het lied:

Neem nooit van je leven

Een sigarenmaker aan je zij

Want ze hebben lef voor zeven

En geen centen voor de vrijerij

wel van Veense makelij is. De oorsprong van het lied hebben we niet kunnen achterhalen. Maar in de woorden van het refrein, dat luidt:

'k Ga nog liever, 'k ga nog liever

Zes jaar als koloniaal

Dan m'n leven, dan m'n leven

Aan een sigarenmaker te geven

ligt de twijfel besloten.

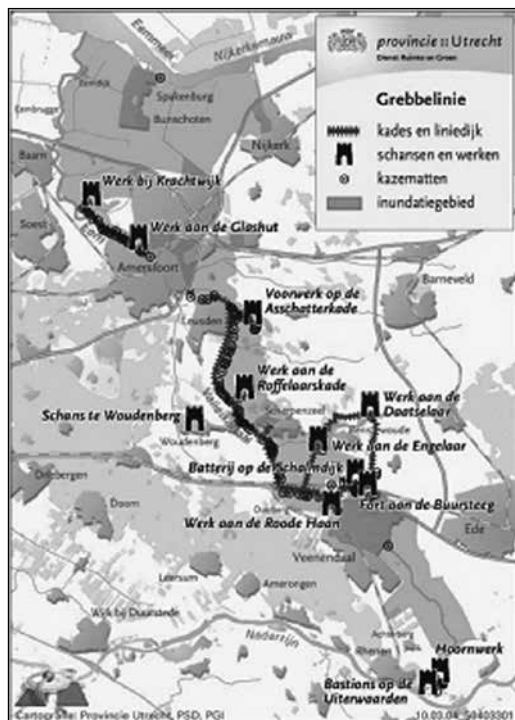
Omwille van de leesbaarheid is de tekst hier en daar aangepast. Enkele foto's zijn 'nieuw' (de redactie).

Het laatste woord

Drie bijeenkomsten kondigen we aan in dit laatste nummer van 2010. Binnenkort gaat de Grebbelinie voor ons leven, vieren we het 25-jarig bestaan van de vereniging en zien we dat Veenendaal ook vele keren het landelijk nieuws heeft gehaald. In plaats van het decembernummer verschijnt vóór 18 november een speciale jubileumkrant.

DOOR HET BESTUUR

De Grebbelinie loopt van de Grebbeberg in het zuiden tot Spakenburg in het noorden. De liniewal en aarden verdedigingswerken, aangelegd in het midden van de 18^e eeuw, moesten in oorlogstijd in combinatie met inundaties een vijandelijke aanval uit het oosten stuiten. De linie is nog

grotendeels intact. In en om Veenendaal herinneren nog veel objecten uit verschillende tijden aan het militaire verleden. Ons bestuurslid Gerard Muller, auteur van het recent verschenen boekje *De Grebbelinie. Wat er nog aan herinnert*, toont

in de septemberbijeenkomst aan de hand van een powerpointpresentatie en een filmpje vele objecten in en om Veenendaal, waaronder ook verloren gewaande die onder meer door hem zijn 'herontdekt'.

Alle leden zijn van harte welkom op:

- **Donderdag 23 september 2010**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Gerard Muller:**
'De Grebbelinie in en om Veenendaal'
- **De Meent, Grote Beer 10**
- **Aanvang: 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

Ons 25-jarig bestaan zal gevierd worden op donderdag 18 november. Op pagina 81 vindt u het lustrumprogramma.

Veenendaal heeft kans gezien in de loop van de tijd meer dan eens in het landelijk nieuws te komen. De ene keer was de berichtgeving lovend, de andere keer kritisch. Voorzitter Van 't Veld wijdt er op 24 maart 2011 een powerpointpresentatie aan.

U bent ook hartelijk welkom op:

- **Donderdag 24 maart 2011**
- **Ledenbijeenkomst HVOV**
- **Henk van 't Veld:**
'Veenendaal in het landelijk nieuws'
- **De Meent, Grote Beer 10**
- **Aanvang: 19.45 uur**
- **Toegang gratis**

Onderstaande uitgaven zijn verkrijgbaar bij Wout en Heinie Brands, Middellaan 77, 3904 LE Veenendaal, telefoon 0318 513650. Alle genoemde prijzen zijn exclusief verzendkosten.

- Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, *Veldnamen in Veenendaal* (80 pagina's met drie tekeningen)
Prijs: € 19,95

- Werkgroep Dialect, veldnamen, straatnamen en bijnamen, *Bewaard van vroger... Taol in 't Vèèn: uitschelle en dialekwoorde*; een overzicht van Veense uitschellen en bijnamen en een Veens woordenboek in één uitgave (176 pagina's)
Prijs: € 14,95

- dr R. Bisschop, *Een tweeling zelfstandig. Stichts en Gelders Veenendaal in de Bataafse-Franse tijd 1795-1813* (62 pagina's)
Prijs: € 2,25

- dr R. Bisschop, G.C. Speelpenning en T. Stol, *Het veen, de veenraden en het Veenraadschap. De historische wortels van de gemeente Veenendaal, toegelicht aan de hand van oude teksten en de transcripties daarvan, 1546-1847* (152 pagina's; leerboek paleografie)
Prijs: leden € 9,10; niet-leden € 11,35

- Werkgroep Genealogie, *Leggers van de Morgentalen der Geldersche en Stichtsche Veenen - deel 1* (176 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1618-1722; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: leden € 12,50; niet-leden € 15,-

- Werkgroep Genealogie, *Leggers van de Morgentalen der Geldersche en Stichtsche Veenen - deel 2* (200 pagina's; transcripties van de registers met namen van eigenaren en pachters van veengrond 1751-1791; met indexen en veel voor genealogen en andere onderzoekers interessante gegevens)
Prijs: leden € 12,50; niet-leden € 15,-

- J.C. Meeuse, *De Laatste oorlogsdagen in Veenendaal* (24 pagina's; verslag van de laatste oorlogsdagen in Veenendaal weergegeven voor familie in Zeeland door J.C. Meeuse, onderwijzer te Veenendaal)
Prijs: € 1,60

- dr H. van 't Veld, *Canon van Veenendaal* (64 pagina's; de geschiedenis van Veenendaal bekeken door vijftig vensters die parallel lopen aan de nationale canon)
Prijs: € 17,50

- Gert Groenleer, *Veenendaal en de ramp van 1953* (32 pagina's)
Prijs: € 4,95

- A.C. van Grootheest en R. Bisschop (red.), *Geschiedenis van Veenendaal* (392 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal in al haar geledingen)
Prijs: € 38,50

- A.C. van Grootheest, R. Bisschop en G.C. Groenleer (red.), *Geschiedenis van Veenendaal 2* (447 pagina's; overzicht van de geschiedenis van Veenendaal met veel aandacht voor de mensen)
Prijs: € 19,95

- Teus van Beek, *Wij groeiden op in Veenendaal. Herinneringen aan een samenleving die voorgoed voorbij is* (104 pagina's; over vriendschap in Veenendaal in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw)
Prijs: € 9,95

- Teus van Beek, *Terug naar het dorp. Veenendaal, het dorp dat een stad werd* (104 pagina's)
Prijs: € 9,95

- Kees-Willem Bruggeman, Gert Groenleer en Bert de Groot (redactie), *Een zwaar bedrijf. De lagerindustrie in Veenendaal in woord en beeld* (168 pagina's)
Prijs: € 18,95

- Paul A.M.J. Hageman, 'Noe eerst effe praote'. *Herinneringen van een wolfabrikant uit Veenendaal. Naar het manuscript van Willem van Leeuwen (1880-1956)* (98 pagina's)
Prijs: € 9,95

- Paul Hageman, *Veenendaal op papier. Een inventarisatie* (cd-rom met meer dan 1000 boektitels over Veenendaal)
Prijs: leden € 8,-; niet-leden € 12,-

- *Watersnoodramp 1855*, themanummer van *Oud Veenendaal* van januari 2005 (36 pagina's)
Prijs: € 3,-

- G.M.J. van Schuppen-Diepeveen, *Met vlag en wimpel. Kroniek van 100 jaar Oranjedag in Veenendaal* (36 pagina's)
Prijs: € 1,-

- Wout Jansen, *Een Gelders Verhaal. Meester Van de Westeringh en Gelders Veenendaal* (160 pagina's)
Prijs: € 9,95

- G. M. Muller, *De Grebbelinie. Wat er nog aan herrinert* (64 pagina's)
Prijs: € 9,95

Historische Vereniging Oud Veenendaal

